

Caucasus Research Resource Center - Armenia
Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն - Հայաստան

CRRC-Armenia 2013 Conference on Social Capital Proceedings
ՀՌԿԿ-Հայաստանի 2013թ. սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ
գիտաժողովի նյութեր

**SOCIAL CAPITAL:
DEFINITIONS, APPLICATIONS, CULTURAL CONTEXTS**
**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼ.
ՍԱՐՄԱՆՈՒՄՆԵՐ, ԿԻՐԱՌՈՒՄՆԵՐ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԵՐ**

**Yerevan
2014**

Caucasus Research Resource Center–Armenia

Հերազդրական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն–Հայաստան

CRRC-Armenia 2013 Conference on Social Capital Proceedings

ՀՌԿԿ-Հայաստանի 2013թ. սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ
գիտաժողովի նյութեր

**SOCIAL CAPITAL: DEFINITIONS, APPLICATIONS,
CULTURAL CONTEXTS**

**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼ. ՄԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐ,
ԿԻՐԱՌՈՒՄՆԵՐ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԵՐ**

Conference date: 6 June 2013

Place: Tsakhkadzor, Armenia

Գիտաժողովի ամսաթիվը՝ 6 հունիս 2013թ.

Վայրը՝ Ծաղկաձոր, Հայաստան

Yerevan

Երևան

2014

ՀՏԴ 316: 06
ԳՄԴ 60.5
Հ 923

*We dedicate this publication to the 100-th anniversary of the Carnegie Corporation of New York
ժողովածուն նվիրում ենք Նյու Յորքի Կարնեգի կորպորացիայի 100-ամյակին*

CRRC-Armenia 2013 Conference on Social Capital Proceedings

Հ 923 Սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ 2013 թվականի հունիսին ՀՌԿԿ-Հայաստանի անցկացրած գիտաժողովի նյութեր.- Եր.: Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան Կենտրոն-Հայաստան հիմնադրամ, 2014.- 114 էջ:

The Caucasus Research Resource Centers (CRRC) is a network of resource, research and training centers established in the capital cities of Armenia, Azerbaijan and Georgia with the goal of strengthening social science research and public policy analysis in the South Caucasus.

The Conference on “Social Capital: Definitions, Applications, Cultural Contexts” held on June 6, 2013, aimed at providing a forum for a comprehensive discussion and developing recommendations of the concept through theoretical, empirical and cultural thematic panels by those interested in the topic from a diverse range of spheres.

Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոնները Հայաստանի, Ադրբեջանի և Վրաստանի մայրաքաղաքներում հիմնադրված՝ ռեսուրսների և ուսուցման կենտրոնների ցանց է, որի նպատակն է խթանել հասարակագիտական հետազոտություններն ու հանրային քաղաքականության վերլուծությունը Հարավային Կովկասում:

2013թ. հունիսի 6-ին կայացած «Սոցիալական կապիտալ. սահմանումներ, կիրառումներ, մշակութային համատեքստեր» խորագիրը կրող համաժողովը նպատակ ուներ տեսական, էմպիրիկ և մշակութային տեսակետից քննարկման հարթակ բերել թեմատիկ հետաքրքրվածություն ցուցաբերած բազմաբնույթ բնագավառների ներկայացուցիչներին՝ այն համակողմանի ուսումնասիրության ենթարկելու և առաջարկություններով հանդես գալու նպատակով:

ՀՏԴ 316: 06
ԳՄԴ 60.5

Contents

Բովանդակություն

ABBREVIATIONS	4
ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ.....	4
FOREWORD.....	5
ՆԱԽԱԲԱՆ	7
PART I. Defining the concept of Social Capital	9
ԲԱԺԻՆ ԱՌԱՋԻՆ. Սոցիալական կապիտալ հասկացության սահմանումը.....	9
“Social Capital” Revisited: A Success Story or a Failed Concept?	9
<i>Anna Gradlyan, Bella Baghdasaryan, Group for Foreign Affairs</i>	
Human, Social and Intellectual Capital: Correlation of Notions	20
<i>Natalya A. Vasilyeva - St.-Petersburg State University</i>	
PART II. Social Capital Concept Application: Approaches and Assessment	26
The Relationship between Education and the Dimensions of Social Capital in Armenia ...	26
<i>Vahe Movsisyan</i>	
The impact of Internet Usage on Social Capital Index in the South Caucasus	40
<i>Anna Drnoian, Marianna Fidanyan, Arman Gasparyan, Anahit Hakobyan, Ani Karapetyan, and Tigran Sukiasyan</i>	
The Involvement of Armenian Non-governmental Organizations with Social Networks and Contribution of these Networks to Improvement of Social Capital in Armenia	54
<i>Shushan Kurkchiyan</i>	
Կորպորատիվ կառավարումը որպես վստահության գործոն	75
<i>Նարինե Մելիքյան</i>	
Աշխատակիցները կորպորատիվ կառավարման համակարգում.....	90
<i>Նարինե Մելիքյան, Անժելիկա Մտեփանյան</i>	
Արհմիությունները Հայաստանում. Սոցիալական կապիտալի գործոն	96
<i>Աշոտ Ալեքսանյան</i>	
CONFERENCE PARTICIPANTS’ LIST.....	106
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ.....	106
CONFERENCE PROGRAM	109
ՕՐԱԿԱՐԳ	111

ABBREVIATIONS

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

NGO	Non-Governmental Organisation
USAID	United States Agency for International Development
CRRC	Caucasus Research Resource Centers
RA	Republic of Armenia
AMD	Armenian dram
PR	Public relations
ESOP	Employee Share Ownership Plan
EU	European Union
PRI	Policy Research Initiative
UN	United Nations
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe
R&D	Research and development
SCI	Social Capital Index
SC	Social Capital
KMO	Kaiser-Meyer-Olkin
IFRS	International Financial Reporting Standards
ԿՍՊ	Կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ԶԼՍ	Զանգվածային լրատվական միջոցներ
ԿԿ	Կորպորատիվ կառավարում
ՀՌԿԿ	Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն
ՀԱՄԿ	Հայաստանի արհմիությունների կոնֆեդերացիա
ԵՊՀ	Երևանի պետական համալսարան
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն

FOREWORD

Discussions on social capital – its theoretical meaning and empirical manifestations – have been held across the globe since 1993. It is extremely relevant that exactly twenty years after Robert Putman coined the term, the Caucasus Research Resource Centers-Armenia (CRRCArmenia), a program of the Eurasia Partnership Foundation held a two day conference on “Social Capital: Definitions, Applications and Cultural Contexts ” to see where the term fits today in the South Caucasus, especially in Armenia.

Social capital is important for countries that are going through the kind of transition that the South Caucasus states have witnessed, and continue to live through, over the past two decades. State institutions are transforming from highly controlling to more decentralized and accountable to citizens, economies are liberalizing but plenty of resources are being lost to corruption, people are freer to travel but many choose to migrate for better economic opportunities abroad. Additionally, women are taking on more responsibilities but facing very patriarchal and traditional value systems, and new forms of information exchange are quickly spreading.

In this regard, social capital may offer a deep, locally owned, normative form of solidarity to help withstand these shocks. As the conference demonstrated, social capital is not a panacea for all ills but it can help local citizens overcome part of the current challenges and researchers explain some of the phenomenon they are witness.

While there has been much debate globally about the utility of social capital, the conference and the ensuing proceedings clearly demonstrated its continued theoretical and empirical relevance. The term’s original definitions by James Coleman (1990) and Robert Putnam (1993) have now been complemented by a host of others, mainly by Western European or American theorists but also sometimes from other regions.

Further, social capital has gone from having purely positive normative value to being recognized as potentially negative when elements with malevolent intentions coalesce. It can promote a range of actions from distributing information, supporting collective decision-making, providing the basis for social solidarity and holding the state accountable to name just a few. Social capital exists at the macro/micro and meso levels. However, it remains a key to social policy research as the space between the individual citizen and the state. That it should be a complex, multi-layered, multi-faceted and even disputed term should come as no surprise as it represents such a large segment of society. Like many phenomena in social sciences, social capital is extremely difficult to measure and defining indicators to determine its growth is a major challenge.

The Caucasus Research Resource Centers-Armenia has attempted to measure social capital using its flagship tool the Caucasus Barometer. It not only considers the differences between positive and negative aspects of social capital but also networks, norms and trust. As the Barometer is being used in the three countries of the South Caucasus and is being carried out yearly, it has the potential of not only demonstrating differences between Armenia, Azerbaijan and Georgia but also evaluating the evolution of social capital over time. The tool has the potential to tell us how major eco-political developments such as a change of government, integration into the Eurasia Customs Union or the EU Association Agreement, or rapid decrease in economic growth levels effect how and why citizens' organize.

One area that was just touched upon in the conference and could be worth follow up is the relation between social capital and conflict resolution where conflict is not only defined as the overbearing dispute between Azerbaijan and Armenia over Nagorno-Karabakh but also the daily disagreements that occur in local communities over resources, land, access to power and women's role in public life. Can strong social capital help deal with these conflicts? Is there more of a role for bridging or bonding social capital?

One thing that was evident at the conference and is not reflected in the papers included in these proceedings was the strong social capital evident amongst participants. Some forty persons attended, evenly divided between men and women, including highly experienced university professors, and eager doctoral and master students. Regardless of age or status all contributed equally, concentrated firmly on how to best define social capital so that it has the most relevance to his or her environment and research.

Social capital has traveled a long way during the past two decades but clearly still has a place in the South Caucasus and plenty to offer those studying citizens' engagement and organizing.

Sabine Freizer, Board Member Eurasia Partnership Foundation, Senior Fellow Atlantic Council

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն (ՀՌԿԿ)-Հայաստանը, նախաձեռնելով «Սոցիալական կապիտալ. սահմանումներ, կիրառումներ, մշակութային համատեքստեր» վերատառությամբ մեկօրյա միջազգային գիտաժողովը (6-ը հունիսի, 2013թ., Ծաղկաձոր, Հայաստան), նպատակ ուներ նպաստելու, որ սոցիալական կապիտալի հայեցակարգային միջառարկայական գաղափարն ավելի ակտիվորեն մտնի կիրառական հարթակ՝ ծնունդ տալով վերլուծական այնպիսի նյութերի, որոնք կարող են օգտակար լինել պաշտոնատարներին՝ հանրային կարևորության զանազան որոշումներ կայացնելիս, սոցիալական քաղաքականության ռազմավարական ծրագրերը մշակելիս:

Նկատի ունենալով, որ սոցիալական կապիտալի տեսությունն ու կիրառումներն այս կամ այն չափով կազմում են գրեթե բոլոր հասարակական գիտությունների քննարկման առարկան՝ սկսած զարգացման տնտեսագիտությունից մինչև սոցիալական հոգեբանություն, հանրային առողջապահությունից մինչև կրթական համակարգերի ուսումնասիրություն, քրեագիտությունից մինչև մարդաբանություն, ՀՌԿԿ-Հայաստանի անձնակազմն առավելապես հետամուտ էր քննարկումների, որոնք նպատավոր են սոցիալական կապիտալի քանակական գնահատման և հասարակական զարգացումների վրա ազդեցության չափման առկա մեթոդների տեղայնացման կամ նոր՝ գործնական քաղաքականության կարիքներին համապատասխանող, մեթոդների մշակման համար:

Գիտաժողովին մասնակցության հրավերում ներառված ենթաթեմաների լայն շրջանակը հայտերը ստանալուն հրնթացս նեղացավ, և ի վերջո ձևավորվեց գիտաժողովի օրակարգը, որը քննարկումների երեք՝ «տեսական», «Էմպիրիկ» և «մշակութային» հարթակներ բերեց տասներեք զեկույց: Սոցիալական կապիտալի գիտելիքն ու ընկալումը խորացնելու, դրա հետ կապված տարակարծություններն առավել հանգամանալից քննարկելու, ինչպես նաև խնդրո առարկան հետազոտող գիտնականների միջանձնային շփումներն ու համագործակցային ցանցերի ձևավորումը խթանելու նպատակով, բոլոր ընտրված զեկույցները նախապես գրախոսվել էին:

Սույն հրապարակումն ընդգրկել է ներկայացված նյութերի միայն այն մասը, որը գիտաժողովի ընթացքում հարուցել է առավել մեծ հետաքրքրություն և արժանացել է հանգամանալից քննարկման: Ժողովածուն, այդուհանդերձ, պահպանել է գիտաժողովի տրամաբանությունը և ներկայացված զեկույցների շարադրանքի նախնական լեզուն (հայերեն կամ անգլերեն): Այսպիսով, առաջին բաժնում տեղ են գտել երկու զեկույց, որ վերաբերում են “սոցիալական կապիտալ” հասկացության սահմանմանը, երկրորդ բաժինն ամփոփել է երեք՝ սոցիալական կապիտալը պայմանավորող գործոնները և քանակական չափումը ներկայացնող զեկույց, իսկ երրորդ բաժինը ներառել է կորպորատիվ կառավարման ու սոցիալական կապիտալի փոխառնչությանը նվիրված ևս երեք զեկույց: Զեկույցների մեծ մասին հաջորդել են ընդդիմախոսների հիմնական դիտողու-

թյունները: Ժողովածուի վերջում զետեղված են նաև գիտաժողովի մասնակիցների ցանկն ու գիտաժողովի օրակարգը:

ՀՌԿԿ-Հայաստանի անձնակազմը, անչափ շնորհակալ լինելով գիտաժողովի բոլոր մասնակիցներին շահագրգիռ քննարկումների համար, լրահույս է, որ ներկա հրապարակումը օգտակար կլինի սոցիալական կապիտալի թեմայով հետաքրքրվող բազմաթիվ այլ հետազոտողների, դասախոսների, քաղաքական գործիչների, պետական պաշտոնյաների, մասնավոր և հասարակական հատվածի ներկայացուցիչների համար: Մենք նաև անչափ ուրախ կլինենք ստանալ ընթերցողների քննադատական դիտողություններն ու առաջարկությունները:

ՀՌԿԿ-Հայաստանի անունից՝

Հեղինե Մանասյան, գործադիր տնօրեն, տնտեսագիտության դոկտոր

PART I. Defining the concept of Social Capital

ԲԱԺԻՆ ԱՌԱՋԻՆ. Սոցիալական կապիտալ հասկացության սահմանումը

“Social Capital” Revisited: A Success Story or a Failed Concept?

Anna Gradlyan, Bella Baghdasaryan, Group for Foreign Affairs

Abstract

The employment, subsequent evolution, and typology of a new umbrella term “social capital” have been under the scrutiny of social scientists for more than three decades already. What has been underexplored is the explanatory power of the concept, its dangerous ability to absorb contentious structures. For example, norm observance has been argued to have different functioning patterns depending on the type of expectation that people have. Proponents of the 'social capital' concept do not seem to notice the risk of potential conceptual confusions and continue to apply the term 'social capital' in a very broad sense. The paper questions the legitimacy of the 'social capital' concept while seeking safer alternatives such as social norm observance, which, instead of being looked upon as a form of social capital, is being taken as an underlying cause trust generated in social networks.

Introduction

The employment, subsequent evolution and typology of a new umbrella term ‘social capital’ have been under the scrutiny of social scientists for more than three decades already (Bourdieu, 1980). During the last ten years, the concept of 'social capital' had a particular success, which is demonstrated by the virality of articles aimed at its presentation, discussion, and implementation in various spheres. A growing body of research has pointed to the crucial role of the social capital in the dynamics of community life across a variety of dimensions from the prevention of juvenile crime, the promotion of successful youth development, the development of norms of labor market attachment, the enhancement of schooling and education, the smooth functioning of democracy and political government as well as the advancement of economic development (Ottebjær, 2005).

There are various ways in which the concept of social capital can be categorized. As an example the distinction made between a structural and a cognitive component of it might be brought, with the former including networks, connectedness, associational life and behavior, and the latter containing perceptions of support, trust, social cohesion and attitudes/perceptions. Another important distinction is between bonding and bridging social capital. While bonding capital means social cohesion within a group structure, bridging capital refers to the type of social capital that links (or cuts across) different communities/groups. There is also a horizontal/vertical construct of social capital. The vertically based social

capital inheres in the relationships between different societal groups, while the horizontally based one occurs in the relationships between similar individuals or groups within the same social context, for instance between communities or youth groups (Ottebjjer, 2005).

There were numerous other categorizations proposed by various authors, but what has been underexplored is the explanatory power of the concept, its dangerous ability to absorb contentious structures. For example, norm observance has been argued to have different pattern of functioning depending on the type of expectation that people have (Bicciari, 2006). Proponents of the 'social capital' concept do not seem to notice the risk of potential conceptual confusions and continue to apply the term 'social capital' in a very broad sense. The concept has been stretched, modified and extrapolated to cover numerous types of different relationships at -abundant levels of individual, group, institutional and state analysis that the term has lost its heuristic value (Ottebjjer, 2005). Given the vagueness of the concept questions, the legitimacy of the 'social capital' concept is being questioned. Given paper tries to address abovementioned issue, as well as bring to the fore the critical approaches analysis. It refers to prevalent authors using the concept in differing fields but coming to the same critical points.

Social Capital: An Umbrella Term

Social capital was defined by divergent authors, therefore it has varied definitions, which might sometimes be very dissimilar, and leads to significant confusion over the actual meaning of the term. In her work, Linda Ottebjjer examines the concept of 'social capital', as it was formulated by Bourdieu, Coleman and Putnam, and tries to find the similarities and differences embedded in their definitions and respective works on social capital.

Ottebjjer mentions that, although in the last decades the concept of social capital became widely acknowledged and implemented in several disciplines to describe a number of phenomena concerning social relations at the individual and societal level, it originally grew out of sociology and political science as a tool to describe the resources available to individuals through their affinitive behavior and community networks membership (Ottebjjer, 2005).

Furthermore, she describes the significant features of social capital and points out that the term is commonly understood as a model formed of concepts as sociability, social networks, social connectedness, trust, reciprocity, community and civic engagement, sense of identity, and norms. In contrast to financial capital, “which resides in people’s bank accounts”, or human capital, “embodied in individuals” investment in education and job training, social capital is depicted as existing in the structure and quality of social relationships among individuals” (Ottebjjer, 2005: 6).

Subsequently, the author presents the three prominent scholars – Bourdieu, Coleman and Putnam, and their respective perspectives on the 'social capital'. According to Bourdieu, the social capital of an individual consists of institutionalized networks such as a family, a class or a political party but it might subsist on networks - connected exclusively by the material or cultural exchanges among their members. The individual’s amount of social capital depends on the size of relations network he/she is able to mobilize and maintain effectively as well as on the amount of capital each member of the network possesses (Bourdieu, 1986).

He defined social capital as “the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possessions of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition – or in other words to membership of a group – which provides each of it’s members with the backing of the collectivity-owned capital, a “credential” which entitles them to credit, in the various senses of the word.” (Ottebjer, 2005: 11)

Social capital plays a central role in Bourdieu’s theory. According to the scholar, the concept is significant to the process of preserving and reproducing class structures within society, especially through the mediation of economic capital.

On the contrary, Coleman focuses more on the mechanisms and the role of social capital within the family structure. For him, the concept of social capital is a theoretical tool enabling to accumulate two different perspectives of social actions: the social perspective, where social norms are essential in explaining the individual’s actions, and the economic perspective, which considers the individual as self-interested, acting independently, whose foremost ambition is to maximize utility. Coleman defines social capital as: “a variety of entities with two elements in common: they all consist of some aspect of social structures, and they facilitate certain actions of actors – whether persons or corporate actors – within the structure. Like other forms of capital, social capital is productive, making possible the achievement of certain ends that in its absence would not be possible.” (Ottebjer, 2005:12). According to Coleman, social capital, just as physical and human capital, facilitates productive activity. He argues that a group within which there is extensive trust and trustworthiness is able to accomplish much more than a group with less/lack of these attributes.

Lastly, Robert Putnam analyzed the term from a completely different perspective and attempted to explore democracy issues through the concept of social capital. He explored the effects of decentralization reforms in Italy in the beginning of the seventies. Putnam and his research colleagues investigated the consequences of the reform, and the origins of the democratic process success in certain regions. Their study revealed, that what made democracy function more sufficiently was connected with differences in civil society: the higher the levels of civic engagement, for example in local organizations and networks, the stronger democracy was. In his study, Putnam defines social capital as “features of social organization, such as trust, norms, and networks that can improve the efficiency of society by facilitating coordinated actions” (Ottebjer, 2005:12-13).

In another work, Putnam examines the case of United States. According to his findings, in many areas social capital decreased dramatically/significantly during the last decades, for instance in voter turnout, membership in voluntary organizations, workplace solidarity and trust in other people. He also reviews evidence that schools, neighborhoods, economy, democracy, health, and happiness depend on adequate stocks of social capital. In *Bowling Alone*, Putnam suggests that just as physical and human capitals increase productivity, social contacts affects the productivity of individuals and groups. He defines social capital: “While physical capital refers to physical objects and human capital refers to properties of individuals, social capital refers to connections among individuals – social networks and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them” (Ottebjer, 2005:13).

Presenting the perspectives of these three authors, Ottebjer concludes that a great difference between the three definitions - lies in the level the social capital is conceptualized

at. While Bourdieu and Coleman discuss it on micro level, Putnam explores a macro (state) one. The other difference, according to the author, “lies in the understanding of the components of social capital concept, its sources and consequences. What the views of all the three authors have in common, is the representation of more or less structured networks among people or groups of people. These networks facilitate certain actions performed by different actors within the structures” (Ottebjær, 2005:28).

Martti Siisiäinen’s paper aims to compare only two of the abovementioned concepts, namely the one created by Putnam to the one proposed by Pierre Bourdieu. Putnam’s concept of social capital is defined as consisting of three components: moral obligations and norms, social values, with an emphasis on trust, and social networks, mainly voluntary associations. Putnam’s central statement claims that a well-functioning economic system and a high level of political integration in the region are the result of the region’s successful accumulation of social capital (Siisiäinen, 2000).

Bourdieu’s concept is focused on theoretical ideas of class. He identifies three dimensions of capital, each defining their own relation to class otherwise: economic, cultural and social capital, in which resources become socially effective, and their ownership is legitimized through the mediation of symbolic capital. Bourdieu’s concept of social capital emphasizes on conflicts and the notion of power (Siisiäinen, 2000).

After making a comparison between both authors’ perspectives on the concept of social capital, the author states that Putnam and Bourdieu present ideas of two opposing sociological traditions. Putnam’s work preserves many of the ideas of the sociology of integration. His concepts of social capital and trust lead to questions on mechanisms strengthening the integration of the values of society, solidarity and togetherness. These measures create consensus and sustain the stable development of society. Putnam intentionally leaves out conflicts or opposing interests’ declarations that may arise. On the contrary, Bourdieu’s theoretical focus is on the examination of social conflicts or struggles with the stakes in different fields; forms of power/violence; forms of domination and deprivation. Trust as it is identified in the Putnam’s work has no reflection in Bourdieu’s theorization. Moreover, even in those areas where the two approaches of the discussed authors meet, for instance in the understanding of social exchange and recognition/trust, the adopted visual angles are nearly oppositional (Siisiäinen, 2000).

The author ends her paper with a conclusion that whenever the choice between Putnam and Bourdieu is to be made, it will depend, first, on what problems we are interested in and, second, on our position concerning the dispute between the sociology of integration and the sociology of conflict. While trust and voluntary associations create consensus and economic welfare in Putnam’s approach with the conflicts between being cancelled out, Bourdieu’s sociological focus is notably on conflictual fields, including working inside of voluntary associations and the structures of power and violence that are produced and reproduced/destroyed by actors who have an interest in the game that is played in the field in question (Siisiäinen, 2000).

The next featured author, Sophie Ponthieux in her paper states that the concept of social capital has gained much popularity thanks to Robert Putnam and his approach to social capital, which is now prevailing. It is even called a “standard” approach which shows the extent up to which it dominated the discourse. In comparison with the abovementioned

authors, Ponthieux points out the role of the World Bank and its substantial contribution to the field with creation of a research program committee launch and an opening of a dedicated page on the Bank’s website.

Another novelty brought by her work is the representation of Francis Fukuyama as the third main reference in the social capital literature. According to Fukuyama, nation’s capacity to develop the institutions contributing to the state power and competitiveness depends on its population’s ability to trust. Trustworthy is rooted in the values attached to its culture. According to this statement, Fukuyama divides the world into two parts: on one side he places high-trust countries, and on the other- low-trust ones. In the first group of countries, the actors support one another in the name of community while in the second group the stakeholders are not inclined to cooperate, which results in declining number of economic opportunities (Ponthieux, 2004).

After reviewing the three prominent scholars which have done research in the field of social capital, namely Coleman, Putnam and Fukuyama, the author identifies two competing conceptualizations: in the first group, social capital tends to be conceived as endogenous, closely linked with civic engagement, in the form of voluntary association, where trust and reciprocity are learned and incorporated by the whole society. In the second category, social capital would be rather exogenous; ability is rooted in culture and traditions, which allows people to associate. These approaches also mobilize a great number of notions: networks, trust, norms, reciprocity as well as values, culture, involvement, participation, honesty, trustworthiness, civil society, institutions, groups, communities, etc. Some of them bear on behaviors, some concerns perceptions. They also involve structures and contexts, and the main difficulty is to combine them together in one logical statement (Ponthieux, 2004).

The author also brings another problem to the fore: the measurement of the social capital, which, she argues, is very crucial and it might be treated as a contentious problem itself because, “if social capital is so difficult to measure, it is not because of conceptual flaws, but because of poor or unreliable data” (Ponthieux, 2004:16).

As a conclusion, the author states that social capital, in the version which dominates the discourse since the beginning of the 1990s, is not of great importance, because it does not contribute to a better understanding of what shall be explained. According to Ponthieux, it only leads to an isolated and useless prescription, creation of a need for an “internationally harmonized measurement” (Ponthieux, 2004:18).

In contrast to the abovementioned authors, Enrique Pantoja goes beyond the discussion on the different interpretations of the term social capital and explores the concept through the analysis of two coal mining areas in the state of Orissa, India. The World Bank was financing two project-driven investments in the region to improve the profitability of 24 opencast mining operations of Coal India, in order to enhance the company’s capacity to deal more effectively with environmental and social issues, including community development. And, as there is a growing consensus that social capital represents an important new dimension of community development, the author tried to approach these assumptions critically by looking at the various forms, dimensions and effects of social capital.

Like Sophie Ponthieux, Pantoja also acknowledges that the term social capital is multidimensional. The author claims that referring to Putnam and approaching social capital exclusively by focusing on associational membership, norms of reciprocity and trust and and

assumption that social capital always produces beneficial forms of civic engagement would be a significant limitation. As the findings of the paper suggest, each form of social capital might have both positive and negative effects that should be identified and accounted for when evaluating the social capital resources of a given community. Moreover, according to the author, depending on the context, a given form of social capital may have a different meaning and use value for the concerned individual and groups (Pantoja, 2000).

The author concludes with several points: social capital cannot be built, promoted or transformed exclusively within the community. New types of community organizations should often be promoted and designed taking into account the social and economic context of the community. Building social capital through community development requires triggering a process of social re-organization that takes advantage of the informal, often invisible forms of association. Promotion of social capital must be complemented with concerted efforts to generalize social trust. Finally yet importantly, sociability has both benefits and costs. The latter may be higher for the poor, who do not have as much leisure time to invest in building their social capital purposely (Pantoja, 2000:63-64).

Another author, Eleonora Lollo in her study aims to firstly identify social capital dimensions, contribute to a conceptual clarification of the definition of social capital, and, secondly, develop a descriptive theory to illustrate how the combination of social capital dimensions results in creation of different types of social capital. According to the author, there are three categories of definitions in the existing literature on social capital. The first strand of definitions focuses on the identification of social capital with networks. The second cluster of definitions moves the attention from the structure to more specific characteristic of social relationships as well as the presence of trust. The last category mixes the previous two, proposing a more complex definition of social capital linked both to networks and to the related social norms. The attempt is to capture the amount and the quality of associational activity, the participation in civil society and the position/rank of solidarity at the community level. After making conceptual clarification on the term social capital by identifying social capital dimensions, the author develops a descriptive theory to explain how the combination of social capital dimensions results in different types of social capital, followed by some recommendations for future research, one of the most important of which was the comprehensive understanding of social capital definition and dynamics and assessment of its impact and role in the social functioning of the economic structure (Lollo, 2009).

Yet another author, Elinor Ostrom, in her work states that social capital is an essential complement to the concepts of natural, physical, and human capital, and that while all forms of capital are essential for development, none of them is sufficient and complex. According to Ostrom, social capital shares some fundamental attributes with other forms of capital but it also presents some attributes that differ. In her paper, the author mainly discusses the similarities and differences among physical, human, and social capital. She also tries to identify the reason why social capital is an essential complement to both physical and human capital. At the same time, as the previous discussed authors, Ostrom stresses that all forms of capital can be used to produce harm instead of welfare and, thus, the creation of social capital is not a guarantee of increased human welfare, as argued by Putnam. The author concludes with the statement that social capital plays an essential role in achieving the development as physical or human capital, however, it doesn't represent a quick fix that can be created by

external influence or top-down processes. People who are facing extant coordination and collective action problems have to have sufficient autonomy and incentives to build their own ways of working together more effectively (Ostrom, 1999).

Following a series of studies on social capital, the Policy Research Initiative headed by Sandre Frank has conducted a study on the concept and came to the conclusion that the concept is a valuable public policy tool, as it provides a new and ultimately fruitful perspective of examining “how public policies and programs can draw on social ties as a potentially vital ingredient for achieving their objectives” (Franke, 2005:1). The document by PRI mainly touches upon/refers to the measurement of social capital in the public sector by distinguishing the various avenues pursued by different national and international statistical agencies based on three major approaches: micro, macro, and meso. In addition, the study suggests a useful operational public policy framework that corresponds with this approach. It also analyses the advantages and disadvantages of various methodological strategies for examining social capital in the context of public policy, with an emphasis on potential applications in Canada, and discusses the various ways in which social capital can be used as a public policy tool.

Moving forward, Ismail Serageldin and Christiaan Grootaert argue in their paper that as various types of social capital exist in society, social capital can be defined in manifold ways. According to Serageldin and Grootaert, social capital connects society, as it creates essential cultural identifications and norms, without which people would lose their feeling of belonging to their society. Authors suggested that social capital and its existence in society are strongly connected with the economic development. They name several cases from numerous countries in which higher level of social capital corresponds with a higher level of economic development. In their article, the authors classify 3 main ways in which social capital can be perceived (Grootaert, 1998). According to the first one, social capital consists of “informal and local horizontal associations, while the second adds hierarchical associations. The third interpretation builds on the first two, adding formalized national structures such as government and the rule of law (Grootaert, 1998:47).

In his article "What is social capital? A brief literature overview" Graham Hobbs also tries to define the concept of social capital. He presents Putnam's definition according to which “social capital features of social organization, such as trust, norms and networks that can improve the efficiency of society by facilitating coordinated actions” (Putnam, 1993). As a result, he comes to the conclusion that the effect of social capital is easier to define than its essence (Hobbs, 2000). Hobbs summarizes the social capital by stating that it "facilitates mutually beneficial collective action" (2000:1).

Other authors, Dietlind Stolle and Jane Lewis, observe social capital from a little different perspective. According to them, social capital can be considered as a resource, which "links citizens to each other and enables them to pursue their common objectives more effectively" (Lewis, 2002: 1). Social capital motivates people to communicate with each other and engage in different civic groups and movements. According to the authors, social capital is primarily based on the concepts of civil society and volunteerism. Consequently, one can measure a high level of social capital taking into account exclusively the number of members of different voluntary associations and vice versa (Lewis, 2002). At the same time authors mentioned that: “Social capital does not exist independently in the realm of civil society:

governments, societal cleavages, economic conditions and political institutions channel and influence social capital such that it becomes either a beneficial or a detrimental resource for democracy” (Lewis, 2002:10).

Dietlind Stolle and Jane Lewis question the method of measuring social capital only by the number of registered voluntary associations, besides they hypothesize, that social capital is a universal concept, which can be applied not only in civil society, but also in other fields.

Social capital was also defined by Paul S. Adler and Seok-Woo Kwon. According to them social capital, understood roughly as the goodwill that is engendered by the structure of social relations, and that can be mobilized to facilitate action, has influenced the study of families, juvenile behavior problems, schooling and education, public health, community life, democracy and governance, economic development, and general problems of collective action (Kwon, 2002). Authors agree with Dietlind Stolle and Jane Lewis, that social capital is a resource. In accordance with them, it can be distinguished from other sources, because it is mainly based on person’s social relations and his/her current location (Kwon, 2002). Authors made an effort to classify plentiful definitions of social capital as internal and external ones. For instance, they present Bourdieu's definition, according to which "social capital is the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance or recognition" as an external one (Kwon, 2002: 20). Fukuyama's definition, which stated, that social capital is "the ability of people to work together for common purposes in groups and organizations" was showed as an example of an internal one (Kwon, 2002:20).

Among the different conclusions that were drawn, one of the crucial ones was that an operational framework based on social networks is particularly useful, because it offers a concrete entry point to the concept of social ties at both the individual and community level. Using networks of social relationships as the entry point opens up the possibility of examining the relational aspects of various spheres of life, including the sphere of participation (Franke, 2005).

Social Capital Critique

Despite being a frequently used idea, which has gained a lot of popularity in the recent years, as it is shown, the concept of social capital is too broad. All the three prominent scholars, who have examined the term, i.e. Putnam, Bourdieu and Coleman, have defined and implemented the term in different ways, which has resulted in misconceptions and, consequently, criticism towards it.

One of the frequent critical arguments against the concept of social capital widely presented in recent literature is that the concept has been so stretched, modified and extrapolated to cover multifond types of relationships at countless levels of individual, group, institutional and state analysis that the term has lost its heuristic value. Some authors thus suggest a narrower conceptualization of social capital, while others mean that a comprehensive approach is necessary to fully capture the complex relationships in the social capital theory. The debate especially concerns the measurement of social capital: what should count as the constitutive parts of the social capital, and what are the effects and sources/origins of the social capital. Some authors argue that social capital consists of the networks solely. Trust, norms, reciprocity etc. are consequences of these networks. Coleman, for example,

argues that the property of trust should not be included, since it is a result of social capital, whereas other researchers seem to include similar attributes in the concept (Ottebjjer 2005:6-7).

The measurement of the concept is very important, especially in the case of the social capital, for saving the concept, with its potential to encourage and stimulate debates and discussion, since the social capital literature does not shed light on any phenomenon that is not already known. Definitions, firstly that of Putnam, pile up notions, without suggesting how they shall be combined. Without building anything robust, the concept of social capital is stranded between being a oversimplified unique conception of too many attributes, and a mutlidimensional approach (Ponthieux, 2004:20). For instance, the measurement problem is obvious, because terms like ‘trust’, ‘norms’ and ‘values’ might have a different meaning for particular people. As a result, there is no shared measurement method, which can be used for researching all types of social capital. It is also criticized as a concept, because it treats every individual in the same way, without distinguishing them by sense of group belonging. As a result, social capital becomes a complex and problematic term (Kent County Council, 2009).

Another frequent criticism of theories of social capital is that the aspect of power is sometimes overlooked when discussing the concept. One example of this is the frequently mentioned argument, that the same ties that bond a group for their common well-being may also have negative consequences for these individuals or the others. The strong social relations that allow members of some ethnic groups to gain access to certain trades may prevent members of other groups from entering these fields. Close networks within communities may also lead to demands for conformity that may limit individual expression, independence and prosperity. In addition, from a societal point of view, some organizations, for example a criminal network, which harbors a great deal of social capital, might also work against the society’s norms and values (Ottebjjer,2005:7).

While recently acquired success and prominence the term “social capital” has been repeatedly, it has suffered most because of its popularity, as authors use it so frequently. At the same time, they usually elaborate on very different issues. Scholars commonly use terms as norms, values and trust in order to define social capital, but according to the author, those terms should be used separately in order to avoid possible misunderstandings (Charbonneau, 2002).

Besides this obvious criticisms that was encountered in the works of various authors, the pitfalls of the concept are also characterized in the definitions and applications of the three gurus of the concept of social capital. Even if some correspondences were found among the definitions used in field and level of research of Bourdieu, Putnam and Coleman, this does not necessarily mean, that a certain definition is more suitable for a certain situation. The pattern might just as well be due to researcher’s inclination to adopt definitions from their own fields (Ottebjjer, 2005).

These differences result in some sort of theoretical "path dependence": "where you can get to depends on where you are coming from, and some destinations you simply cannot get to from here" (Siisiäinen, 2000:23).

To sum up, the definitions of social capital as an idea offer little or no practical suggestions for increasing social capital. Consequently, the concept of “social capital” should be either revisited or conceptualized in a substitute way to gain more comprehensive and

apparent meaning. Alternatively, a new variant of concept should be developed. As the first variation is not practically possible, because of too many conflicted definitions of the term presented in the literature, perhaps, abandoning all the definitions and leaving only a chosen one would be recommended. In addition, an urgent need for an immediate alternative is being created.

Conclusion

The paper elaborated on the theoretical conceptualizations of the concept of social capital. Throughout the work it was demonstrated that the concept is very broad, used to indicate various meanings. It is implemented by numerous authors with different implications, which leads to misunderstanding and questioning reliability as well as validity of the concept, as even the most prominent scholars, after examination of the term, came up with different definitions including entirely divergent elements of the social capital. While Putnam is more inclined to questions about mechanisms strengthening the integration of the values of society, solidarity and togetherness, Bourdieu emphasizes social conflicts or struggles of the stakes in different fields and forms of power. This confusion and gap lower the conceptual weight of the term because if something too broad, it loses the core of its meaning. Therefore, the paper concludes with a statement, that much safer alternatives should be sought, which could be exemplified by a narrower concept of trust, which, despite being a form of social capital, doesn't possess all the nuances, social capital consists of. Nevertheless, it is a more transparent term, not invoking any confusion. Trust involves risk-taking; both parties know, that the actions of one party can materially affect the other, but at the same time both sides candidly share ideas, concerns or issues (Fu, 2004). Although there is no universally agreed-upon definition of trust, everyone understands it the same way, which does not leave ground for misunderstanding and confusion. And although the term “trust” cannot be a substitute for “social capital”, it may be a temporary alternative for it, till the consensus exists over the term “social capital” and the concept is mature enough not to have all the pitfalls mentioned above.

References

- Bicchieri, Ch. (2006) *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norm*,. Cambridge: University Press.
- Bourdieu, P. (1980) *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press, 1980
- Franke, S. (2005) *Measurement of Social Capital: Reference Document for Public Policy Research, Development, and Evaluation*, Policy Research Initiative.
- Fu, Q. (2004) *Trust, Social Capital, and Organizational Effectiveness*, Blacksburg, VA, .
- Grootaert Ch., Serageldin I. (1998) *Defining social capital: an integrating view*. World Bank, pp. 40-58.
- Hobbs, G. (2000), “What is Social Capital? A Brief Literature Overview.” *Economic and Social Research Foundation*, pp. 1-6.
- Charbonneau J., Simard J-G (2002), “Networks of Community Associations and Collective Social Capital: A Review of ANALYSES AND EXPERIENCES (2002)”, *Social Capital in Action Thematic Policy Studies*, no. September, pp.154-183.

Kent County Council (2009), “Social Capital: What is it and can it be measured?”, Research & Intelligence, pp.1:34.

Kwon S-W, Adler P.S., (2002), “Social Capital: Prospects for a New Concept.”, The Academy of Management Review, no. January, pp..17-40.

Lewis, D. Stolle J. (2002), “Social Capital – An Emerging Concept.”, Key Concepts in Gender and European Social Politics, pp.1-34.

Lollo, E. (2009), Toward a theory of social capital definition: its dimensions and resulting social capital types, GRIDS Euromed Management.

Ostrom, E. (1999), Social capital: a fad or a fundamental concept?, Center for the Study of Institutions, Population, and Environmental Change: Indiana University.

Ottebjer, L. (2005), Bourdieu, Coleman and Putnam on Social Capital: Applications in literature and implications for public health policy and practice, Solnavägen: Karolinska Institutet, Department of Public Health Sciences.

Pantoja, E. (2000), Exploring the Concept of Social Capital and its Relevance for Community-Based Development: The Case of Coal Mining Areas in Orissa, India,. Social Capital Initiative, Working Paper No. 18, World Bank.

Ponthieux, S. (2004), The concept of social capital : a critical review, 10th ACN Conference.

Putnam R. D., Leonardi R. and Nanetti R. Y. (1993), Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993.

Siisiäinen, M. (2000), Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam, Dublin: Department of Social Sciences and Philosophy.

Human, Social and Intellectual Capital: Correlation of Notions

Natalya A. Vasilyeva - St.-Petersburg State University, Professor of World Politics Department

Abstract

The paper discusses the essence of human being through the lenses of the trinity of human, intellectual and social capital. Resulting from new information stage developments in the new socio-economic and political realities, intellectual and social components of production, and allocation of national wealth come to the forefront in terms of resource value rather than material ones. This is where the category of human capital serves as a generic idea with regard to intellectual and social capitals. The two latter categories are applicable only to certain spheres of life in a human society, whilst human capital has a much broader insight and allows the studies to fully reflect on all the diversity of human resources in the contemporary information society.

In the 21st century, knowledge economy acquires a particular significance in the developed countries. This is why educated, creative, pro-active, highly professional people are in the highest demand. At the same time, a human being does not simply acquire economic value, but also becomes the main subject of political life in the context of the rising “knowledge society”. Thus, the contents of a category as "state national wealth" undergo a significant change. If the industrial society prioritized material resources (mineral riches, army endowment is an important condition of the state's successful development. These resources may , infrastructure etc.), currently it is the individual performing intellectual work and providing the state with the main value of the information society – information as well as its highest form - knowledge.

In these circumstances, the transformation of the meaning of human capital as a notion takes place. The term human capital per se first appears in the works of American scholars, T. Schultz (Schultz, 1963) and G. Becker in the second half of the 20th century. The initial interpretation of the human capital phenomenon by American academics mainly focused on a mere sum of investments in a person as an enhancement of his labor capacities. In the papers written by the successors of the American academics, the conception of human capital was significantly enlarged and started to be defined as “intensive productive factor of the economy’s and society’s development, including the educated part of labour resources, knowledge, instruments of intellectual and administrative labour, living and work environment, providing for efficient and rational functioning of HC as productive development factor” (Korchagin, 2009:40).

In the analysis of this definition of human capital, we can highlight its following important elements, which, in their turn, constitute individual subsystems: intellectual capital and social capital. This article finds that the content meaning of the concept of human capital increases with the development of information society, which is demonstrated through the enlargement of fields, where this capital is active, and through its influence on the quality of social interactions in the modern society.

Resources have very different natures, but without them economic prosperity is impossible. Certainly, natural resources capital is crucial in terms of oil, gas, coal, water, timber etc. However, in the context of information civilization human capital comes to the front stage, since it influences the dynamism of the state's innovation development. It is the endowment in human capital (intellectual resources and property, strong education base), that determines the formation of knowledge economy. Enhancement of these resources is the main growth engine in the developed countries with market economy. Highly developed higher education system is a founding factor here, seeing that it allows integrating innovations and knowledge in business and social processes.

It is common knowledge that scientific research is only one element of a complex innovation policy that finishes by the end product's market release and an increase in competitiveness and growth of the national economy. For instance, the development of university education and the rise in the amount of qualified specialists do not automatically lead to a growth in the demand for specialists, since the growth in supply has to be determined by the growth in demand in the real sector. Investments in local knowledge infrastructure will be successful only in case there is a consumer demand for education services, as well as for research and development activity. Abovementioned issues demonstrate that creation of innovation potential of post-industrial economy requires forming an all-encompassing system of production and consumption of knowledge as an important component of the general development model. According to the UNECE experts, the research potential is necessary not only to generate new knowledge, but also as a mechanism for knowledge implementation and usage. Spreading knowledge is the main mechanism of extracting benefits from investments in R&D and from the increase in the potential of knowledge exploitation. It is necessary to add here, that innovation potential also depends on innovation management, i.e. on institutions and rules regulating the innovation process (Gianella and Thompson, 2007:12-13).

Therefore, one of key qualities of the contemporary human capital is its intellectual dimension, which provided grounds for the appearance of such a term as intellectual capital. In the rising information society, intellectual capital turns into the most important resources of the society's development, where the priority is attached to the intellectual creative activity of the employees.

In contemporary social science, intellectual capital stands for the totality of the employees' knowledge ensuring the competitiveness of the company in a knowledge economy. However, the notion of knowledge has several meanings:

In the first place, it concerns the accumulated information resources of an individual that was formed after his /her studies in higher education; secondly, it regards skills attitudes and application of information resources in practice.

In the third place, it refers to the abilities and creative talents of the person that endow him or her with an ability to use the acquired knowledge for creation of an innovative product (know-how).

Recently, the academic discourse has been increasingly employing the concept of creative class, which, according to Richard Florida who coined the term, can be considered in analogy with the conceptual notions of Karl Marx (bourgeoisie and proletariat classes as foundations of the industrial or capitalist society) to explain the changes in human capital in

the conditions of information society. Florida posits, that creative class is represented by the people working in the scientific and technological sector of economy, as well as in a number of other professional fields, implying a crucial importance of creating new ideas and technological solutions defining prospective ways of development (for instance, in architecture, design, education, art, entertainment, business, finance etc.).

In this context, it is particularly important to note the role of education as a specific activity always future-oriented. Ideas and values laid down in the education system will manifest themselves not today, but tomorrow and after-tomorrow. Therefore, it is necessary to form a global – both in scale and in content – education system already now. Network activity format that is currently in vogue will be most demanded in this context. Thus, we believe that the coordination of efforts between the UN and universities may lead to a surge of an optimal model for such education. Reliance on the society's literacy, on the quality of intellectual and human capitals with regards to the matter of forming the global education environment is a manifestation of objective trends of the information revolution.

It is well known that knowledge society involves a stable trend of expansion of higher education, which is noted by researchers in virtually all countries of the world and which generates a number of political and social problems. For example, a paradoxical situation has occurred in the developing countries, when a rapid growth in demand for higher education started contradicting the overall level of economic development and impossibility of adequate employment of educated youth, which makes up one of the most numerous population groups in these countries. As a result, unemployed university graduates were the initiators of turbulent “Arab Spring” political processes in the region of Northern Africa. This problem – the economy's ability to accumulate young professionals – is incident even in such prosperous country as China, where university graduates often have wages that do not correspond with their qualifications.

Another important notion conceptually close to the notion of “human capital” is “social capital”. As Belarusian experts note in a report on the nature of human capital development in their country, “social capital is important for human development since it is tightly related to economic growth and to building up human capital” (Shimov, 2005). While characterizing social capital, this expert group pays a close attention to the social contracts that are formed in the process of receiving education, which becomes one of the most important measures for human, intellectual and social capital in the 21st century information society.

The notion of social capital has entered the social science terminology in early XX century when social relations and communication between citizens as social units started to actively develop in the conditions of a new stage of democratisation in Western societies. Nonetheless, main conceptual work in this category was carried out in the writings of P.Bourdieu, J. Coleman, R. Putnam, and others already in the second half of XX century.

In a nutshell, currently the meaning and contents of the “social capital” notion can be classified as follows:

- Social capital as a condition of formation and dynamics of civil society;
- Social capital as identical equation to the civil society;
- Social capital as a part of civil society;
- Social capital as infrastructure and contents of autonomous social relations (Savko, 2002).

The notion of social capital has been elaborated by the French intellectual P. Bourdieu who used it to determine social links that may be an important resource of social development. The very notion of social capital became possible in the industrial revolution era, when the rigid framework of feudal social stratification was ruined and socio-economic mobility and civil activity became possible. In this context, a definition given by a Russian scholar L. Polishchuk sounds pertinent – he defines social capital as “society's ability for self-organization and collective action” (Polishchuk and Menjashev, n.d.) which requires the following components for further self-development: trust, norms and values shared in the society, and social networks of various kind. In the contemporary information society, where Internet space becomes the basis for social space, the concept of social capital gains new meaning and the notion of social networks becomes an important component of this capital.

Although the term itself originated in economics, it is nonetheless intensively used in social sciences, which makes its nature interdisciplinary. For instance, it is believed that social capital influences not only the economic growth and social welfare, but also the efficiency of social programs, the quality of social services (education, healthcare), mental and physical well-being of the population, public security, the quality of life and even the quality of state institutions (Vukolov, n.d.). It is important to note that there exist a number of notions of approximate meaning (for instance, cultural capital, civil capital etc.). All these adjacent terms share the common idea of primary role of socium in the contemporary information society.

In the democratic development paradigm of the modern society, social capital is understood as necessary base for people's self-organisation with the aims of resolving social problems without the state's participation. Another significant contribution to the development of the concept of social capital among contemporary political scientists was made by Francis Fukuyama. The American researcher defined social capital as “common norms and values practiced by a certain group of people and allowing them to cooperate; as a certain potential of the society or its part resulting from the existence of trust between its members” (Fukuyama, 2006) The second important function of social capital is “to ensure the accountability of public authorities and thus achieve an improvement of the governance quality” (Polishchuk, Menjashev, n.d.). In such context, I can agree with L. Polishchuk's conclusion: “if the society is sufficiently organised, if it has much social capital, then the government is also working efficiently” (Volkov, n.d.).

Nevertheless, it is worth noting that social activity of contemporary citizens in a number of Western countries turns into lobbying for social benefits without corresponding contribution, which leads to the growth in public debt and the crisis of the very concept of welfare state. In this regard, the work “Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy” by Italian political scientist R. Putnam is of particular interest. The author draws attention to the differences in social activity and, therefore, social capital between the North and the South of Italy. For instance, it turned out that in the North the social activity of the population is high, being manifested in their electoral activity and participation in various NGOs and local government activities. At the same time, the South's population is passive in the country's political and social life, which is attributed by Putnam to Italy's historical past stemming deep from the Middle Age, when the South lacked self-governance and, as a result, did not form a culture of civil activity. Italy's example is not isolated. Currently, similar problem is relevant for the whole European Union with some few exceptions. In this context

another issue may be brought up – the concern of the impact of ethical norms of the welfare society on the destruction of traditions in work ethics.

This trend is developing in the conditions of so-called social encumbrance. As Ukrainian researcher M. Sokolov notes, “the possibility to live without working and to continue to procreate despite the inability to provide for their children, destroys the work ethics and leads to an unlimited growth in the number of welfare recipients and therefore to economic crisis. At the same time, a renunciation to build the welfare state is contrary to humanism and universal suffrage ideas, requiring a full and radical revisiting of what we are and how we see the world. The possibility to live on the state’s dime radically changes people’s psychology, the number of those who prefer a relaxed life on benefits to hard labour. As a result, once thriving economies degrade and the whole system starts rolling toward its end” (Sokolov, 2011).

In the recent years, European states have been attempting to conduct reforms, in particular with regards to social and retirement benefits, which are naturally leading to mass political protests. A new strategy of social policy *vis-à-vis* human capital became manifested in the abandonment of the social charity policy and in the transition to the policy of social investments. This policy does not imply an encouragement of social encumbrance, but rather stands for investing in education and workers’ rehabilitation. In fact, there is a sort of social contract signed with each person in need – the society helps him/her to stand on his feet: get educated or trained, or recover from an addiction or a disease, whilst the person in question guarantees in his or her turn best efforts and hard work. The only exception is the case of the disabled, i.e individuals objectively incapacitated for productive work” (Sokolov, 2011).

Therefore, the trinity of human capital, intellectual capital and social capital enables us to observe a human being from various angles and in different aspects in the conditions of new information stage of development of the global civilization. As a result of developments in the new socio-economic and political realities, it is intellectual and social component of production, and allocation of national wealth that come to the forefront in terms of resource of potential value rather than the material one, which turns human being into the most important resource for societal and state development in the 21st century. This is where a category of human capital serves as universal notion with regards to intellectual and social capitals. The two latter categories are applicable only to certain spheres of life in a human society, whilst human capital has a much broader interpretation and allows the researchers to wholly reflect on all the diversity of human resources in the contemporary information society founded on the principles of democracy and humanism.

References

- Fukuyama F. (2006), *Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k procvetaniju*, Moscow.
- Gianella Ch., Tompson W. (2007), *Stimulating Innovation in Russia: The Role of Institutions and Policies*, OECD: Paris.
- Korchagin J.A. (2009) Modernizacija jekonomiki Rossii dolzhna nachinat'sja s modernizacii chelovecheskogo kapitala , CIRJe: Voronezh.
- Polishhuk L., Menjashev R. (n.d), *Jekonomicheskoe znachenie social'nogo kapitala*, [online], Available: www.mirbis.ru/data/File/KSO/.../Economicheskoe_znachenie.doc
- Polishhuk L. (n.d.), *Social'nyj kapital v Rossii: izmerenie, analiz, ocenka vlijanija*

[online], Available: <http://www.liberal.ru/articles/5265>

Savko, J. (2002), 'Gromadjans'ke suspil'stvo, social'nij kapital i politichna uchast', *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija: filosof's'ki nauki.*, [online], Available: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Savko.htm>

Schultz T.W (1963), *The Economic Value of Education*, New York: Columbia University Press.

Shimov, V., ed. (2005.), *Jekonomika i obshhestvo Belarusi: disproporcii i perspektivy razvitija. Nacional'nyj otchet o chelovecheskom razvitii 2004-2005*, [online], Available: http://un.by/pdf/1321_rus_1-8.pdf

Sokolov M. (n.d.), *Krah gumanizma*, [online], Available: <http://oko-planet.su/politik/politikday/84099-krah-gumanizma.html>

Vukolov N., «*Bonding*» i «*bridging*» *social'nogo kapitala*. [online], Available: http://old.yasu.ru/content/news/news_detail.php?ID=9820

PART II. Social Capital Concept Application: Approaches and Assessment

ԲԱԺԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ. Հայեցակարգի կիրառումը. սոցիալական կապիտալի գնահատման մոտեցումներ և գործոններ

The Relationship between Education and the Dimensions of Social Capital in Armenia

Vahe Movsisyan, Central Bank of Armenia

Abstract

In theory, social capital is introduced as a multifaceted phenomenon, which needs multiple indicators. Social capital refers to stock of trust, norms and network that people can draw upon to solve shared problems. Social capital, if positive, is a magic glue to create a productive environment for more effective allocation and use of scarce resources. The theory of Turocial capital suggests that the more we interact with people, the more we trust them. Social trust tends to be highly correlated with civic engagement. Many studies have also shown that trust in other people goes hand in hand with democratic institutions. In general, high trust societies are able to create more social capital and, consequently, enjoy more economic prosperity.

While observing these interpretations of social capital we have come up with the following hypothesis: educational level of people should play an important role in creation and accumulation of social capital in various countries. Hence, education and social capital components have great contribution to the development of a state. The main goal of proposed paper is to analyze the relationships of educational level of people and their social networks, social trust and civic participation as components of social capital in Armenia. For achieving this goal we are going to quantify the qualitative variables of the Caucasus Barometer surveys conducted by CRRC-Armenia in 2012, to construct the composite index of social capital and finally statistically test the following three null hypotheses: There is no relationship between education and social networks; There is no relation between education and social trust; There is no relation between education and civic participation.

Introduction

The main goal of this analysis is to answer the following question: whether educational level in Armenia plays important role in creation and accumulation of social capital. Using CRRC's Caucasus Barometer survey database (2012),¹ we have constructed multidimensional

¹ http://www.crrc.am/hosting/file/_static_content/barometer/2012/CB2012_database.sav, last accessed on 8 Aug, 2014

social capital index, which describes the level of social capital in Armenia. The main findings of this analysis are:

- Years of education has significant positive correlation with overall social capital as well as with its components (social network, social trust, social norms and civic participation) beside institutional trust, which has negative significant correlation.
- In Armenia, social capital index is equal to 54.3%.
- At the same time, social network is the smallest component of social capital (33.4%). It describes people's attitudes towards attending a public meeting, contributing to a charity, volunteering without compensation, helping neighbor/friend with household chores, attending a religious institutions etc. However, with the increase of the years of completed education, this indicator rises significantly.
- Social trust, which characterizes the level of trust in social relationships, readiness to help and take care of related individuals in case of illness or a need of financial support is also relatively low in Armenia, about 44,2%. Social trust level is high for more educated people.
- The higher is the level of education the lower is the level of trust in state institutes. This is true for the educational system of Armenia as well.
- After starting a career, educated people find out that the knowledge they received in schools and universities does not meet job requirements. This fact is the main reason of distrust in educational system.
- Social norms component of social capital, describing the attitudes of people toward the perception of democracy, competition etc., is equal to 67.3% and grows with increase of education level of people.
- The average civic participation rate in country is high (78.8%), which means, that most of people participated in last national election, will participate in the next election and most of them think that people should participate in rallies.

Over the last decades, the concept of social capital occupies a notable place in social science literature. Social capital relates to the properties such as trust and solidarity, social networks, communication and cooperation, support that individuals are capable to attain by virtue of their affiliation and connections with other people. These resources or capital are only accessible through these relationships unlike physical (tool, technology), and human capital (education, knowledge and skill), which are, in essence, the properties of individuals. As Putnam (2001) mentions, construction of social capital in the society can resolve many vital problems. Through interaction, relationship, network, and cooperation among human beings, social capital can be formatted in a given society. However, through the education, individuals inherit the norms, values and civic knowledge. An educated person can easily deal with other members in the society. As a result, social capital is a decisive factor for well-organized social development - high levels of social capital will result ineffective social development. Nevertheless, education contributes to an essential part of social capital formation and development. Therefore, it is important to know the relationship between years of schooling and social capital (predominant forms of social capital).

The main goal of this study is to analyze the relationship between years of education of people and several other factors of social capital such as: social networks, social and

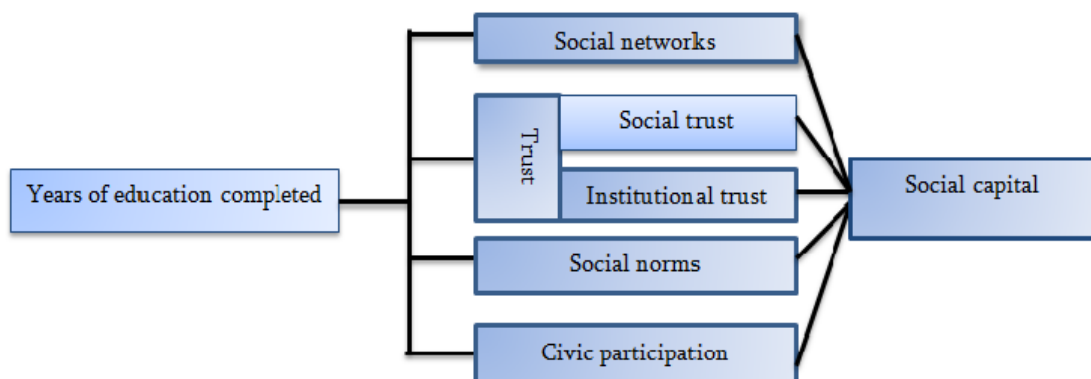
institutional trust, social norms and civic participation. To achieve this goal we are going to quantify the qualitative variables of the Caucasus Barometer surveys (conducted by CRRC Armenia in 2012), to construct the composite index of social capital and statistically test the following null hypotheses:

- There is no statistically significant relationship between education and social networks;
- There is no statistically significant relationship between education and social and institutional trust;
- There is no statistically significant relationship between education and social norms;
- There is no statistically significant relationship between education and civic participation.

The Components of Social Capital

The social capital as a multi-dimensional phenomenon is composed of several forms of social interaction: social network, trust, norms, and civic participation. Of course, this is not an absolute definition of social capital and in many cases the structure of social capital depends on available information set. As we have mentioned above, we will use the database of Caucasus Barometer surveys, conducted by CRRC Armenia in 2012. The items of each social capital component are presented in Appendix 1. The analytical framework of this study can be presented by Figure 1:

Figure 1. Analytical Framework

Social Capital Index Methodology

The main variables of Caucasus Barometer survey are qualitative and have different scales of measurement and because of that we need to quantify the qualitative variables.

The quantification of ordinal and dichotomy variables (which are ordinal) will be produced by modified approach of “balance method”², which is described in Table 1.

² Balance method is the widespread way of quantification of qualitative data.

Table 1. Initial Categories and Final Changed Values of Qualitative Variables

Var Type		Negative	→	Positive							
Var 1	Category	No	Yes								
	Value	-1	1								
Var 2	Category	Yes	No								
	Value	-1	1								
Var 3	Category	1	2	3							
	Value	-1	0	1							
Var 4	Category	3	2	1							
	Value	-1	0	1							
Var 5	Category	1	2	3	4						
	Value	-1	-0.5	0.5	1						
Var 6	Category	4	3	2	1						
	Value	-1	-0.5	0.5	1						
Var 7	Category	1	2	3	4	5					
	Value	-1	-0.5	0	0.5	1					
Var 8	Category	8	7	6	5	4	3	2	1		
	Value	-1		-0.5		0.5		1			
Var 9	Category	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Value	-1		-0.5		0		0.5		1	
Var 10	Category	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Value	-1		-0.5		0		0.5		1	

Social Capital Components Score for Each Respondent

$$S_i^j = \frac{\sum_{k=1}^{n_j} X_{ik}^j}{n_j}; \quad S_i^j \in [-1; 1]; \quad i = \overline{1; N}; \quad j = \overline{1; m}$$

$$\bar{S}_i^j = \frac{S_i^j - (-1)}{1 - (-1)} = \frac{S_i^j + 1}{2}; \quad \bar{S}_i^j \in [0; 1]$$

$$SC_i = \frac{\sum_{j=1}^m \bar{S}_i^j}{m}; \quad SCI = \frac{\sum_i SC_i}{N}$$

X_{ik}^j – Value of k -th variable from j -th component for i -th respondent ($X_{ik}^j \in [-1; 1]$),

S_i^j – Average score of j -th component for i -th respondent,

\bar{S}_i^j – Normalized social capital score of each respondents for j -th component,

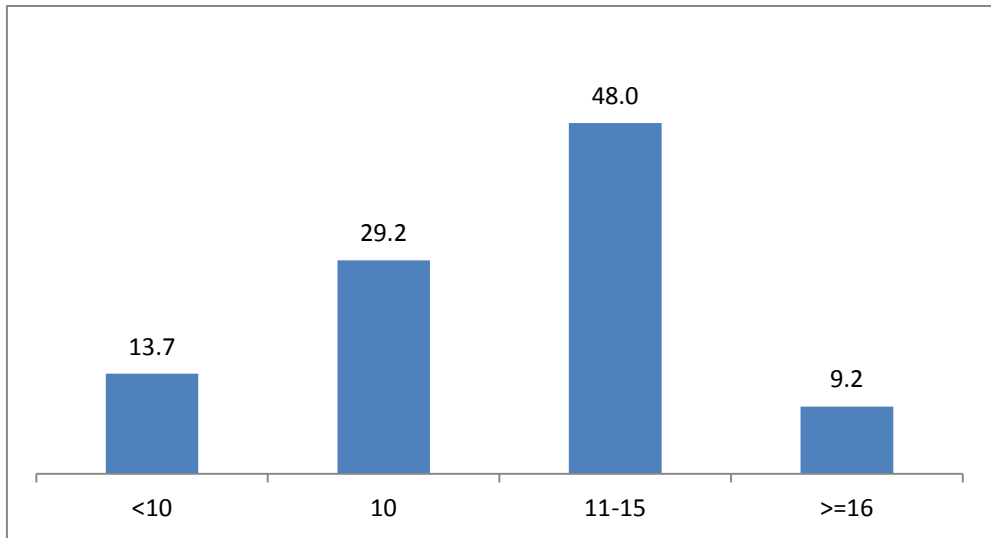
n_j – Number of variables for j -th component of types Var 1 – Var 10,

m – Number of social capital components,
 SC_i – Social capital score for i -th respondent,
 SCI – Social capital index.

Relationship between Years of Education and Components of Social Capital

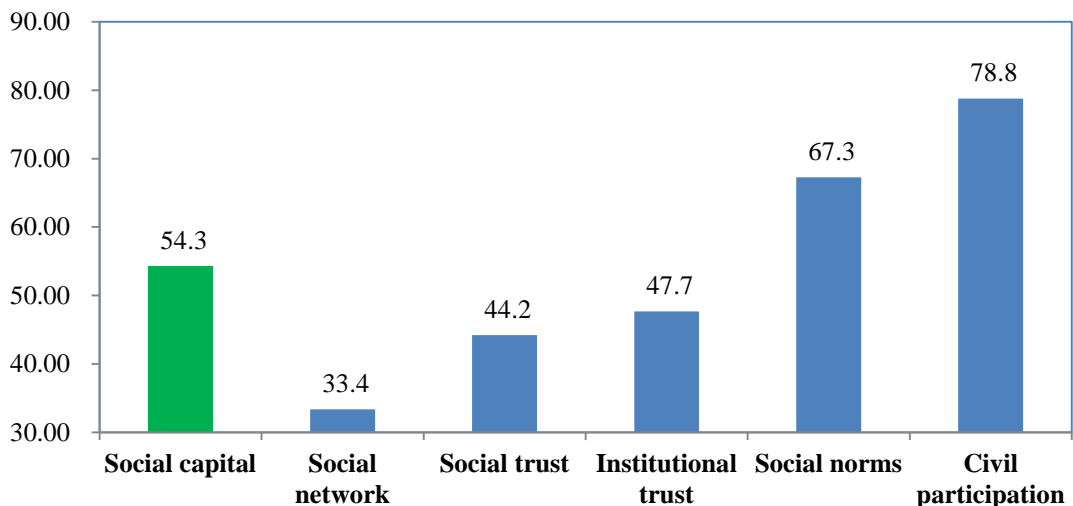
The analysis of Caucasus Barometer survey database (2012) shows that 13.7% of respondents have less than 10 years of formal education; 29.2% have 10 years of education, 47.9% - 11 to 15, and 9.2% have more than 16 years of education.

Figure 2. Distribution of Respondents by Years of Formal Education Completed (%)

Using the social capital index construction methodology described in previous section and considering the structure of social capital components from Appendix 1, we have calculated the indices of social capital and its components.

Figure 3. Social Capital Index and its Components

From Figure 3, we can conclude that social capital index is 54.3%. At the same time, the smallest component of social capital is the social network (33.4%) and the highest is the level of civic participation (78.8%).

Table 2. Pearson Correlation Coefficients between Years of Education and Social Capital Components

	SOCIAL NETWORK	SOCIAL TRUST	INSTITUTIONAL TRUST	SOCIAL NORMS	CIVIC PARTICIPATION	SOCIAL CAPITAL
YEARS OF EDUCATION COMPLETED ³	0.22**	0.19**	-0.08**	0.18**	0.06**	0.22**
SOCIAL NETWORK		0.21**	0.02	0.12**	0.01	0.55**
SOCIAL TRUST			0.12**	0.17**	0.03	0.59**
INSTITUTIONAL TRUST				0.16**	0.07**	0.49**
SOCIAL NORMS					0.21**	0.51**
CIVIC PARTICIPATION						0.52**

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

From Table 2 we can see that the years of education has significant positive correlation with overall social capital (0.22) as well as with its components except institutional trust (-0.08). By dividing years of education into four groups, we can analyze means of social capital and its components, and statistically test the hypotheses of equality of these defined groups' means⁴.

As we can infer, along with increase of the years of education social capital index also rises. The differences of social capital indices over for groups of years of education are statistically significant at 0.05 level, but the difference between 11-15 years of education and 16 and more years of education is not. The distributions of social capital components over different groups of years of education reveals more detailed information about relationships.

Social network indicator, which describes the people's attitudes to attend a public meeting, made a contribution to a charity, volunteer without compensation, help a neighbor/friend with household chores and attending religious services etc., is very low in Armenia (33.6%), but what is important, with increase of the years of education this indicator rises significantly.

³ In correlation analysis the quantitative "Years of education completed" is used, not the grouped one.

⁴ For statistically checking these tests Tukey test is used and the results are presented in appendix 2.

Figure 4. Social Capital Indices for Different Groups of Years of Education

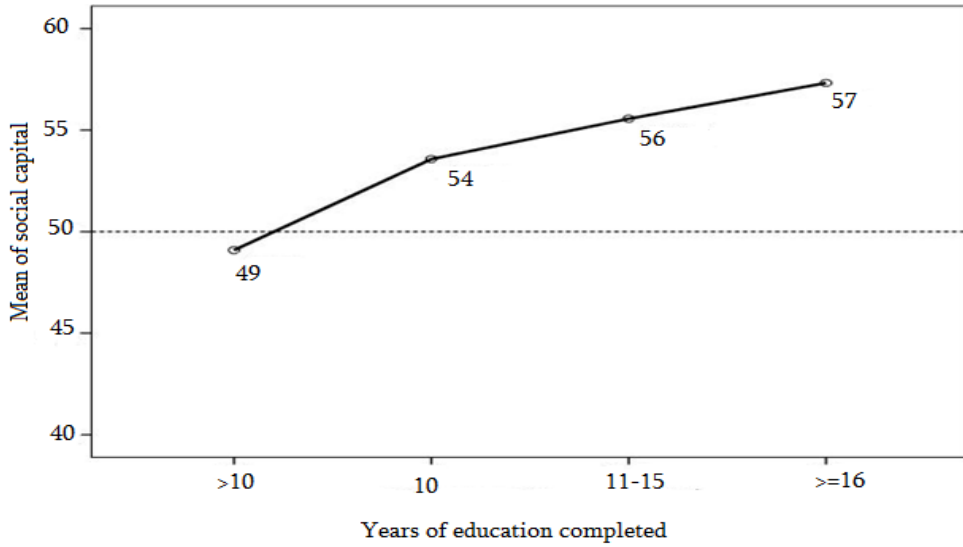
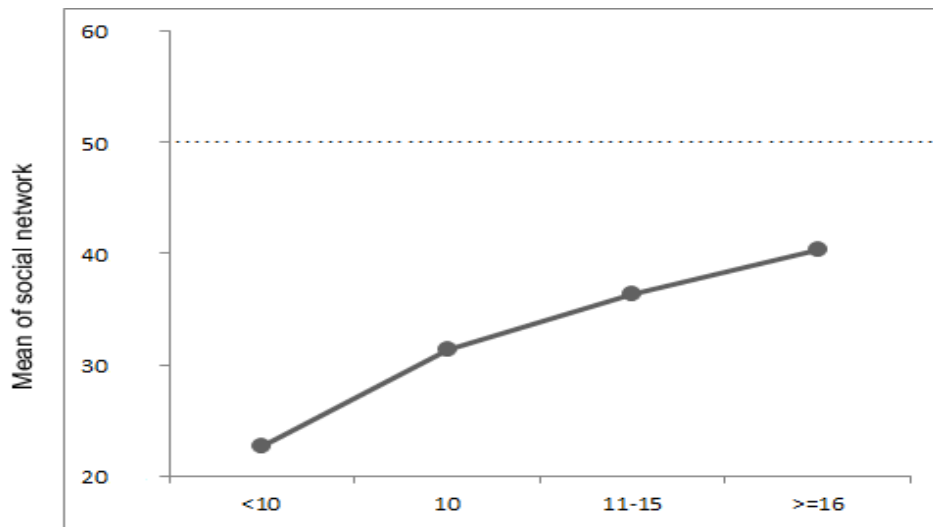

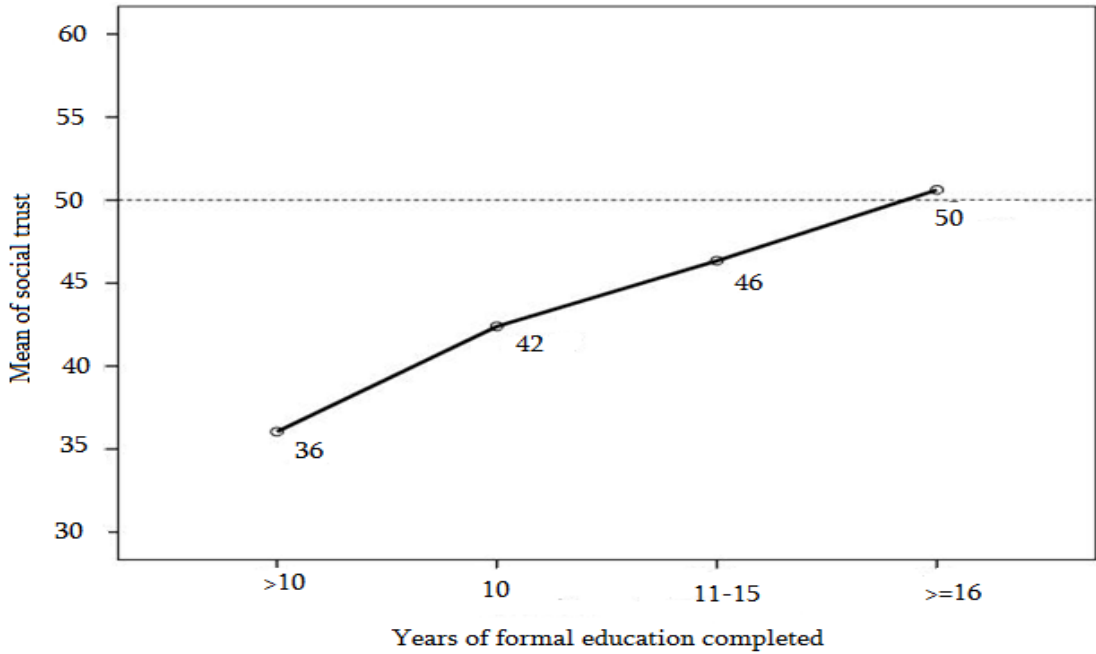
Figure 5. Social Networks Values for Different Groups of Years of Education

The differences of social network indicator are significant over groups of years of education at 0.05 level (the difference between 11-15 years of education and 16 and more years of education is significant at 0.1 level).

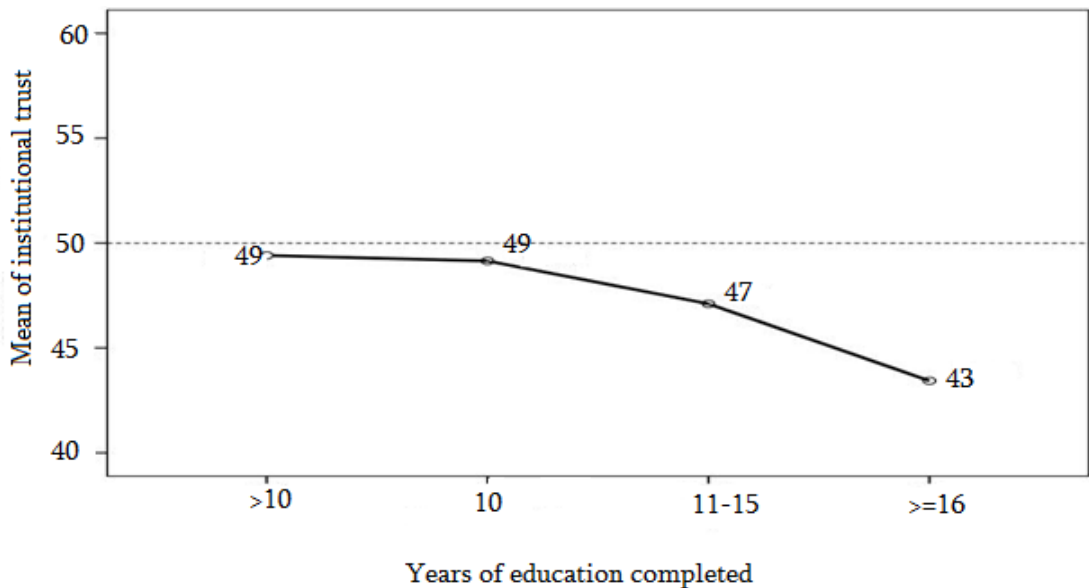
The graph of the social trust component of social capital is analogous. Social trust, which reflects the level of trust in relationships, readiness to help each other if needed, take care of related people in case of illness or a need of financial support in Armenia is also low (44.2%), however, the analysis shows that social trust is high for more educated people. The differences in social trust are significant over all groups of years of education at 0.05 level.

Figure 6. Social Trust Indices for Different Groups of Years of Education

The analysis of institutional trust (trust of people in main state institutions: President, Executive Government, Parliament, Healthcare System, Educational System etc.) shows that with increase of education years the institutional trust indices decrease, so the more years of education completed, the lower the level of institutional trust.

Figure 7. Institutional Trust Indices for Different Groups of Years of Education

It is interesting to analyze the relationship between level of education and trust in educational system of the state.

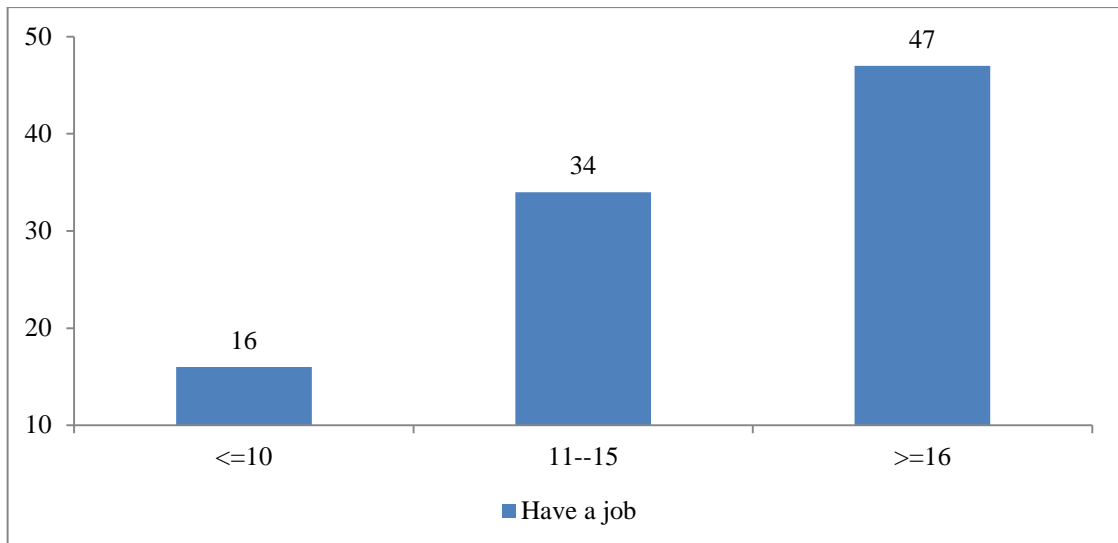
Table 3. “Years of Education” vs. “Trust to Educational System”

		Trust - Educational system			Total
		Distrust (fully or somewhat)	Neither trust nor distrust	Trust (fully or somewhat)	
Years of education	<=10	24.8%	28.4%	46.9%	100%
	11-15	32.4%	26.5%	41.1%	100%
	16<=	40.3%	25.1%	34.6%	100%
Total		30.0%	27.1%	42.9%	100%
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)		
Pearson Chi-Square	26.573	4	0.000		

From Table 3 we came to the following crucial conclusion: people that are more educated trust educational system less than people than are less educated.

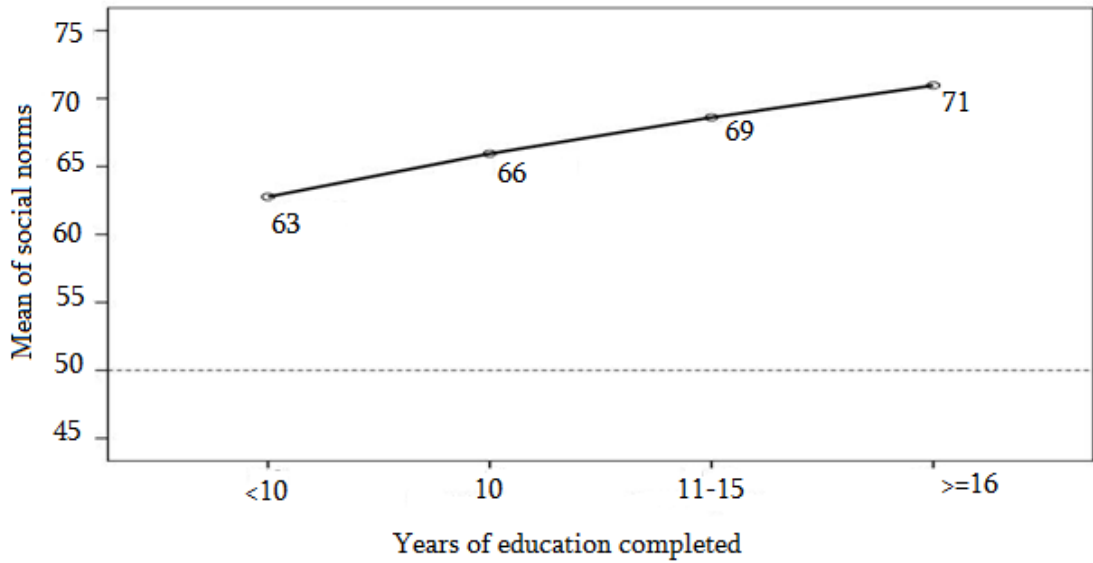
If we monitor employment status of respondents, we see that 47% of individuals with years of education more than 16 have a job and only 16% of respondents with education not more than 10 years have a job.

Figure 8. Employment Status and Years of Education

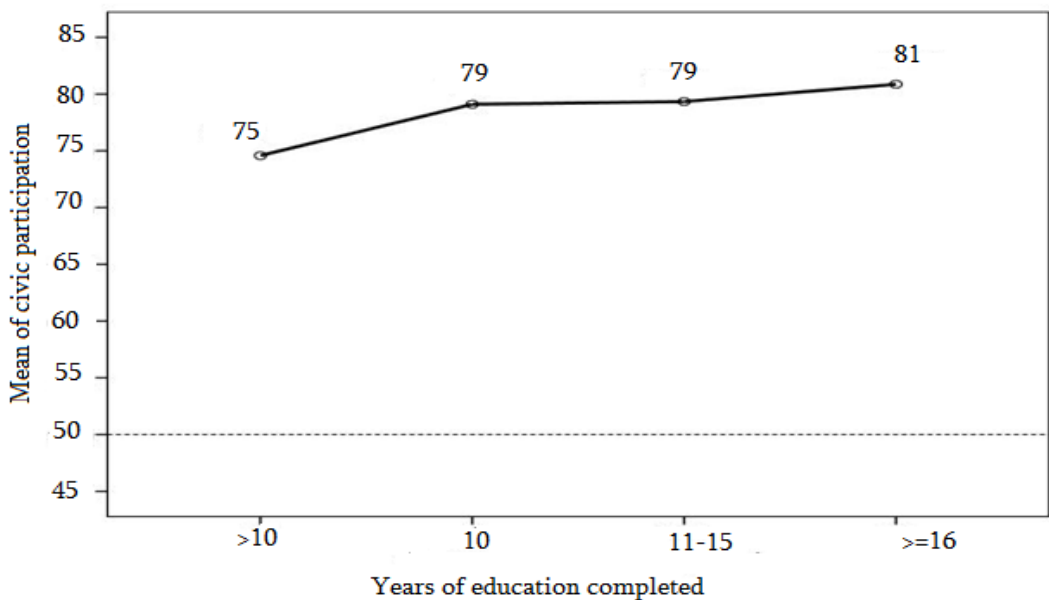
Thus, we can conclude that after pursuing a career, educated people understand that the knowledge they received during the years of education in schools and universities of Armenia does not meet corresponding requirements, which is the main reason of not trusting in the educational system.

Figure 9. Social Norms Values for Different Groups of Years of Education

Social norms outline the attitudes of people towards perception of democracy, competition, fatalism, the role of government, and indicate values significant to a good citizen. This component of social capital equals 67.25% and increases with the level of education completed by respondents. The differences of social norms indices are statistically significant between all groups of years of education.

Figure 10. Civic Participation Values for Different Groups of Years of Education

The average civic participation rate in the country is high (78.75%), which means that most of people participated in the last national elections, will participate in the next elections, and also that most of respondents think that people should participate in rallies.

Comparing civic participation rate between respondents with different educational level, we can conclude, that the difference is significant only for people with less than 10 years of education and other three groups of people. The differences of civic participation between these three groups are not statistically significant.

References

Dudwick N., Kuehnast K., Nyhan Jones V., and Woolcock M. (2006). *Analyzing Social Capital in Context: A Guide to Using Qualitative Methods and Data*. Stock No. 37260.

Grootaert, Ch., Narayan D., Nyhan Jones V., and Woolcock M.. (2004), *Measuring social capital: An integrated questionnaire*, World Bank Working Paper No. 18. World Bank: Washington, DC.

Chowdhuryet I.A. (2012). “The Relationship between Years of Schooling and the Forms of Social Capital: A Study Conducted in an Urban Area, Under Sylhet City”. *Studies in Sociology of Science*, Vol. 3, No. 4, pp. 22-31.

Appendices

Appendix 1. Items used to Measure the Components of Social Capital

	Social trust items	Social network items
1	There are many people I can trust completely (Var 9)	Last 6 months: Attended a public meeting (Var 1)
2	There are plenty of people I can rely on (Var 9)	Last 6 months: Made a contribution to a charity (Var 1)
3	How often do you discuss private problems with friends/close relatives? (Var 9)	Last 6 months: Volunteered without compensation(Var 1)
4	Close people will help repair apartment/house (Var 9)	Last 6 months: Helped to resolve a dispute (Var 1)
5	Close people will take care when ill(Var 9)	Last 6 months: Helped a neighbor/friend with household chores (Var 1)
6	Close people lend money for two weeks for usual expenses (Var 9)	Last 6 months: Cleaned/helped to clean public space (Var 1)
7		Frequency of attendance of religious services (Var 7)
	Institutional trust items	Social norm items
1	Trust – Healthcare system (Var 7)	People have the right to openly say what they think (Var 1)
2	Trust – Banks (Var 7)	Attitude towards democracy (Var 2)
3	Trust – Educational system (Var 7)	Perception of fatalism? (Var 9)
4	Trust – Army (Var 7)	Private ownership of business VS Gov. ownership of business (Var 10)
5	Trust – Court system (Var 7)	Government should be like a parent VS like an employee (Var 4)
6	Trust – NGOs (Var 7)	Competition is good VS Competition is harmful (Var 10)
7	Trust – Parliament (Var 7)	Important for a good citizen - always obey laws (Var 9)
8	Trust – Executive government (Var 7)	Important for a good citizen - support the gov. on every occasion (Var 9)
9	Trust – President (Var 7)	Important for a good citizen - vote in elections (Var 9)
10	Trust – Police (Var 7)	Important for a good citizen - follow traditions (Var 9)
11	Trust – Political parties (Var 7)	Important for a good citizen - do volunteer work (Var 9)
12	Trust – Media (Var 7)	Important for a good citizen - support people who are worse off (Var 9)
13	Trust – Local government (Var 7)	Important for a good citizen - be critical towards the government (Var 9)
14	Trust – Religious institutions resp. belongs to (Var 7)	
15	Trust – Ombudsman (Var 7)	

Civic participation

1	People should VS People should not participate in protest actions (Var4)
2	Did you vote in the most recent national elections? (Var 1)
3	Would you participate in presidential elections next Sunday? (Var 5)

Appendix 2. Tukey Test of Multiple Comparisons

Dependent Variable	(I) Years of education	(J) Years of education	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Social capital	<10	10	-4.48533 [*]	.73952	.000	-6.3865	-2.5841
		11-15	-6.47270 [*]	.69170	.000	-8.2510	-4.6944
		>=16	-8.23141 [*]	.96383	.000	-10.7093	-5.7535
	10	<10	4.48533 [*]	.73952	.000	2.5841	6.3865
		11-15	-1.98737 [*]	.52990	.001	-3.3497	-.6251
		>=16	-3.74607 [*]	.85517	.000	-5.9446	-1.5476
	11-15	<10	6.47270 [*]	.69170	.000	4.6944	8.2510
		10	1.98737 [*]	.52990	.001	.6251	3.3497
		>=16	-1.75871	.81417	.135	-3.8518	.3344
	>=16	<10	8.23141 [*]	.96383	.000	5.7535	10.7093
		10	3.74607 [*]	.85517	.000	1.5476	5.9446
		11-15	1.75871	.81417	.135	-.3344	3.8518
Social network	<10	10	-8.60836 [*]	1.56221	.000	-12.6246	-4.5922
		11-15	-13.66173 [*]	1.46119	.000	-17.4182	-9.9052
		>=16	-17.62141 [*]	2.03606	.000	-22.8558	-12.3870
	10	<10	8.60836 [*]	1.56221	.000	4.5922	12.6246
		11-15	-5.05337 [*]	1.11940	.000	-7.9312	-2.1756
		>=16	-9.01305 [*]	1.80652	.000	-13.6573	-4.3688
	11-15	<10	13.66173 [*]	1.46119	.000	9.9052	17.4182
		10	5.05337 [*]	1.11940	.000	2.1756	7.9312
		>=16	-3.95968	1.71991	.098	-8.3813	.4619
	>=16	<10	17.62141 [*]	2.03606	.000	12.3870	22.8558
		10	9.01305 [*]	1.80652	.000	4.3688	13.6573
		11-15	3.95968	1.71991	.098	-.4619	8.3813
Social trust	<10	10	-6.34654 [*]	1.51540	.000	-10.2424	-2.4507
		11-15	-10.30268 [*]	1.41762	.000	-13.9472	-6.6582
		>=16	-14.56948 [*]	1.97420	.000	-19.6448	-9.4941
	10	<10	6.34654 [*]	1.51540	.000	2.4507	10.2424
		11-15	-3.95614 [*]	1.08472	.002	-6.7448	-1.1675
		>=16	-8.22294 [*]	1.75055	.000	-12.7234	-3.7225
	11-15	<10	10.30268 [*]	1.41762	.000	6.6582	13.9472
		10	3.95614 [*]	1.08472	.002	1.1675	6.7448
		>=16	-4.26680	1.66663	.051	-8.5514	.0179
	>=16	<10	14.56948 [*]	1.97420	.000	9.4941	19.6448
		10	8.22294 [*]	1.75055	.000	3.7225	12.7234
		11-15	4.26680	1.66663	.051	-.0179	8.5514

Dependent Variable	(I) Years of education	(J) Years of education	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Institutional trust	<10	10	.26410	1.37406	.997	-3.2684	3.7966
		11-15	2.30582	1.28527	.276	-.9984	5.6101
		>=16	5.97768*	1.79442	.005	1.3645	10.5909
	10	<10	-.26410	1.37406	.997	-3.7966	3.2684
		11-15	2.04172	.98184	.160	-.4824	4.5659
		>=16	5.71358*	1.59123	.002	1.6227	9.8044
	11-15	<10	-2.30582	1.28527	.276	-5.6101	.9984
		10	-2.04172	.98184	.160	-4.5659	.4824
		>=16	3.67186	1.51522	.073	-.2236	7.5673
	>=16	<10	-5.97768*	1.79442	.005	-10.5909	-1.3645
		10	-5.71358*	1.59123	.002	-9.8044	-1.6227
		11-15	-3.67186	1.51522	.073	-7.5673	.2236
Social norms	<10	10	-3.17665*	.91759	.003	-5.5356	-.8177
		11-15	-5.84250*	.85818	.000	-8.0488	-3.6362
		>=16	-8.19617*	1.19512	.000	-11.2687	-5.1237
	10	<10	3.17665*	.91759	.003	.8177	5.5356
		11-15	-2.66586*	.65695	.000	-4.3548	-.9769
		>=16	-5.01952*	1.05992	.000	-7.7444	-2.2946
	11-15	<10	5.84250*	.85818	.000	3.6362	8.0488
		10	2.66586*	.65695	.000	.9769	4.3548
		>=16	-2.35367	1.00893	.091	-4.9475	.2401
	>=16	<10	8.19617*	1.19512	.000	5.1237	11.2687
		10	5.01952*	1.05992	.000	2.2946	7.7444
		11-15	2.35367	1.00893	.091	-.2401	4.9475
Civic participation	<10	10	-4.52250*	1.60677	.025	-8.6533	-.3917
		11-15	-4.76008*	1.50316	.008	-8.6245	-.8957
		>=16	-6.28952*	2.09413	.014	-11.6732	-.9058
	10	<10	4.52250*	1.60677	.025	.3917	8.6533
		11-15	-.23758	1.15171	.997	-3.1984	2.7233
		>=16	-1.76702	1.85804	.777	-6.5438	3.0097
	11-15	<10	4.76008*	1.50316	.008	.8957	8.6245
		10	.23758	1.15171	.997	-2.7233	3.1984
		>=16	-1.52944	1.76921	.823	-6.0778	3.0189
	>=16	<10	6.28952*	2.09413	.014	.9058	11.6732
		10	1.76702	1.85804	.777	-3.0097	6.5438
		11-15	1.52944	1.76921	.823	-3.0189	6.0778

The Impact of Internet Usage on Social Capital Index in the South Caucasus

Anna Drnoian, Marianna Fidanyan, Arman Gasparyan, Anahit Hakobyan, Ani Karapetyan, and Tigran Sukiasyan, Caucasus Research Resource Centers - Armenia

Contributor: Iskuhy Mkrtychyan

Abstract

The cornerstone of this research was the analysis of correlation between social capital and Internet usage, more precisely social online networking. The research has been carried out using multivariate analysis, which was applied to 29 variables, selected in advance, that represent three main components of the social capital: trust, norms, and networks, for three countries of the South Caucasus region. Caucasus Research Resource Centers' Caucasus Barometer survey database for 2012 was applied as the main data source for current research. One of the main outcomes of this research project is that in South Caucasus, frequent internet users are more likely to have higher Social Capital Index (SCI) level. Moreover, the results of this study indicate that young men who have advantage over other respondents in terms of completed years of education are more prone to use Internet frequently. Although it was primarily hypothesized that Internet usage reduces the level of non-vital social involvement and negatively influences the social capital level, the data analysis points to a contrary conclusion. It was found out that more active Internet users have higher SCI level. In addition, those who mention social networking as their primary Internet activity, which is considerably the main obstacle for high SCI level, are more likely to have higher SCI than those who are interested in gaming, shopping or other activities that do lead to an assumption, that citizens would be engaged in various networking activities.

Introduction

With its growing number of users, the social influence of the Internet started to attract more attention. This paper aims to explore the concept of Social Capital in South Caucasus and its correlation with Internet usage as well as online networking. It is important to note that different types of Internet usage have different effects on social networks (Miyata and Kobayashi, 2008; Nie and Ebring, 2000). This research paper analyzes the correlation between social capital and Internet usage, specifically social online networking, understood as receiving or sending mail, using social networking sites, Skype, involving in forum discussions, using instant messenger, writing and reading blogs, and visiting dating websites.

Current research paper poses six research questions: What are the main components of the social capital for each of the South Caucasus countries? Do frequent Internet users record an above average level of social capital? Does online networking have a positive correlation with the higher social capital? What is the relationship between the social capital and Internet usage? What is the relationship between the social capital and the online networking? How do other variables, such as gender, age and education, define the social capital in the three South

Caucasus countries? The literature review of the research paper reveals what other scientists and authors conclude about the connection of Internet usage and social capital. Secondly, the methodology part introduces the methods of assessing desirable findings. Afterward, the analysis of the data is illustrated and respective findings are concluded.

The paper develops the following hypotheses:

H¹: Frequent Internet users are more likely to have above average Social Capital Index.

H²: Online networking has a significant positive correlation with the higher Social Capital Index.

Literature Review

A great deal of debate exists on the influence of the Internet on people's public involvement and social modes of communication. Practically, two groups of authors and scientist can be distinguished in this respect. One group of researchers argues that the Internet erodes the level of peoples' social activity. Internet absorbs people's time and substitutes real-world communications with interactions in the virtual world. In contrast, the other group of researchers considers Internet usage to foster social engagement and to help connecting people in the virtual world alike. It also facilitates the interactions in the real world by providing access to information and easing the costs.

The level of social activity can be measured by broader concept of SCI. There are numerous definitions of social capital. French sociologist Pierre Bourdieu defines social capital as "the sum of the resources, actual or virtual, that accrue to an individual or a group by virtue of possessing a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition" (Bourdieu and Wacquant, 1992: 119). Another sociologist, James Coleman views individual in a social environment as a subject to norms, rules, and obligations, and defines social capital as "a variety of entities with two elements in common: they all consist of some aspect of social structures, and they facilitate certain actions of actors – whether persons or corporate actors – within the structure" (Coleman, 1988: 298). This research paper characterizes social capital according to the famous public face of social capital Robert Putman who defines social capital as "features of social organization, such as trust, norms, and networks that can improve the efficiency of society by facilitating coordinated actions" (Putnam, 2001: 167).

Internet usage may promote social interaction and civil engagement as it allows users to keep social bonds and address joint concerns. People who use the Internet frequently appear to be more socially and politically involved. Internet is considered to be one of the most powerful tools of public organizing. For instance, web pages contain information enabling people to articulate their concerns online. This information along with email possibilities make social activists out of otherwise inactive citizens. The time spent on the Internet affects community engagement positively, and is significantly and positively related to both civic participation and public attendance (Donavan, et al. 2002). In some cases, Internet access facilitates visiting theatres, opera houses and exhibitions, and visiting friends. Reserving and purchasing tickets has become easier via the Internet. Analysis of 1997 data from the federal Survey of Public Participation in the Arts indicated that Internet users read more literature, attend more art events, and more often go to movies (Robinson and Kestnbaum, 1999; Bauernschuster, Falck and Woessmann, 2011).

A study in Japan examined the effect of the online network usage on social interactions. Online communities provide opportunities to meet people. The absence of barriers eases the participation of new members. Anonymity encourages people to participate in online networks. Individuals who use online communities are more likely to communicate with more people, including those whom they do not know in person. However, any significant evidence of causality between participation in online communities and social networks was not found. It is also important to consider that, even though participants in online communities make friends anonymously, they may not contact them in person (Miyata and Kobayashi, 2008).

Some technologists and social critics argue that Internet users spend more time online with the expense of real social relationships. People spending more time and energy on online activities have less to invest in other interactions. Thus, Internet usage weakens real-world ties and reduces community involvement. The users substitute interactions with weak ties on the Internet for the time spent with friends and relatives. Yet, positive changes shall be noticed as some of those friends and relatives may go online (Kraut, et al. 2002).

Survey conducted by Nie and Erbring in 2000 among 4000 Internet users revealed, that Internet has not changed lives of the most respondents but some declines in socializing, media use, shopping, and other activities were reported (Nie, Erbring 2000). According to other authors' analyses, the two national off-line surveys in 1995 and 1998 indicate, that Internet users are not less likely to engage in social activities or to call friends on the telephone. More recent surveys have revealed, that Internet users have higher levels of generalized trust and larger social networks than non-users (Robinson et al, 1999; Hampton and Wellman 2000; Cole, 2000). Internet use serves to complement rather than substitute for print media and offline socialization. Indeed, a study also found Internet users to be no less active media users or offline socializers than non-users, though they did less housework, devote less time to family care, and sleep less (Robinson et al 2000; Nie and Erbring 2000).

Methodology

To be able to analyze and obtain more detailed image of the social capital, multivariate analysis was conducted in the frame of research, applied to 29 variables that represent three main components of the social capital: trust, norms and networks, for the three countries of the South Caucasus region, chosen from CRRC's Caucasus Barometer database in 2012. The analysis identifies common characteristics among the three countries of the region, which indicates different interrelationships between norms, trust and network components' indicators.

The 29 variables chosen from the database for factor analyses are:

1. There are many people I can trust completely
2. There are plenty of people I can rely on
3. How often do you discuss private problems with friends/close relatives?
4. Expectation: Close people will help repair apartment/house
5. Expectation: Close people will take care when ill
6. Expectation: Close people lend money for two weeks for usual expenses
7. Trust - Healthcare system

8. Trust – Banks
9. Trust - Educational system
10. Trust – Army
11. Trust - Court system
12. Trust – NGOs
13. Trust – Parliament
14. Trust - Executive government
15. Trust – President
16. Trust – Police
17. Trust - Political parties
18. Trust – Media
19. Trust - Local government
20. Trust - Religious institutions respondent belongs to
21. How often do you discuss politics friends/close relatives
22. Important for a good citizen - vote in elections
23. Important for a good citizen - do volunteer work
24. Important for a good citizen - support people who are worse off
25. Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Sign a petition
26. Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Attend a rally
27. Activities to rise government's awareness about healthcare - Door-to-door campaign
28. Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Donate money
29. Frequency of attendance of religious services

The aforementioned variables were chosen for their close relationship with the social capital, and for their availability in the three countries chosen. Source of data is CRRC-Armenia the Caucasus Barometer survey database (2012).

To reduce the number of variables and define different groups of affecting characteristics on social capital, factor analysis is used. This statistical method is used to identify a relatively small number of factors that can be used to represent relationships among sets of many interrelated variables.

The KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) measure and Bartlett's test are two statistical tests, analyzing the presence of correlations among different variables. In this study, the significance of the results for three countries rejects the null hypothesis H^0 that the correlation matrix is an identity matrix, against the H^1 that the correlation matrix is not an identity, and KMO index of 0.873 for Armenia, 0.865 for Azerbaijan, and 0.826 for Georgia, shows that the matrix correlation is appropriate to continue our analysis. Three common factors, which are represented by highest percentage of variances of the initial Eigenvalues and are uncorrelated with each other, are extracted for this study. For rotating the component matrix, the VARIMAX rotated factor type was used.

After applying factor analysis and principal component analysis, three components of the social capital for the three countries separately were categorized into different variables, showing the different level of relationships of each of them with the three main factors.

The visualization of the analysis of rotated component matrixes for the three countries is shown in Table 1. The variables, making up the three factors of the social capital in the three countries were differentiated by criterion of being highly interrelated with each other. The variable - frequency of attendance of religious services, which was primarily hypothesized to have connection with other variables representing social capital, is not included in the table, since its interrelationship is very low for all the countries.

Tables extracted from the SPSS software of the rotated component matrixes for Armenia, Azerbaijan and Georgia are annexed.

Based on the factor analysis described above, the following methodological steps were carried out for the research: the Internet users have been divided into two groups – frequent users (FU) and those who use Internet seldom or never (SNU). The group members have been distributed with the following logic: those who use Internet every day and at least once a week comprise the first group of Internet users – FU. The second group includes those who use Internet at least once a month, less than once a month, never, as well as those who do not know what Internet is. The next step was to create a separate variable that would itself be comprised of the two above mentioned groups.

In order to create a SCI for the three countries separately and for South Caucasus region as a whole, the following steps were carried out. As it was mentioned above, the SCI consists of three main components: trust, norms, and networks. As a result of the factor analysis, each country has its combination of questions that are significant in determining the SCI. Therefore, the question groups in all the components within a country have been chosen to determine its SCI. After determining the SCI for each state by calculating the simple mean of all the components, the SCI for South Caucasus region was created.

Further step for the research analysis was to compute the abovementioned variable to find two values: below average and above average. The methodology of value division was the following: the means of all SCI components were calculated and, based on the mean of each SCI component, a SCI mean for each country was created. Based on this number, two values have been created. Those who had below average SCI comprised the below average value while the above average SCI possessors were gathered into the above average value of the variable. As a result, each country SC mean has the mentioned two values. This methodological division enables to develop a comparative analysis of Internet usage and SCI correlations. The analysis leads to the results of SCI level within FU and SNU, which was the first focus of the research question.

Table 1: Distribution of the indicators by the three main components of social capital in three countries of the South Caucasus

Armenia			Azerbaijan			Georgia		
Networks	Trust	Norms	Networks	Trust	Norms	Networks	Trust	Norms
There are many people I can trust completely	Trust - Healthcare system	Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Sign a petition	There are many people I can trust completely	Trust - Healthcare system	How often do you discuss private problems with friends/close relatives?	There are many people I can trust completely	Trust - Healthcare system	How often do you discuss politics friends/close relatives?
There are plenty of people I can rely on	Trust – Banks	Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Attend a rally	There are plenty of people I can rely on	Trust - Banks	How often do you discuss politics friends/close relatives?	There are plenty of people I can rely on	Trust - Banks	Important for a good citizen - vote in elections
How often do you discuss private problems with friends/close relatives?	Trust – Educational system	Activities to rise government's awareness about healthcare - Door-to-door campaign	Expectation: Close people will help repair apartment/house	Trust - Educational system	Activities aimed to rise gov-t's awareness about healthcare - Sign a petition	How often do you discuss private problems with friends/close relatives?	Trust - Educational system	Important for a good citizen - do volunteer work
Expectation: Close people will help repair apartment/house	Trust – Army	Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Donate money	Expectation: Close people will take care when ill	Trust - Army	Activities aimed to rise gov-t's awareness about healthcare - Attend a rally	Expectation: Close people will help repair apartment/house	Trust - Army	Important for a good citizen - support people who are worse off
Expectation: Close people will take care when ill	Trust - Court system		Expectation: Close people lend money for two weeks for usual expenses	Trust - Court system	Activities to rise gov't's awareness about healthcare - Door-to-door campaign	Expectation: Close people will take care when ill	Trust - Court system	Activities aimed to rise gov't's awareness about healthcare - Sign a petition

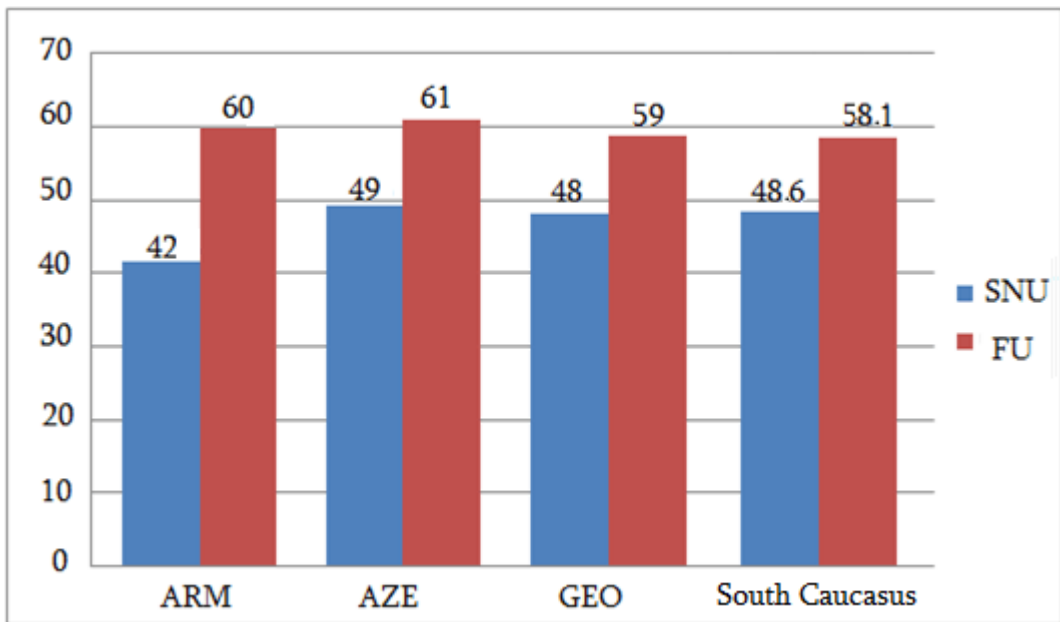
Armenia			Azerbaijan			Georgia		
Expectation: Close people lend money for two weeks for usual expenses	Trust – NGOs			Trust - NGOs	Activities aimed to rise gov-t's awareness about healthcare - Donate money	Expectation: Close people lend money for two weeks for usual expenses	Trust - NGOs	Activities aimed to rise gov-t's awareness about healthcare - Attend a rally
	Trust – Parliament			Trust - Parliament			Trust - Parliament	Activities to rise gov-t's awareness about healthcare - Door-to-door campaign
Networks	Trust	Norms	Networks	Trust	Norms	Networks	Trust	Norms
	Trust – President			Trust - President			Trust - President	
	Trust – Police			Trust - Police			Trust - Police	
	Trust - Political parties			Trust - Political parties			Trust - Political parties	
	Trust – Media			Trust - Media			Trust - Media	
	Trust - Local government			Trust - Local government			Trust - Local government	
	Trust - Religious institutions respondent belongs to			Trust - Religious institutions respondent belongs to				

Data Analysis

The Table 1 below illustrates the percentage of Internet usage with above average SCI. As it can be observed, two groups are differentiated: FU and SNU, with blue and red colors respectively. General trend can be seen in all the 3 countries: those who use the Internet frequently are more likely to have above average SCI. For the case of Armenia, 60% of the FU have above average SCI and 42% of the SNU have above average SCI.

In Azerbaijan, the trend of FU having higher probability of higher SCI is duplicated. 61% of FU in Azerbaijan have above average SCI and only 49% of SNU have higher than average SCI. In Georgia, the same conclusion can be made with the following percentage distribution: 48% (SNU) and 59% (FU).

Figure 1: Internet Users who have above Average SCI by Country (%); SNU-use Internet seldom or never, FU-frequent users

The analysis of the three countries separately reveals the general trend of higher possibility of having above average SCI within FU. Azerbaijan has the highest percentage of FU with above average SCI followed by Armenia and Georgia.

Finally, by using the above described methodology, the likelihood of frequent Internet usage while having higher SCI was determined (in South Caucasus).

Table 2 below shows the following percentage distribution: 58.1% of FU have above average SCI and only 48.6% of SNU have higher SCI than the reported average. From this percentage distribution, it can be concluded that FU have higher probability of having above average SCI than SNU.

Summarizing the results of the analysis, it might be shown that there is a positive correlation between Internet usage frequency and SCI level. The likelihood of having above average SCI is higher for FU than for SNU.

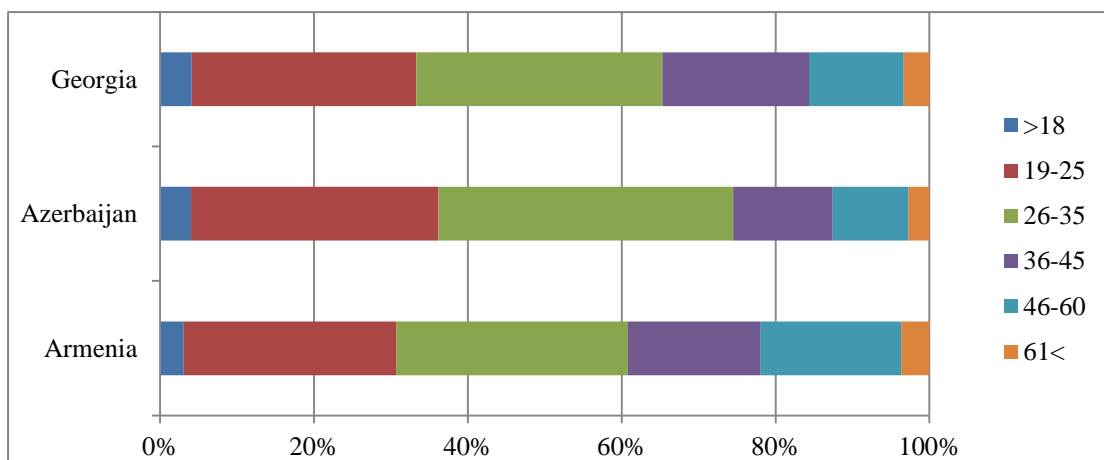
Further analysis is carried out to reveal the educational, age and gender distribution among FU and SNU. This will lead to the possibility to conclude on the general profile of FU and on the logic why they are more likely to have above average SCI.

Forty-four percent of Armenian population uses the Internet frequently, while 57 % do not use the Internet or use it seldom. Armenia records the highest percentage of frequent Internet usage in comparison to other South Caucasus countries: in Azerbaijan, it comprises 19%, in Georgia 35%.

Men are significantly more inclined to use the Internet than women in the all three South Caucasus countries: in Armenia, 47% of men frequently use the Internet, while the percentage of women users comprises 41; in Azerbaijan men users constitute 27% versus 13% of women; while in Georgia 36% vs. 34% respectively.

Moreover, there are statistically significant age fluctuations in the inclination toward Internet usage with a decreasing trend. In other words, the younger population is more likely to use the Internet frequently. The most significant age group of frequent Internet usage rs is between 19-35 years old in the all three South Caucasus countries. Thus, 58% of population between 19-35 years uses the Internet frequently in Armenia, and 36% of those between 19-25 years old, while only 4% percent of the population above 61 years uses the Internet. This decreasing trend repeats in Azerbaijan and Georgia as well, falling respectively from 70% to 3% and from 61 to 3% with an age growth. However, the youngest group up to 18 years old is an outlier, as frequency of internet usage reaches only 3-4% in the three countries (see Table 3).

Figure 2: Age and Frequency of Internet Usage

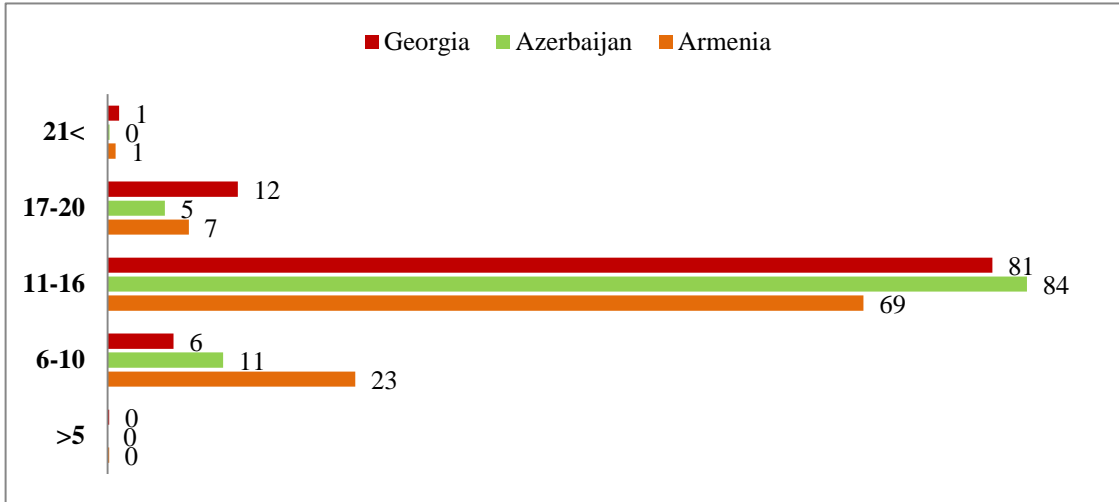

On the contrary, education demonstrates a statistically significant increasing trend, meaning, the more years of education are completed - the higher is the propensity toward the internet usage. Particularly, starting from 10 till 17 years of education completed, Internet usage reaches its highest point in all the three countries, meaning that the population with some high school or bachelor degree is the most inclined to use the Internet (see Table 4).

The paper also looks into correlation between the Social Capital Index and the online networking. Online networking has been defined as a variable, which includes receiving/sending emails, using social networking sites, using Skype, engaging in forum

discussions, using instant messenger, writing/reading others' blogs, and visiting dating websites. Under the other Internet activities are meant searching for information, reading/watching the news, shopping, playing online games, downloading/listening/watching the music/videos and the other options.

Figure 3. Distribution of Respondents by Education (years) and Frequency of Internet Usage (%)

The results suggest that the most frequent Internet activity in Armenia and Georgia is the online networking with 57% and 55% respectively. However, the picture differs in Azerbaijan, where the other Internet activities do prevail with 73% against 27% of those engaged in the online networking.

Moreover, among those who use the Internet for online networking purposes in Armenia, the share of those with a Social Capital Index being above average is significantly higher (61%) than those having Social Capital Index below average (39%). The case of Azerbaijan and Georgia is comparable, with even a higher polarization. Social Capital Index is above average for a 64 and 63 % of online networkers in respective countries. Thus, there is a statistically significant positive correlation between a better Social Capital Index and the online networking.

Conclusion

Considering the importance of social involvement and the role of Internet presence in affecting social involvement, the topic and the research question of the paper were identified. The correlations between social capital and Internet usage, the first focus of the research question, have been studied within the framework of the paper. The findings show a common positive trend between SCI and Internet usage frequency. General trend of frequent Internet users having higher probability of above average SCI has been seen as a result of the data analysis. The SCI and Internet usage correlations have been made both for Armenia, Azerbaijan and Georgia as well as for the South Caucasus, and the results showed to be statistically significant. Therefore, based on the analyzed data, it was possible to conclude that

in South Caucasus frequent Internet users are more likely to have higher SCI. Moreover, the study shows that young men with more years of education completed (15-22) are the most inclined to use the Internet frequently.

The second focus of the research was to measure the SCI for people who use Internet for online networking and for those who use it for other purposes. The data analysis showed that those who use Internet for online networking have significantly higher probability of having above average SCI than those who use Internet for other aims. It is worth mentioning that the statistically significant results were observed not only for the case of South Caucasus, but also for the cases of the three countries separately. In this part of analysis, the most significant group for the SCI was determined by age, gender and years of formal education completed. Men between 19 and 35 years of age with 10 -17 years of formal education are most likely to have above average SCI.

Although the initial supposition was that Internet usage reduces the non-vital social involvement level and, thus, has a negative effect on social capital level, the data analysis leads to an opposite conclusion. More active Internet users reported to have higher social involvement level, measured as SCI. Moreover, those who use social networking as their most frequent activity, which is considered to be the main hindrance for high SCI by common sense, are more likely to have higher SCI than those who are interested in gaming, shopping or other activities that do not include networking.

References

- Bourdieu, P. (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Bauernschuster, S., Falck, O., & Woessmann, L. (2011, May), *Surfing Alone? The Internet and Social Capital: evidence from an Unforeseeable Technological Mistake*.
- Coleman, James S. (1988), "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, Vol. 94.
- Cole J. (2000), *Surveying the Digital Future*. Los Angeles: UCLA Ctr. Telecommun.
- Donavan, J., Espino, R., Hawkins, J., Schmierbach, M., & Shah, D. (2002), *Nonrecursive Models of Internet usage and Community Engagement: Questioning Whether Time Spent Online Erodes Social Capital*. JEMC Quarterly .
- Hampton K, Wellman B. (2000), *Examining community in the digital neighborhood: early results from Canada's wired suburb*. In *Digital Cities: Experiences, Technologies and Future Perspectives*, ed. T. Ishida, K. Isbister, pp. 475-92. Heidelberg, Germany
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V. & Crawford, A. (2002), "Internet paradox revisited", *Journal of Social Issues*, 58 (1), 49–74
- Miyata, K., & Kobayashi, T. (2008), "Causal Relationship between Internet usage and Social Capital in Japan", *Asian Journal of Social Psychology* .
- Nie N.H., Ebring L. (2000), *Internet and Society: A Preliminary Report*, Stanford, CA
- Putnam, R. D. (2001), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster.
- Robinson JP, Kestnbaum M. (1999), "The personal computer, culture and other uses of free time", *Soc.Sci.Computer Rev. Summer*, pp. 209- 216.
- Uslaner E. (2001). *The Internet and social capital Proc.*, ACM.

Appendix

Rotated Component Matrix^{a,b}

	Component		
	1	2	3
There are many people I can trust completely	0,102	0,036	0,648
There are plenty of people I can rely on	0,130	0,036	0,660
How often do you discuss private problems with friends/close relatives?	-0,049	0,159	0,338
Expectation: Close people will help repair apartment/house	0,051	0,030	0,678
Expectation: Close people will take care when ill	0,068	0,082	0,768
Expectation: Close people lend money for two weeks for usual expenses	0,086	0,064	0,755
Trust - Healthcare system	0,586	0,010	0,085
Trust - Banks	0,510	0,094	0,112
Trust - Educational system	0,602	-0,027	0,033
Trust - Army	0,468	-0,008	0,122
Trust - Court system	0,770	-0,041	0,017
Trust - NGOs	0,637	0,146	0,058
Trust - Parliament	0,842	-0,047	-0,022
Trust - Executive government	0,862	0,001	-0,021
Trust - President	0,826	0,005	-0,018
Trust - Police	0,781	0,007	0,053
Trust - Political parties	0,742	0,000	0,045
Trust - Media	0,655	0,015	0,035
Trust - Local government	0,722	-0,043	0,037
Trust - Religious institutions respondent belongs to	0,371	-0,077	0,140
How often do you discuss politics friends/close relatives	-0,087	0,254	0,117
Important for a good citizen - vote in elections	0,213	0,219	0,210
Important for a good citizen - do volunteer work	0,106	0,253	0,307
Important for a good citizen - support people who are worse off	0,046	0,205	0,272
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Sign a petition	-0,047	0,825	0,047
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Attend a rally	0,002	0,866	-0,002
Activities to rise government's awareness about healthcare - Door-to-door campaign	0,044	0,791	0,003
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Donate money	0,022	0,828	0,125
Frequency of attendance of religious services	0,000	-0,008	0,048
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.			
a. Country = Armenia			
b. Rotation converged in 5 iterations.			

Rotated Component Matrix^{a,b}

	Component		
	1	2	3
There are many people I can trust completely	0,058	0,009	0,717
There are plenty of people I can rely on	0,086	0,039	0,774
How often do you discuss private problems with friends/close relatives?	-0,001	0,250	0,417
Expectation: Close people will help repair apartment/house	0,038	0,205	0,721
Expectation: Close people will take care when ill	0,069	0,136	0,792
Expectation: Close people lend money for two weeks for usual expenses	-0,025	0,161	0,783
Trust - Healthcare system	0,692	0,065	-0,009
Trust - Banks	0,619	-0,007	0,039
Trust - Educational system	0,680	0,061	0,091
Trust - Army	0,520	0,117	0,110
Trust - Court system	0,741	-0,145	-0,011
Trust - NGOs	0,606	0,090	0,050
Trust - Parliament	0,599	0,184	-0,005
Trust - Executive government	0,536	0,192	0,025
Trust - President	0,614	-0,286	-0,075
Trust - Police	0,718	-0,045	0,091
Trust - Political parties	0,683	-0,058	-0,012
Trust - Media	0,705	-0,051	-0,060
Trust - Local government	0,703	-0,175	0,068
Trust - Religious institutions respondent belongs to	0,248	0,292	0,114
How often do you discuss politics friends/close relatives	-0,025	0,408	0,240
Important for a good citizen - vote in elections	-0,014	0,448	0,055
Important for a good citizen - do volunteer work	0,025	0,457	0,009
Important for a good citizen - support people who are worse off	0,028	0,439	0,076
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Sign a petition	-0,029	0,705	0,217
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Attend a rally	-0,006	0,746	0,126
Activities to rise government's awareness about healthcare - Door-to-door campaign	0,007	0,734	0,004
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Donate money	0,058	0,720	0,066
Frequency of attendance of religious services	-0,100	0,114	0,032
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.			
a. Country = Georgia			
b. Rotation converged in 5 iterations.			

Rotated Component Matrix^{a,b}

	Component		
	1	2	3
There are many people I can trust completely	0,266	0,084	0,575
There are plenty of people I can rely on	0,301	-0,035	0,703
How often do you discuss private problems with friends/close relatives?	-0,019	0,512	0,091
Expectation: Close people will help repair apartment/house	-0,016	0,082	0,824
Expectation: Close people will take care when ill	0,157	-0,025	0,760
Expectation: Close people lend money for two weeks for usual expenses	-0,011	0,019	0,791
Trust - Healthcare system	0,645	-0,028	0,130
Trust - Banks	0,375	0,117	0,193
Trust - Educational system	0,676	-0,089	0,125
Trust - Army	0,503	-0,307	0,212
Trust - Court system	0,779	0,072	0,101
Trust - NGOs	0,538	0,425	0,007
Trust - Parliament	0,817	0,052	0,131
Trust - Executive government	0,839	0,005	0,132
Trust - President	0,660	-0,362	0,200
Trust - Police	0,783	0,082	0,055
Trust - Political parties	0,624	0,373	0,085
Trust - Media	0,716	-0,016	0,034
Trust - Local government	0,791	0,103	0,010
Trust - Religious institutions respondent belongs to	0,521	-0,086	0,076
How often do you discuss politics friends/close relatives	-0,110	0,639	0,101
Important for a good citizen - vote in elections	0,288	-0,090	0,198
Important for a good citizen - do volunteer work	0,132	0,261	0,344
Important for a good citizen - support people who are worse off	0,071	0,200	0,316
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Sign a petition	0,023	0,680	-0,063
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Attend a rally	-0,125	0,815	-0,015
Activities to rise government 's awareness about healthcare - Door-to-door campaign	-0,078	0,790	0,001
Activities aimed to rise government's awareness about healthcare - Donate money	0,067	0,696	0,110
Frequency of attendance of religious services	-0,079	-0,194	-0,068
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.			
a. Country = Azerbaijan			
b. Rotation converged in 4 iterations.			

The Involvement of Armenian Non-governmental Organizations with Social Networks and Contribution of these Networks to Improvement of Social Capital in Armenia

Shushan Kurkchiyan, Independent Researcher

Abstract

The paper aims to understand how the social networks created by Armenian NGOs influence the quality and volume of the social capital in Armenia. The work is based on the analysis of the social capital concept, secondary analysis of the data collected through other surveys, researches, and in-depth interviews with the leaders of Armenian NGOs.

In this paper, it is argued that the contribution of the networks created by local NGOs to expanding social capital and improving its quality in Armenia is not sufficient. Social networks established by regional NGOs are weak, lack human and financial resources and have competition difficulties. However, local NGOs share growing understanding of a need of undertaking joint efforts through networks. These exertions are considered to be efficient, productive, and contributive to the increasing trust of the society towards NGOs.

Introduction

The aim of this paper is to understand how social networks created by Armenian NGOs influence the status and measure of social capital in Armenia. This paper presents the underlying factors of social capital in the post-communist states and specific characteristics of the social capital in South Caucasus. To a large extent, it refers to the types of social capital defined by Richard Rose for the post-soviet Russia (premodern, antimodern and modern) and critical review of the concept of the post-socialist space by Mihkailova (2004).

The networks enable NGOs to ensure more efficient cooperation among the different groups of the society, to become a basis for improved social solidarity, and to contribute towards establishing a more democratic state. Active involvement in social networks is important for the Armenian NGOs since it is a major measure of their efficiency and success as the civil society entities aimed at representing interest of the citizens and advocating for the civil rights.

It is argued in this paper that the input of the networks created by local NGOs into expanding social capital and improving its quality in Armenia is not sufficient. However, the research also demonstrates some positive trends towards third sector organizations. On the one hand, social networks established by the local NGOs are powerless, lack human and financial resources and have competition difficulties. On the other hand, local NGOs share growing understanding of a need of undertaking joint efforts through networks. These exertions are considered to be efficient, productive and contributive to the increase of trust of the society towards NGOs. Interviews conducted with the leaders of the local NGOs were aimed to find out if the activities of these NGOs contribute to forming modern type of the social capital.

The concept of social capital is applied in the paper since it is one of the tools enabling to understand the social dimension of the processes in the society. Four main approaches

to defining social capital (Pierre Bourdieu, James Coleman, Robert Putnam, and Francis Fukuyama) are briefly discussed in the paper along with the difficulties with the concept delineation.

Social capital is understudied in Armenia; there are few papers and researches covering the topic. Historically, for quite a long time Armenia was in ideological, social and economical sphere of the so-called socialist block. This fact acknowledge the assumption that types of the social capital and social networks described by Richard Rose and Dmitrina Mikhailova for the post-socialist countries are applicable to Armenia as well.

A separate section is devoted to the social networks formed by NGOs and level/measure of the modern social capital produced by them. The research findings refer to specific aspects of the Armenian NGOs as involvement of volunteers, NGO membership of the social actors, participation in networking activities as well as types of networks formed by the local non-governmental organizations, and their influence on the status of social capital are presented in the final part of the paper.

Defining Social Capital: Main Approaches to the Concept

Well before the concept of the social capital became the subject of scientific use there were several studies and works on the value of the associative life and active citizen participation in social and political life.

One of the most prominent and early works illustrating this statement is de Tocqueville's notes on associative life and social networks in America. Durkheim and Weber also believed that in certain circumstances trust can transform from individual feature to the quality attributed to social group or to the society in general.⁵

It is interesting to note that the phrase social capital was first used not by a social scientist but a practitioner. Lyda Judson Hanifan, state supervisor of the rural schools in West Virginia, mentioned it in his work (Hanifan, 1916:130-138) on the rural schools in the beginning of the 20th century. As to Putnam, Hanifan's account of social capital anticipated virtually all of the crucial elements in later interpretations, but his conceptual invention apparently attracted no notice from other social commentators and disappeared without a trace (Putnam, 2000:19).

Afterwards, it was "independently rediscovered" in 1950-80 by a number of authors (Putnam, 2000:19), including Bourdieu. Eventually, it was placed on the intellectual agenda by James Coleman in the late 1980s (Putnam 2000:19).

A large amount of literature and numerous surveys carried out on the social capital evidence an interest in the concept and attempts to approach both social science topics and agenda of the international development agencies from the new perspectives outlined in the concept. However, there is no commonly accepted definition of the social capital or

⁵ These views are reflected in the Durkheim's two works – Suicide and the Division of labor in the society and Weber's The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. See:

- Dyurkgeym, Emil' *Samoubiystvo: sociologicheskii etyud* [Suicide: sociological study]. (In Russian). Moscow: "Mys'," 1994.

- Dyurkgeym, Emil' *O razdelenii obshchestvennogo truda* [Division of Labour in Society]. (In Russian). Moscow: 1996.

- Veber M, *Protestantskaya etika i dukh kapitalizma* [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]. (In Russian). Moscow: "Progress," 1990.

integrated approach to this idea. In the table below the most fundamental approaches that usually determine the more modern theories of social capital are summarized.

Table 1. Definitions of the social capital

Bourdieu	Coleman	Fukuyama	Putnam
“the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance or recognition. ”	“A variety of entities with two elements in common: they all consist of some aspect of social structure, and they facilitate certain actions of actors... within the structure.”	“The existence of a certain set of informal values or norms shared among members of a group that permit cooperation among them.”	“Features of social organization such as networks, norms, and social trust that facilitate coordination and cooperation for mutual benefit.”

As it can be seen from the table, different authors emphasize very different aspects of social capital: trust, values, norms, social networks, as well as resources produced by these networks, and their availability to the members of the social networks. They all share the core idea-that *social networks have value*. Authors presented above approach value of the social networks from different perspectives. Bourdieu focuses on the unequal distribution of resources based on the capacity and structure of the social networks the social actor has at his disposal; for Coleman social capital consists of “some aspect of social structure, (including social networks) and they facilitate certain actions of actors; Putnam suggests that social capital is a feature of social organizations such as networks.

Fukuyama’s approach is different, focusing more on trust as the product of social capital, but not social networks. However, along with the trust he introduces in his work the concept of “spontaneous sociability” defined by him as “the capacity of people in modern organizations to form new groups and associations, to operate more on shared values than on contract, and to cooperate within the terms of reference established by the group”. While not elaborating on social networks, Fukuyama describes informal relations among social actors, contributing to more efficient performance and development of the enterprises and businesses. This allows a conclusion that, while emphasizing trust as the main product of social capital, Fukuyama also recognizes the importance of informal networks and connections.

Innovative approaches to measure social capital emerged after the concept became a subject of interest to economists and political scientists and was placed on the research agenda of the international development agencies. Besides, potential application of the concept also expanded and it was used “to explain everything from the levels of premature death amongst middle aged males to the attitudes of cross border traders towards their extended kin (Mikhailova 2004:8)” In the post-communist countries social capital study was mostly focused on social networks. Researchers not only describe the actual situation with the use of the concept but also analyze and attempt to explain the unexpected turn of the reforms. Following this tendency, the approach applied in this paper analyses social capital as a product of social networks. It is based on the study of the most common definitions presented in the

table and on the literature review, according to which social networks are the fundamental phenomena used to define social capital.

The assumptions determining the logic of adhering to the social capital as networks approach should also be mentioned. According to the social capital studies in the post-communist countries, formal organizations commonly produce the type of social capital that contributes to the development of the more democratic state, providing secure environment for development of the civil society and for market operations. It is characterized as positive or modern social capital, depending on the author. Given the goals of this research, it focuses on NGOs as formal organizations connecting the society and the state and positioned as entities creating secure environment for activities of the social actors. In particular, such aspects of the local NGOs as participation in the networks and attempts to involve social actors in their work are considered to address the research question.

Social Capital and Social Networks in the Post-Communist Space

The concept of the social capital has been revived in the post socialist space and has become a discussion topic since 1990, as it guided the study of social dimension of development, with the focus on trust and collective action. In contrast to this, most economic and political research being carried out in the region at that time was focused on political and economic reforms, and macro level models.

Additionally, an interest in the concept on the post-communist space as to Mikhailova (Mikhailova, 2004) has been largely stirred by the activities of developmental agencies such as the World Bank and the United Nation's Development Program. Much of the social capital research published in English is somehow related to practical development initiatives, particularly after 1996 when the Bank proclaimed that social capital could be the "missing link in development.

While studying social capital in the post-socialist space, the scholars and researchers acknowledged that Western understanding of the concept is not applicable for the region due to different realities of the East European countries.

One of the reasons, considered by the researchers and scholars, was the historical background and lack of uniformity of the social capital in the region before the communism era. There are countries having long traditions of associative life and others with a very low social capital. Fukuyama (Fukuyama, 2006) argues that even before Communism, tsarist Russia, for instance, had a very low level of social capital compared to the West European countries. Dinello describes two opposite models of transformation in Hungary and Russia grounded in the different history of the two states and their elite. The Hungarian model has a local tradition of self-regulation and organization (Dinello, 2001). In contrary, the Russian model represents a situation when "self-imposed rules fail, or have not been attempted at all, and the strong arm of the state is employed to instill norms and discipline (Mikhailova, 2004).

Another reason, emphasized by almost all the authors, relates to the socialist legacy. In order to explain the current situation, most articles on social capital in post-socialist space begin with a description of the social capital during the communism. Fukuyama argues that Marxism-Leninism was a political system that intentionally reduced social capital (Fukuyama, 2006). It replaced horizontal ties among social actors with vertical connections between

individual actors and the state, intruding even into the family. Accordingly, he claims that social capital is very underdeveloped in this region.

The concept of social capital is used to address academic and practical fundamental debates on “transitology” in the region: the relationships between markets, states, formal and informal institutions, and the significance of cultures. To a lesser or greater extent, all of these works address two basic questions: how to improve economic growth and how to achieve a successful institutional change.

Very often authors suggest understanding social capital in the region as identical with social networks, and the latter are seen as rather negative phenomena described as “antimodern” and “primitive”. Paldam and Svendsen (Paldam & Swendsen, 2000: 21-34), for instance, characterize social capital as “negative” to describe the gray/black networks after socialism that “have transformed from necessary survival strategies to negative networks which fall within the category of corruption.”

Another major research of social capital in Russia conducted by by Ledeneva focused on the use of personal networks (“*blat*”) and informal exchanges to obtain goods and services in short supply and to find a way around formal procedures in Russia (Paldam&Swendsen, 200:148).

Rose defines social capital as “the total stock of networks that produce goods and services in a society (Rose, 1999).” According to him, types and meaning of the social networks varies in different societies, depending on the type of this society: modern, premodern and antimodern. Modern, premodern and antimodern networks are typical for the respective types of the society (Rose, 2000).

- Premodern networks are defined as “primarily informal, face-to-face associations of people in villages or a close knit urban neighborhood.”
- An modern social networks are type of networks, where informal organizations exist on the basis of the formal ones contributing to the wellbeing of specific individuals. The author claims that antimodern networks are obstacles to democratization.
- Modern networks provide framework for the secure environment for operations of the markets and civil society, and are based on the system of the formal institutions.

The author creates a model, according to which networks in Russia are classified as modern, antimodern and premodern. According to Rose, reliance on antimodern networks is an obstacle to creation of a dynamic and modern society. According to him, networks that “reallocate or misallocate goods and services do not increase the national product in aggregate.”⁶ Modern networks though contribute to the development of the modern and democratic state.²³

To sum up, it can be said that most of the research describes social capital in the post-communist space as influenced by the historical background of the particular country and communist legacy common to all the countries in the region. Basic questions addressed in all the studies of the social capital are means to successful institutional change and growing

⁶ www.worldbank.org/poverty/scapital/index.htm, pg. 3

economy. Inefficiencies in reaching these two goals are explained by either missing or low social capital or its negative, premodern or/and antimodern nature.

Methodology

There were two methods used to research the topic. Secondary analysis of the data was used to illustrate premodern and antimodern types of social networks in Armenia, that form antimodern and premodern types of the social capital. Qualitative research was applied to examine the NGO input into creation of modern type of the social capital.

Secondary Analysis of the Data

The data used in the secondary analysis comes from the Caucasus Barometer⁷ of the Caucasus Research Resource Center⁸ conducted in the three countries of South Caucasus: Armenia, Georgia and Azerbaijan. Caucasus Barometer datasets for years 2008-2009 were reviewed for the purposes of this paper. Overall, 8,053 households were surveyed in the South Caucasus countries, out of which 2,514 in Armenia.

In addition, data from the Armenia Corruption Survey of the Households and Enterprises⁹ undertaken in 2009 by the same organization in the framework of the USAID Mobilizing Action Against Corruption was reviewed and analyzed. The latter was undertaken among 1,515 respondents and 400 enterprises in all the regions of Armenia.

Qualitative Research

The original research was conducted using the qualitative method of expert interviews. Leaders and representatives of the Armenian NGOs were interviewed to examine how do local NGOs contribute to the formation of the modern type of social capital.

This method was considered to be the most appropriate for the purposes of this research since the experts-presidents of the non-governmental organizations or coordinators of the projects related to the networks or networking activities are the most informed respondents able to provide answers to the questions on the above mentioned topics.

When selecting the organizations the following criteria were taken into account:

1. **Networking activities of the organization.** The most important selection criteria was identifying organizations that are either involved in local networks, lead a network, coordinate networking activities, or are active members of the network.
2. **Founder.** The next criterion related to the founder of the NGO. Both NGOs established by the Western organization/person and those founded through the initiative of local people/group of people were considered. It was assumed that different conditions of these two groups such as stable/unstable funding, size of the staff, different capacity levels could influence the stage of their activities. The criterion of founder did not work well. The interviews revealed that there is no clear distinction between the two groups: donor-based and local initiative based. It turned out that some organizations, initially

⁷formerly Data Initiative, before renaming in 2010, <http://www.crrc.am/index.php/en/14>

⁸ The Caucasus Research Resource Centers program (CRRC) is a network of resource, research and training centers established in the capital cities of Armenia, Azerbaijan and Georgia with the goal of strengthening social science research and public policy analysis in the South Caucasus, accessed May 4, 2011, <http://www.crrc.am/index.php/en/1/999/>

⁹CRRC, accessed May 4, 2011, <http://www.crrc.am/index.php/en/159>

considered as local initiative, were established by donor organizations and then transformed into local ones. Thus, the criterion is not unambiguous. It was not used as a ground for conclusions on the differences among the NGOs.

3. **NGO sustainability and history.** The third criterion taken into account was experience and sustainability of the NGOs with minimal operation history of 6 years. NGOs had to be well familiar with the most important problems in their sectors, have good knowledge of the other governmental and non-governmental organization operating in the same sector as well as the awareness of main issues in their field alongside with good understanding of the NGO sector.

Size of the organization was not considered to be an important characteristic for the selection, since the activity of the organization does not necessarily depend on its size. All the selected NGOs operate in Yerevan. Regional NGOs were not considered because the work does not aim to compare regional specificities of the NGOs.

The following sources of information were used in the process of the organizations' selection:

- Existing databases: on-line database from www.ngo.am and www.spyur.am.
- Snowballing: on the second stage of the NGO selection all the interviewed respondents were asked to name the most active networking NGOs in their sector and in other sectors if possible.
- Collection of the preliminary data on organizations by the Internet. One of the selection criteria was active networking implemented by the organization. The initial information on these activities was collected through internet in order to ensure that first organizations to be visited meet the selection criteria listed above.

Brief Overview of the NGOs Involved into the Research

NGO Activity Sectors

NGOs representing six sectors were selected under this project: Human Rights, Economic Development, Community Development, Education, Disabled and Environment.

Selection of the Human Rights, Economic Development and Community Development sectors was conditioned by the fact that these are spheres that are most sensitive to the existence/absence of the social capital. According to one of the authors of the social capital theory, "the three most often stated consequences of social capital are economic development, trust in government and civic activism (Mikhailova 2004:37)".

The choice of NGOs working with the disabled people is based on the preliminary assumption that in this sphere we could find genuine civil society elements, as far as these NGOs are often established by parents and relatives of the disabled or people with disabilities themselves. These organizations are aimed at protection of the rights and interests of this particular vulnerable group, as well as at assisting them in solving problems they face in everyday life.

There is another assumption regarding educational NGOs, which have broad networking capacities/opportunities essential to the field, which was a primary reason of their involvement.

The environmental NGOs, not in the preliminary lists of the NGOs to be visited, were eventually also included and interviewed, since it appeared in the course of interviews that

they are very active and capable in networking. While trying to stick to the initial criteria of the organizations' selection listed in the methodology, a level of flexibility was also applied, since it was not always possible to find active organizations in initially chosen sectors. For instance, a very limited number of active organizations working in economic development was identified. Besides, often NGOs list several operation sectors and it is problematic to recognize their key activity areas.

Structure, Age, Size and Funding of the Organizations

Around 5500 public organizations is currently registered in Armenia 3500 of which are NGOs, while the others are unions, associations, foundations and other types of public organizations. According to the interviewed experts, only 100 to 300 are active and operating.

Two main types of organizations were included into the research: non-governmental organizations and foundations. These are two legally different types of organizations, however, in everyday life, they are referred to as non-governmental organizations, and, consequently, they are not presented separately in most of the NGO datasets. For the purposes of this study, these two groups are collectively presented as NGOs.

According to the RA Law, structurally both local non-governmental organizations and foundations are required to have a supreme body in charge of making final decisions regarding any activities of the organization. One of the questions asked during the interviews was structure of the board and its functions. The survey revealed that in many cases, the board exists as a body on paper only, and some of the respondents were not even sure of the number of board members. An NGO program coordinator commented:

The structure of an NGO we have according to the Law may be ideal in the European countries but does not work well here in practice. For instance, the board ideally should be formed of people that are not paid by the organization. This means that the board member should not be employed by the organization, which is almost impossible in Armenia. I am employed by this organization and at the same time I am the board member. Four or five board members from total of seven are also employed by the organization. The other two are friends of our organization. The main function of our board is to monitor activities of the organization and it turns out that as a board member I have to monitor my own activities that I perform as staff.¹⁰

This was the case for other organizations as well, where board members are either staff members or friends.

While the size of the organization was not considered an important criterion for its involvement into the research, it can be said, that more than a half of them were small entities with permanent staff of less than 10 people. This is typical for both the Armenian NGO sector¹¹ and the Armenian NGO sector assessment. Only a quarter of NGOs has up to 20 employees and in the largest ones, the number of employees exceeds 100 (including the staff of the regional branches).

¹⁰ Interview with the coordinator of the networking activities of the NGO, February 20, 2011.

¹¹ 57% of NGOs in the survey are small, having less than ten people in the core group. Armenian NGOs sector assessment, USAID, 2001.

Number of the projects implemented by the organizations is also incomparable. There were organizations that do not have donor-funded projects at the moment, but they are very active in the networks.

Donor funding was indicated as the main source of the financial resources for all the organizations. While donor based organizations have more or less stable funding from their donors and individual donors outside Armenia, local organizations usually do not have constant resources. Foundations also indicated that they try to generate some financial means by implementing other activities allowed by the Law on foundations, such as provision of paid consultations or renting out their premises. Only one of the organizations visited mentioned state budget as the source of funding.

All the organizations might be described as quite sustainable for Armenia, since they have been operating for more than 10 years. In addition, all the respondents were confident of their organization sustainability and they planned to be in the field for at least another three years regardless of the availability of donor funding. An NGO president said: “We are stable enough. Our stability does not depend on projects. There are things we have to do, and we do them, regardless if there is funding or not¹².”

Networks Created by the Local NGOs

In the post-communist space, social capital is often examined as civic engagement-like participation in voluntary associations and development of social networks. The networks created by local NGOs are examined in this paper as forms of civic engagement. It is believed that networking activities of the NGOs contribute to the cooperation of the different social groups, aggregation and articulation of the interests of those groups and contribute to better social cohesion. *Based on these assumptions, this paper attempts to understand whether the networks established by local NGOs can be classified as modern in Rose’s terminology and whether they produce modern social capital.*

Brief overview of the NGOs and such aspects of their activities as NGO-society interactions, involvement of volunteers and membership in NGOs, and NGO networking activities have been studied in response to these issues.

NGO - Society Interactions

This topic was approached by the respondents from two different positions. The first one refers to the willingness and readiness of people to be involved in NGO activities or other types of social activities, while the other aspect is related to the abilities and willingness of NGOs to involve people in their initiatives.

Most of the respondents were skeptic regarding the initiative and willingness of the average Armenian individual to get involved in social activities. They described our society as inactive and not responsible for its own future. Quoting an NGO president:

First we have to understand what civil society is. This means that every member of the society should see himself or herself as a member of this society, regardless of the fact whether she hangs out with a specific group of people or not. We will have civil society when we realize that we are members of this society. And we have a right to say

¹² Interview with the president of an NGO, May 2011

*what we want according to the law, and then only we will be able to talk about civil society. We do not behave like this and we are just a crowd yet.*¹³

There is no culture of collective and coordinated actions; self-organization and understanding that there are problems that should be solved through joint efforts, through the third sector structures and public participation. The other NGO president noted:

*There are people that say: 'I will solve my problems myself.' And of course these are completely different ways of solving the problems. As far as there is this approach when solution of the common problems with joint efforts is neglected, and 'I will solve this problem myself' option works, NGOs' works of course are hindered.*¹⁴

Besides, NGOs in Armenia can hardly be called grassroots phenomenon, when compared to the NGOs in Western countries. Their predecessors-soviet public organizations “were funded largely from the state budget, and they depended on government for virtually everything¹⁵.” When Western donor organizations entered Armenia after gaining independence many NGOs were established due to their initiative and assistance. NGOs established after the independence were to a great extent influenced by the Western donor organizations. They replicated their structure, format and values.

A respondent characterizing Armenian NGOs admitted that *since NGOs didn't originate in Armenia through self-organization but due to the external initiatives, the link between the NGOs and the society is very weak.*¹⁶

The other problems hindering effective interaction of the society and NGOs brought by respondents include the problem of reputation and low capacity. Many NGOs exist only for the sake of getting funding; and they neither have a clear mission and vision, nor do they follow it. The point mentioned by one of the respondents is that many NGOs are passive and unwilling to develop, they do not want to be better informed, and they are unaware of the key instruments related to their activities. *There are NGOs working with the disabled people that do not know the web site for the Ministry of Labor and Social Issues.* – says an NGO project coordinator – *I work with the NGO network, and I would expect comments from only 2 out of 20 organizations to which I had sent a document for reviewing.*¹⁷ There are NGOs associated with some political powers or influential individuals. Their reputation negatively influences the social opinion and unables building trustworthy relationship with the society members. Some NGOs have both human and technical resources needed for their operations, but they do not have skills to use these resources correctly and efficiently.

There are some NGO representatives, who believe that NGOs are becoming “centers of trust for people”. This statement is true notably for the organizations of disabled people and for the environmental NGOs, which and communicate with their beneficiaries and support them actively. The quotation below, from one of the NGO representatives, provides basis for this assumption.

A few days ago, there was a situation with this dust coming from the East. There were most anxious and scaring rumors that the nuclear plant had exploded and there had

¹³ Interview with the president of an NGO, February 23, 2011

¹⁴ Interview with the president of an NGO, May 2011

¹⁵ Armenian NGO sector Assessment, 2001

¹⁶ Interview with the network coordinator an NGO, May 15, 2011

¹⁷ Interview with the network coordinator an NGO, February 20, 2011

*been radiation release. My mobile phone kept ringing. I replied to everybody calling me that they should refer to the relevant structures - hydro-meteorological services. However, I was told that they want to hear it from me, not from them. At that moment, I was leading a seminar for government representatives. I apologized and said I was going to turn off my phone. Surprisingly, the seminar participants asked me not to do it, saying if I switch off my phone everybody would think that something really terrible had happened and I didn't want to talk about that.*¹⁸

The representatives of the third sector themselves describe NGOs as not well-established organizations often with low capacity and knowledge in addition to problems with their image in the society. The link between organizations and the segments of the society they are representing is weak because neither organizations have the authority to improve it, nor the people show proactive behavior in the social sphere.

The positive side is that there are organizations following their mission and working even without funding to promote ideas and solve problems that arise in the realm of their activities. These organizations are trusted; however, this trust is usually affiliated with a certain representative of the organization or its leader, this is not direct trust to the organization. Nevertheless, as one of the respondents noted: *This trust is a double-edged sword. If someone that has trust happens to say something good about the government, the public will start doubting if it should trust this person any more.*¹⁹

Membership to the NGOs

According to the RA Law on NGOs, an NGO (but not a foundation) can have members. The questions to be addressed in this section are: who the members of the NGOs are, why do they become members, and whether membership can be considered as an evidence of the social capital formed by the NGOs.

The number of members cited by the representatives of NGOs ranged from 30 to 100 with one case of the organization having around 450-500 members. Members of the organization, as it appeared during the interviews, are often beneficiaries of the projects or of the organization. For instance, in case of organizations that work with issues of people with limited abilities happen to the parents of those people, or people with limited abilities themselves. Often, young people that participate in the projects of the organization get membership. On the other hand, there were organizations that identify members with volunteers. As one NGO leader said: *Our members are our volunteers that get involved into our activities. We keep in touch all the time. I have 5-6 different meetings a day and if I do not manage to go somewhere, I ask one of our member-volunteers to participate instead of me.*²⁰

High membership numbers are considered to provide evidence of the popularity of the organization, and membership in more than one organization can become a problem perceived as a way of manifesting the organizations' competitive behavior: *There is a jealous attitude towards membership in different organizations. In other words, some organizations compete for the members, assuming that if a person was provided with some kind of assistance- for*

¹⁸ Interview with the president of an NGO, May 27, 2011

¹⁹ Interview with the president of an NGO, May 27, 2011

²⁰ Interview with the president of an NGO, May 27, 2011

*instance he was assisted in getting employed- and he became a member of the assisting organization, then he should be loyal to that organization and he should not seek membership in another one where he has never gotten any support. People in some organizations say: we helped this person to get employed and he is the member of our organization. You (the other organization) did not assist him... He is our member. This is funny, but things like that happen. In our opinion, people should benefit from different organizations as much as possible, from the services provided by different organizations. However, there are organizations that do not share this approach.*²¹

Reasons for becoming members of NGOs are often practical and they neither demonstrate the level of trust towards the organization and its activities, nor about willingness to have collective input into solution of the particular issues as it can be expected in case of a grassroots initiative. One of the respondents said: “Let’s be honest. *People become members of the organizations in order to get some occupation, to do some work beneficial both for the organization and for themselves. If there is no project implemented by the organization, people give up membership*”²².

As noted by a leader of an NGO working in human rights, this phenomenon is grounded in a legal framework, notably the law on NGOs. According to that expert, membership should be a feature of other public organizations, where it is more justifiable

*Membership is an attribute of the other type of organizations such as expatriates' community, associations, and unions (for example union of painters). Membership fee is paid to become a member of these kinds of unions. There is one criterion, based on which all these organizations are grouped under the same category: all these organizations are non-commercial organizations. Thus, according to the law, all of them may have members. But this one criterion is not enough to group all such organizations into one category. Painters union is not a commercial-organization, but at the same time it is not a non-governmental organization as well. I suggested differentiating criteria for different types of organizations (such as expatriates' community, associations, and unions of painters), and to introduce second, third, fourth criteria into the law, in order to have all these organizations differentiated by the law. Previously all the listed organizations were under the same group.*²³

Usually membership fee does not exceed AMD 1000; more often, it is equal to AMD 200-300. In some organizations, it is not collected at all. It does not provide sufficient resources that can be utilized for the implementation of the mission-related activities of the NGOs. Rarely, membership fees may be used to cover utility expenses of the organization.

Summarizing, it could be said that the number of organization members is often used as an evidence of its popularity, jealousy, and competition surface if the member of an organization tries to become a member of the other organization as well. Membership is seen by the members as an opportunity to get involved into the projects implemented by the organizations based on practical reasons of earning income or acquiring work experience. If there are no projects, these members give up on their membership. There is no clear distinction between members, volunteers and beneficiaries in the majority of the NGOs and no

²¹ Interview with the network coordinator an NGO, February 20, 2011

²² Interview with the president of an NGO, February 20, 2011

²³ Interview with the president of an NGO, February 20, 2011

clear understanding of what membership is for. NGO membership fees are not a source of income to be invested into the mission-oriented activities.

Volunteers

The concept of volunteerism is very uncertain both for NGOs and general public in Armenia. An NGO leader illustrated the situation with an anecdote on one of the workshops conducted by their organization. The representatives of the NGO asked to describe a volunteer, to give a definition and received this answer: “A volunteer is the person that does whatever he wants.”²⁴

Each of the organizations involved into the research have volunteers. Donor-based organizations are usually concentrated on the implementation of the projects for volunteers, such as courses for volunteers, organization of events by and for the volunteers according to the project goals.

However, in these cases, volunteers were not engaged into implementation of the other projects or other activities of the organizations. Here is a citation from one of the NGO program coordinators: *We do not need volunteers to work in our organization. Everyone here has a job; everyone is responsible for several things and performs them well.*²⁵ In the same interview, he stated that they have continuous projects for volunteers that they have been implementing for many years.

Local NGOs have projects for volunteers as well, but they often combine them with involvement of the volunteers into other activities of their organizations. Volunteers assist them in the projects implementation, other works in the organization (writing for the websites, event organization, and participation in the surveys as interviewers.) When answering the questions on volunteers, respondents often talked about both volunteers and members of the organization, using these terms interchangeably to denote the same phenomenon.

Well-known NGOs do not need to look for volunteers actively since they often receive volunteering offers and CVs from job seekers interested in acquiring a paid or unpaid position. One of the respondents mentioned that every spring and autumn, they receive CVs from students and young graduates willing to apply for a job. They keep those resumes and compose a list of people they may be willing to involve into the project. Prior to the project implementation, they make job offers or suggest volunteering service to people from the pool. This is the usual method of recruiting interviewers for their research projects.

Most of the people volunteering for NGOs are senior students. Usually, they end volunteering their volunteer service after getting permanent employment. The respondents cited several reasons for volunteers to get involved into the activities of the organization, and again it is apparent that most of them pursue practical goals, as in the case with members:

- Getting work experience that will allow them to have advantages on the labor market in the future. Student practice that is mandatory for the senior students in the higher education institutions. As one of the NGO representatives said: *Higher education institution suggested signing a contract with them on directing senior students to our NGO for practical training they all have to undergo as part of the university program.*

²⁴ Interview with the president of an NGO, February 20, 2011

²⁵ Interview with the programs coordinator of an NGO, January 3, 2011

- Establishing good relations with an NGO as a potential employer.
- Willingness to do something good, willingness to join and be a part of a good cause.

On the other hand, there is understanding of the importance of the volunteerism and there are people that really want to contribute to the development of the third sector in their country. This is how one of NGO leaders describes volunteers, *A volunteer is a very interesting person; he/she has to have high social status as the person contributing its time for the sake of the society. They have to be treated accordingly, and we should work on creating volunteers corps. We have hundreds of young men and women that want to feel socially useful.*²⁶

In some organizations, there is a practice of establishing Youth Clubs and involving senior students in different ways; engaging them in NGO activities, setting up special initiatives for them, and undertaking different initiatives with the help of these Youth Clubs. The clubs do not pursue financial or other advantages. Their goal is to work with young people that are interested in the career development in NGO sector. When telling how the idea of the Youth Club originated an organization's president said:

*We kept saying in the regions that they should work with young people if they want to have active citizens, active community members. And then, we realized that we were telling this to people in the regions while we were not doing it ourselves as well.*²⁷

Voluntarism is an uncertain concept both for the NGOs and the general public, and volunteers are often identified with members of the organization. There are attempts of the rational use of volunteering opportunities both by the organizations and by volunteers alike. This rational approach to the idea of volunteering predominates. However, as to some of the NGO leaders, there are potential volunteers, but there is no strategy and efforts to engage them.

Local Networks: Types and Goals

Respondents claim that networking is relatively new for Armenian NGOs, and Armenian NGOs started to actively form local networks around 6 year ago. Most of the organizations visited are members of numerous international umbrellas. This research, though, was focused more on the local networks formed and initiated by the NGOs in Armenia. These are initiatives that speak to NGO commitment to cooperate, to join efforts for achievement of their goals, to cooperate with other structures (government, national assembly, state institutions) and to better represent interests of their beneficiaries.

An attempt is made to provide some typology of the networks based on the information received during the interviews. This typology does not aspire to be a comprehensive one, but it covers most local networks.

Some initiatives are formed for short-term purposes, for solving certain issues, while others are established for more continuous cooperation focused on longer-term actions and strategies. There are two terms- network and coalition- used for each type of these initiatives. However, there is no agreement on the particular term reference to the specific initiatives. In

²⁶ Interview with the president of an NGO, February 20, 2011

²⁷ Interview with the president of an NGO, January 3, 2011

this paper, short-term initiatives will be called coalitions and longer-term ones will be referred as networks.

I. Countrywide Local Networks

1. *Eastern Partnership Civil Society Forum of the National Platform of Armenia.* The National Platform is a countrywide network that has 140²⁸ members. It aims at increasing civil society participation in Eastern Partnership Initiative of the European Union and representing Armenia's third sector. Several respondents (both platform members and non-members) declare that there are internal problems in the platform and it does not function yet.

2. *Public network* was initiated in 2007 and it consists of 140 member-organizations. It has not yet been registered as a legal body. The aim of this network was to increase public participation in the process of enactment of the laws and policies by the National Assembly and government. The intent was to inform NGOs on these policies and laws not in the end of the procedures, when the law is enacted, but in the process of their development to give NGOs a chance to express their opinions and to protect the rights of their beneficiaries. Public network has working groups representing sectors structured alike those in National Assembly. The network has signed a cooperation agreement with the National Assembly and the National Assembly occasionally invites network representatives to hearings.

According to the majority of the respondents, the Public Network is efficient and has certain achievements. As to the president of the NGO: *The most significant achievement of the public network is that people take into account the opinion of our network related to any serious legislative change such as labor code, pension reform, law on NGOs. Now, there are discussions on the sustainable development and we receive different law packages every day. This means the work of the public network is appreciated.*²⁹

II. Local Networks Established by the Organizations Working in the Same Sector

These networks are formed by several non-governmental organizations working in the same field or based on other needs for joint activities. These networks can be found among NGOs representing disabled people (*Education for all*³⁰), environmental issues (*SOS-Teghut Coalition of Armenian ecological NGO*), economic development (*Commercial rights protection network*), child protection (*Protection of children rights network*), and poverty reduction (*Poverty reduction coalition*). There are other local networks representing other sectors, which were not covered by this research, since the sectors were preselected, and it was not possible to cover all the sectors within this study.

According to an NGO president, there were attempts to create networks of educational NGOs, but these efforts failed, though there are NGOs cooperating with the Ministry of Education. In response to the suggestion to form a network, the Ministry of Education created

²⁸ This number varies depending on the source or interview from 120 to 150 NGOs, however the most often figure is 140, which is used in the paper.

²⁹ Interview with the president of an NGO, March 8, 2011

³⁰ The official title of this network is coalition "Education for all", however, as stated in the beginning of the chapter in this work the term coalition is applied to short-term initiatives, while this one exists for more than 5 years check.

a website for public discussions and suggested to have online interactions. Although, the website is active, lack of online forums culture in Armenia leads to its underutilization.

All these networks were established to join their efforts for the specific purposes in their sector and include 14 to 26 organizations, both NGOs and relevant government bodies. In case of economic development, there are trade and production companies that are members to the network.

III. Coalitions

As described above these are initiatives formed for short-term purposes. One such coalition, “Work and law” was formed in 2002 to ensure public presence in labor market legislation reform and support changes in favor of the employees and unemployed.

There are also small networks that are formally registered and called unions of legal bodies. But as one respondent noted, “they transform into something like regular organization with the administration and regulations.”³¹

IV. Networks Established in the Framework of the Projects Implemented by the Donor Organizations

Some projects of the donor organizations are aimed at establishment of networks contributing to the empowerment of local NGOs through building their organizational, networking and communication capacities. These networks usually include state and non-state stakeholders and key players in education and healthcare sectors (schools, polyclinics, kindergartens, local authorities, and active citizens.). A representative of the donor organization commented on the sustainability of these networks, “I can not say if they will remain after the project is over, but I hope that they will, since they are very active now and I want to believe they will remain active.”³²

Also, many organizations have networks of their beneficiaries, such as parent groups of the disabled and vulnerable children, community members participating in community development projects.

Advantages and Disadvantages of the Local Networks from the NGO Perspective

The respondents were asked to identify advantages and disadvantages of being involved into the networks. The advantages listed by the respondents can be grouped into three main categories:

Quick information sharing and mobilization. As noted by all respondents, even those skeptical on the usefulness of the local networks, it is a very convenient tool for smooth information sharing and activity mobilization, for instance collection of signatures and organization of events. As an NGO representative noted, involvement in the network allows them to publish their materials and make them available both for general public and for more targeted audiences. Membership to the network helped NGOs to involve volunteers from other member-organizations of the same network in their projects.

Coordinated and efficient action. Thanks to networks, it is possible to provide more coordinated and focused reflection on the documents elaborated by the government, provide

³¹ Interview with the president of an NGO, March 8, 2011

³² Interview with the network coordinator an NGO, February 20, 2011

feedback, comments and suggest changes. It is also more convenient for the government to receive an integrated response developed by the network and agreed among involved NGOs instead of listening to every NGO separately. Such actions are also more efficient, because separately organizations have less power in comparison to the networks. For instance, one of the environment protection NGOs claimed that collective and consistent actions helped them to oppose government's decision to use water from Lake Sevan for irrigation two years ago.

More knowledgeable and active NGOs. NGOs involved into the networks have more opportunities to receive up-to-date information, to get involved into different projects and initiatives and to improve their capacities. Network members are also involved in different *ad hoc* commissions set by the government or parliament on a specific issue. There was an opinion shared by several respondents that: "Local networks provide evidence that at least civil society is active." At least, it can be said that there is an active segment in the Armenian civil society.

Along with the advantages of the networks, respondents listed a number of disadvantages and problems that they face after becoming network members. They also talked about obstacles to forming local networks in Armenia.

Competition tensions. Public sphere is very competitive and this hinders cooperation and networking initiatives among NGOs. Financial resources and funding opportunities are limited. This argument was brought by all the respondents.

Individualism. NGOs are often not willing to get involved into the networks, they prefer to implement their projects without coordinating them with other NGOs. They may be duplicating other NGO's activities, and as a result, resources are being dispersed. Many organizations are performing very similar work, while all these activities, projects and initiatives can be more efficient if coordinated through networks.

Some respondents stated that they did not like to be represented by the network, because they want to keep ownership of the products elaborated by them. If they become a local network's member, whatever is presented is perceived as the product of the network, while the author does not want to transfer his initiative ownership and credits to the network.

Nepotism and connections. Both funding organizations and governmental structures, as to the representatives of the NGOs have their "favorite" NGOs to whom they provide funding. This hinders networking, since NGOs do not like to be in the same network with the "favorites".

According to some respondents, the phenomenon of favoritism can be found not only in the relations of the networks with other structures, but also among members of the networks. One of the NGO representatives describes it as follows: *Networks in Armenia are not efficient; they are rather for the sake of appearance. For instance, when talking about elections to the board of the network I have to say that even elections to the board are formal and everybody knows who will appear in that board.*³³

On the other hand organizations, that coordinate networks and have more frequent contacts with the government and the National Assembly than the other network members start make compromises (or are suspected by the other members of the networks in making compromises) which is not appreciated by the other members of the networks.

³³ Interview with the president of an NGO, December 21, 2010

Administering and coordinating networks. Many local networks face the problem of having a network leader that will initiate meetings and do all the organizational arrangements. Often, there is a willingness to establish a network and all the organizations need is a motivated unit to take the lead. Usually there is no financial incentive for the leader³⁴. Human resources of the organization are often also scarce which cause failures of undertaken initiatives. Networks, according to the opinion of the respondents, would benefit from having financial resources. However, this means that they have to be formally registered. As registered entities they would enter the legal field and would have obligations not only to members, but also to the state (will have to pay taxes, accept legal obligations). According to the respondents, there is no incentive to become a network coordinator. In contrast, an example of the Baltic States was brought. In this region a network of legal NGOs was formally registered to work with major European donors and receive funding they wouldn't receive as separate organizations.

Conclusion

As in many post-communist societies, the prevailing types of social capital in Armenia are premodern and antimodern social capital. When facing difficulties, people continue to rely on their families and solve their problems through personal connections. Formal institutions are not assessed as efficient by the majority of the population. Informal networks based on the formal institutions as well as mediation of friends are often perceived as the only way to reach one's goal. Corruption is considered by population to be one of the most important issues of the country.

Networks created by local NGOs are powerless and have low contribution to the development of modern social capital. NGOs are described by the respondents as not well-established organizations, facing problems with their perception by the society and with weak links to the segment of the society they represent.

On a positive note, there are NGOs that are active in the sector even in the periods when they suffer from the lack of funding. These organizations are not numerous, but their determination to contribute to the solution of the pressing problems in their sphere is notable. By these organizations, a membership in the network is perceived as a very fruitful way of achieving their goals and targeting their efforts.

Membership and volunteerism are the two ways in which people willing to support NGOs, express their civic position. They become involved with NGOs to participate in socially useful activities. In Armenia, memberships is often used by NGOs to prove their position in the sector. On the other hand, membership is seen by members as an opportunity to get involved into the projects implemented by the other member organizations for income earning or work experience.

Most of the volunteers in the NGOs are senior students that usually give up on their activities in the NGOs as soon as they get permanent employment. The volunteerism itself has practical goals such as future employment prospects or getting compulsory practical training requested by most universities. There are potential volunteers, but there is no strategy and efforts to involve them into NGO activities.

³⁴ All the local networks covered under this project are not legal entities and cannot have funding.

Local networks established by the local NGOs are weak and suffer from competition tensions among member organizations. They lack resources, both human and financial, because of which they are not sustainable.

On the other hand, there is a growing understanding among NGOs that joint efforts through networks are more efficient and productive. Network members are better informed, more knowledgeable, they mobilize for actions more dynamically. This contributes to their image in the society and increases public trust towards them. In particular, this tendency can be noted when talking about NGOs operating in the sectors of disability and environmental issues. However, this trust is often personalized, as NGOs are associated with specific persons - most often leaders of the organizations.

References

Burd'ye P. (2005). *Formy kapitala [The Forms of Capital]*. (In Russian). Moscow: "Ekonomicheskaya sotsiologiya Volume 6. №3" 2005.

Koulman, Dzh. (2001). *Kapital social'nyy i chelovecheskiy [Social Capital in the Creation of Human Capital]* (In Russian). Moscow: "Obshchestvennye nauki i sovremennost' № 3," 2001.

Rouz, P. *Dostizheniye tseley v kvazisovremennom obshchestve: sotsialniye seti v Rossii [Achieving goals in a quasi modern society: social networks in Russia]*, (in Russian). Izdatel'stvo "Obshchestvennye nauki i sovremennost'," №4, 2002.

Fukuyama, F. *Doveriye: Socialnye dobrodeteli I put' k protsvetaniyu. [Trust: The social virtues and the path to prosperity]* (in Russian). (Moscow: ACT, 2006).

Fukuyama Frensis, *Chto takoye sotsialniy kapital? [What is social capital?]* (in Russian). Last modified October 16, 2006, <http://www.day.kiev.ua/ru/article/podrobnosti/chto-takoe-socialnyy-kapital>

Etkind, A. *V poiskakh doveriya [The pursuit of trust]* (in Russian). (Izdatel'stvo "Neprikosnovenniy zapas," №2 (16) 2001)

Adam, Frane and Borut Roncevic (2003) 'Social capital: recent debates and research trends', *Social Science Information*, Vol. 42(2)

Babajanian, B., *Civic participation in post-Soviet Armenia, Central Asian Survey* (September 2005) 24(3), 263.

Babajanian, B., *Bottom Up and Top Down? Community Development in Post-Soviet Armenia: The Social Fund Mode, Social Policy and Administration* ISSN 0144-5596 Vol. 39, N 4, August 2005

Bourdieu, P. (1986) *The Forms of capital* in J.G. Richardson (ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*, New York: Greenwood

'Bowling with Robert Putnam', *The American interest Online*, January - February 2008 issue, 11.06.2010

Coleman, J., 'Social capital in creation of the human capital', *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, Supplement: *Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure*. (1988)

Dinello, N. (2001) 'Clans for Market or Clans for plan: Social networks in Hungary and Russia', *East European Politics and Society*, Vol. 15(3).

Fine, Ben, *Contesting Social Capital: a response to Elke Zuern, Transformation: Critical Perspectives on Southern Africa*, 55, 2004

Fukuyama Francis, *Social Capital and Civil Society*, The Institute of Public Policy, George Mason University, Prepared for delivery at the IMF Conference on Second Generation, Reforms

Hanifan, L. J. 'The rural school community center', *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67, 1916

Ishkhanyan A., 'From inclusion to exclusion: Armenian NGOs participation in the PRSP', *Journal of International Development*, Issue 18, 2006

Mihailova Dmitrina, *Social Capital in Central and Eastern Europe. A Critical Assessment and Literature Review*. Center for Policy Studies, CEU 2004

Paldam, Martin and Gert Tinggaard Svendsen (2000) *Missing social capital and the transition in Eastern Europe*, *Journal for Institutional Innovation, Development and Transition*, Vol. 5, pp.21–34.

Richard N. Blue, David E. Payton, Lusine Z. Kharatyan, *Armenian NGO sector Assessment*, NGO Strengthening Program/World Learning, 2001

Rose, Richard (1999) *Modern, pre-modern and anti-modern social capital in Russia*, Studies in Public Policy Working Paper No. 324, Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, Glasgow

Rose, Richard, *Uses of Social Capital in Russia: modern, premodern and antimodern*, Post-Soviet Affairs, 2000

Putnam, Robert D., *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*, Princeton University Press, Princeton University, New Jersey, 1993.

Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Zuern, Elke, *Social Capital and Modernity, Transformation: Critical Perspective on Southern Africa*, 53, 2004

Appendix. Questions' guide.

<u>Establishment of the organization.</u>
When and for what purposes the organization was established? (What is specific purpose, mission).
Was establishment of the organization initiated by some Western donor (organization/ person) or it was founded thank to the initiative of the local person/ people?
What type of organization is this, and what is its structure? How it is managed?
Where there any difficulties in establishing this organization?
<u>Members, volunteers.</u>
Is there any membership in the organization? What is it based on? What does it mean being member of this organization?
How do you attract members?
Are there any employees working on the salary? Are they working in the framework of the projects or on the regular basis?
Have you ever brought in volunteers? Where these local or foreign volunteers? Is bringing in volunteers is a common practice for your organization or is its not? If yes why, if no why?
<u>Activities of the organization. Sustainability</u>
What are the main activities of the organization?
How many projects do you currently have?
How many did you have last year? How many do you expect to have in future?
What other activities you can specify apart from these projects?
<u>Incomes of the organization</u>
What are main sources of income for the organization? (Here I need only sources, and not amounts).
<u>Networking</u>
Do you collaborate with other organizations?
How many organizations you can define as your partners? What kind of partnership is this? Are these organizations a member of any network? Describe what kind of network is this and what is the function of your organization in this network? Do you benefit from being a member of this network? What are these benefits, if any?
What is your opinion regarding necessity of the networks and collaboration among organizations? What will be benefits and shortcomings of this kind of activities?
<u>Attitudes towards creating trust, cooperation and reciprocity.</u>
What do you think about level of trust, reciprocity and cooperation in our society in general?
What do you think about development (social, economic, political) of our society? How do you assess it?
What contribution can NGOs have to the development of our country?
How would you describe involvement of NGOs in social political and economic life at the moment?
What are obstacles hindering more active role of NGOs?
What are the most active NGOs in your sector?

PART III. Corporate governance and social capital

ԲԱԺԻՆ ԵՐՐՈՐԴ. Կորպորատիվ կառավարում և սոցիալական կապիտալ

Կորպորատիվ կառավարումը որպես վստահության գործոն

Նարինե Մելիքյան, «ԿՄՊ հայկական ասոցիացիա» ՀԿ-ի նախագահ

Համառոտ ամփոփում

Ժամանակակից աշխարհում մասնավոր ընկերությունները բնութագրում են ոչ միայն երկրի ձեռնարկատիրական ներուժը, այլև հասարակությունում առկա վստահության մթնոլորտը: Մեփական երկարաժամկետ զարգացման և հասարակության առաջընթացի նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունք ունեցող ընկերությունները նպաստում են վստահության և արդարության սոցիալական կապիտալի ձևավորմանը:

Այս առաքելությունն իրագործելու կարևորագույն կառուցակարգ է կորպորատիվ կառավարումը: Այն իր հիմնարար արժեքային սկզբունքներով (արդարություն, պատասխանատվություն, թափանցիկություն, հաշվետվողականություն) նպաստում է, որ շահառուները համոզված լինեն ընկերությունների գործունեության հուսալիության և օրինականության մեջ, գիտակցեն մասնավոր և հասարակական շահերի արդյունավետ գործակցության հնարավորությունը: Հայաստանում կորպորատիվ կառավարման լավագույն պրակտիկա կիրառելն արդիական խնդիր է մասնավորեցման գործընթացի մեկնարկից ի վեր: Մակայն այս ուղղությամբ արձանագրված հաջողություններն ավելի քան համեստ են:

Իրավիճակի բացատրությունը գտնելու նպատակով իրականացված փորձագիտական հարցման արդյունքները վկայում են, որ կորպորատիվ կառավարման հիմնարար արժեքային սկզբունքների որդեգրմանը դիմակայելու պատճառներից են Հայաստանի տնտեսությանն ուղեկցող «ինստիտուցիոնալ փակուղիները» (կոռուպցիա, ստվերայնություն, ոչ մրցակցային շուկաներ), որոնց հիմքում ընկած են կարճաժամկետ և երկարաժամկետ շահերի անհամապատասխանությունը, ինչպես նաև արդյունավետ տնտեսական մոդելի և գոյություն ունեցող վարքագծային մոդելի տարընթերցումները: Անորոշ ու անկայուն տնտեսական իրավիճակում և անվստահության մթնոլորտում վարքագծային երկարաժամկետ մոդելը գնահատվում է որպես առավել ռիսկային, իսկ կարճաժամկետ մոդելում տեսանելի են դառնում առաջադրված նպատակների արդյունքները: Բացի այդ, դրանց իրագործման եղանակներն ընտրելիս առանձնակի բարոյական տարբերակում չի դրվում օրինական և հակաօրինական գործողությունների միջև: Վարքագծային երկարաժամկետ մոդելի խափանման խորքային հետևանքներից է վստահության կորուստը ինչպես պետության և իրավունքի, այնպես էլ գործընկերների նկատմամբ:

Հետազոտության իրականացմանն աջակցելու համար խորին երախտագիտություն եմ հայտնում բոլոր փորձագետներին, ովքեր մեծ պատրաստակամությամբ մասնակցել են հարցմանը, տրամադրել անհրաժեշտ տեղեկատվություն, մեզ հետ կիսել հիմնախնդրի վերաբերյալ իրենց մոտեցումներն ու պատկերացումները:

«Կորպորատիվ կառավարումը նման է սպորտի: Հաճախ դրանով զբաղվելը հաճելի չէ, սակայն արդյունքը առողջ սիրտն է և կյանքի որակը»:
Մայքլ Օբսլի

Ժամանակակից աշխարհում մասնավոր ընկերությունները հանրային բարիքի աղբյուր են: Դրանք բնութագրում են ոչ միայն երկրի ձեռնարկատիրական ներուժը, այլև հասարակությունում առկա վստահության մթնոլորտը: Մասնավոր հատվածի զարգացման համար վճռորոշ է սեփական ճակատագիրը տնօրինելու և հասարակության խելամիտ սպասումները կանխատեսելու ու դրանց ծառայելու ունակությունը: Սեփական երկարաժամկետ զարգացման և հասարակության առաջընթացի նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունք ունեցող ընկերությունները նշանակալի ներդրում են անում սոցիալական կապիտալի ձևավորման գործում:

Տնտեսագիտության տեսանկյունից սոցիալական կապիտալը յուրահատուկ ռեսուրս է. այն որոշում է տնտեսական գործակալների գործարքային ծախսերի մակարդակը, դյուրացնում նրանց հաղորդակցումը, հնարավորություն տալիս ապահովելու տնտեսական գործունեության և դրա վերաբերյալ տեղեկատվության նույնականացումը, իսկ այս ձեռքբերումների արդյունքում ստացվող եկամուտները համադրվում են կապիտալի այլ տեսակներից (ֆինանսական, մարդկային, նյութական) ստացվողների հետ [1-3]: Այս ամենի հիմնապատճառն այն է, որ սոցիալական կապիտալը, որպես յուրատեսակ «սոցիալական սուսինձ»[5], ձևավորում է վստահության մթնոլորտ տնտեսական գործակալների միջև, ինչը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն ըմբռնելու գործակցող կողմերի գործողությունների էությունը, այլև կանխատեսելու նրանց սպասումները և նպաստելու փոխհարաբերություններում անորոշության ու օպորտունիստական վարքագծի ծագման հնարավորությունների նվազեցմանը և ըստ այդմ՝ կրճատելու ընկերությունների գործարքային ծախսերը [4]: Սոցիալական կապիտալի ձևավորումը վկայում է այն մասին, որ հնարավոր չէ հասնել տնտեսական արդյունավետության երկարաժամկետ և կայուն աճի միայն ռացիոնալ և եսամոլական տրամադրություններով: Այս առումով կարևոր դեր ունի հետևյալ բանաձևը. էթիկական, բարոյական համընդհանուր ճանաչում ստացած սկզբունքներին հետևելը ձևավորում է հեղինակություն, իսկ վերջինս հիմք է դառնում վստահություն ձեռք բերելու համար:

Վստահությունը սոցիալական կապիտալի հիմնարար բաղկացուցիչն է: Այն բնութագրվում է որպես այլ անհատից, խմբից կամ ֆիրմայից կախվածություն ունեցող անհատի, խմբի կամ ֆիրմայի լավատեսական սպասումն առ այն, որ անհատի, խմբի կամ ֆիրմայի հետ համատեղ գործունեությունը կհանգեցնի կայուն փոխշահավետ համագործակցության [4]: Վստահությունն արտահայտվում է ռացիոնալ և էմոցիոնալ

հարթություններում: Ռացիոնալ հարթության վրա այն վկայում է, որ գործընկերն ունակ է կատարելու ստանձնած պարտականությունները, և այդ համոզվածությունը հիմնավորվում է նախորդ փորձով և վարքագծով: Էմոցիոնալ հարթության վրա վստահությունը հիմնվում է ընդհանրական շարժառիթների և արժեքների վրա:

Հեղինակությունն ձևավորող և վստահության հանգեցնող գործընթացները տարբեր են և բազմաբնույթ: Այդ բազմազանության մեջ ուրույն տեղ ունի կորպորատիվ կառավարումը: Սոցիալական կապիտալի տեսանկյունից կորպորատիվ կառավարումը շահառուների վստահությունը նվաճելուն միտված և ընկերությունների զարգացումը խթանող կարևոր կառուցակարգ է՝ շնորհիվ տնտեսական և սոցիալական նպատակների համաձայնեցման, ինչպես նաև անհատական և հասարակական շահերի հավասարակշռման [6]:

Կորպորատիվ կառավարումը ընկերությունների գործունեության արդյունավետությունը բարձրացնող կարևոր գործոն է, որը նպաստում է շուկայական կողմնորոշում ունեցող ժողովրդավարության զարգացմանը: Կորպորատիվ կառավարումն անհրաժեշտ է, որպեսզի բաժնետերերը և հասարակությունը կարողանան վստահել տնտեսական համակարգին և դրա ինստիտուտներին: Ներդրողները կամ բաժնետերերը, ինչպես նաև մյուս շահառուները պետք է վստահ լինեն, որ ընկերություններն աշխատում են բաց ու ազնիվ, և գոյություն ունեն կառուցակարգեր ու ինստիտուտներ, որոնք ի վիճակի են ապահովել ընկերություններում ծավալվող գործընթացների վերահսկելիությունը: Կորպորատիվ կառավարման համակարգում գլխավորը բարեխիղճ, պատասխանատու, թափանցիկ, հաշվետվողական վարքագիծը խթանող կառուցակարգերն են: Կորպորատիվ կառավարումը դիտարկվում է որպես կառավարման և վերահսկման կառուցակարգերի ամբողջություն, որը հնարավորություն է տալիս հավասարակշռելու հարաբերությունները՝

- նեղ իմաստով՝ ընկերության և բաժնետերերի, գործադիր մարմնի և խորհրդի, խոշոր և փոքր բաժնետերերի, ընկերության և իր հաճախորդների, ընկերության և իր գործընկերների, ինչպես նաև ընկերության և իր աշխատակիցների միջև,
- լայն իմաստով՝ ընկերության և հասարակության միջև՝ նպատակ ունենալով հասարակության մեջ արմատավորել և ամրապնդել թափանցիկության ու օրենքի գերակայության սկզբունքները:

Իսկ ավելի հակիրճ՝ Համաշխարհային բանկի նախկին նախագահ Ջ. Վուլֆենսոնի խոսքերով՝ կորպորատիվ կառավարման էությունը կորպորատիվ ազնվության, թափանցիկության և հաշվետու լինելու սկզբունքների առաջխաղացումն է:

Հաշվի առնելով կորպորատիվ կառավարման ստեղծագործական դերակատարումը սոցիալական կապիտալի ձևավորման գործում՝ հետաքրքրական է դիտարկել կորպորատիվ կառավարման շուրջ ձևավորված իրավիճակը Հայաստանում՝ նպատակ ունենալով բացահայտել կորպորատիվ կառավարման ներուժը սոցիալական կապիտալի ձևավորման գործում:

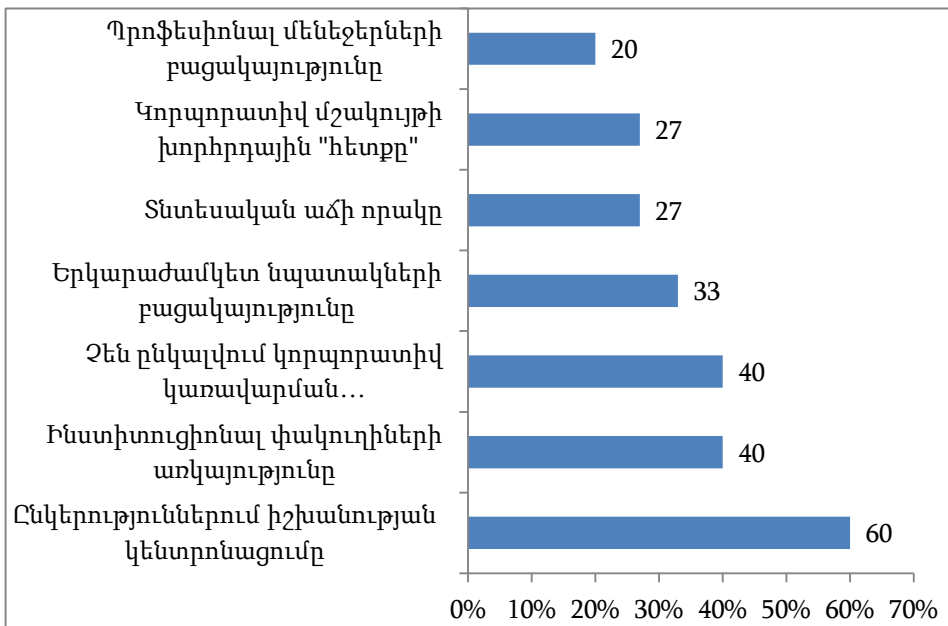
Առաջադրված նպատակն իրագործելու համար իրականացվել է ուսումնասիրություն՝ փորձագիտական հարցման միջոցով: Հարցումն իրականացվել է շուրջ 30 փորձագետների շրջանում, որոնց ընտրանքը ձևավորվել է «ձնագնդի էֆեկտով»: Հարցումն իրականացվել է ոչ ստանդարտացված, բաց հարցերով հարցաթերթի միջոցով՝ խնդիր դնելով արդյունքում ստանալ հետևյալ հարցադրումների որակական գնահատականը.

- Հայաստանի կորպորատիվ կառավարման միջավայրի բնութագրիչների բացահայտում,
- Հայաստանում կորպորատիվ կառավարման լավագույն փորձի ներդրման խոչընդոտների, ինչպես նաև դրանք հաղթահարելու ուղիների ու եղանակների բացահայտում,
- կորպորատիվ կառավարման լավագույն պրակտիկայի ներդրման գործում Հայաստանի ընկերությունների առաջընթացի գնահատում,
- Հայաստանում կորպորատիվ կառավարման լավագույն պրակտիկայի ներդրման գործում կենսաթոշակային բարեփոխումների և ինստիտուցիոնալ ներդրողների ձևավորման ազդեցության գնահատում:

Հարկ է նշել, որ չնայած փորձագետների պատասխանների բազմազանությանը՝ դրանք խմբավորվել են ըստ տրամաբանության և բովանդակության ընդհանրության:

Այսպիսով, խոսելով կորպորատիվ կառավարման միջավայրի որակական բնութագրերի մասին՝ փորձագետները մեծամասամբ կենտրոնացել են հիմնախնդրային բնութագրիչների վրա, և նրանց պատասխաններում առավել հաճախակի արծարծված հիմնախնդիրները տեղ են գտել գծապատկեր 1-ում:

Գծապատկեր 1. Հայաստանի կորպորատիվ կառավարման միջավայրի բնութագրերը

Ինչպես հետևում է գծապատկերից, փորձագետները որպես կորպորատիվ կառավարման միջավայրի հիմնախնդիրների հիմնախնդիր առանձնացրել են ընկերություններում իշխանության կենտրոնացումը:

Փորձագիտական մտեցումներ

...Հայաստանի բաժնետիրական ընկերությունների սեփականության կառուցվածքը բնութագրվում է խիստ կենտրոնացվածությամբ, և խոշոր սեփականատերերն ուղղակիորեն ներգրավված են ընկերության կառավարման գործում, նրանք էական դերակատարում ունեն կառավարման բոլոր մակարդակներում և բոլոր գործառույթներում...:

...Հայաստանում գերակայում է «ընտանեկան» կամ «ընկերական» մենեջմենթի մոդելը: Բաժնետերերն այսօր գերադասում են իրենց բիզնեսի կառավարումը վստահել հարազատ, թեկուզև ոչ պրոֆեսիոնալ մարդկանց, որոնք էլ բաժնետերերի հետ ոչ պաշտոնական փոխհամաձայնությամբ որոշումներ են կայացնում: Հայ բաժնետերերը ընկերությունը կառավարում են որպես անձնական ֆինանսների բաղկացուցիչ մաս և ցանկացած պահի կարող են այդ միջոցներն օգտագործել անձնական կարիքների համար...:

...Հայաստանում կորպորատիվ կառավարման կարևոր հատկանիշը կլանային, ընտանեկան բիզնեսների գոյությունն է, որի պայմաններում չեն ձևավորվում կորպորատիվ կառավարման այնպիսի կարևոր գործոններ, ինչպիսիք են սարքեր շահեր ունեցող խմբերի գոյությունը և դրա միջոցով փոխադարձ վերահսկելիության հնարավորությունը...:

...Փոքր բաժնետերերը ենթարկվում են շահագործման (էքսպրոպրիացիայի): Պետական ձեռնարկությունների մասնավորեցման արդյունքում խոշոր բաժնետերերը համոզված են, որ փոքրամասնությունը ներդրումներ չի կատարել, ուստի չունի բարոյական իրավունք ձեռնարկության նկատմամբ...:

Հիմնվելով փորձագիտական տեսակետների և սեփական դիտարկումների վրա՝ փորձենք պարզաբանել ձևավորված իրավիճակը: Ի սկզբանե նպատակահարմար է նշել, որ փորձագետների առանձնացրած բնութագրիչները փոխշաղկապված են, լրացնում են միմյանց, իսկ «իշխանության կենտրոնացումը» բնութագրիչի համեմատաբար բարձր տեսակարար կշիռը կարելի է բացատրել միայն դրա տեսանելիությամբ: «Կորպորատիվ կառավարում» հասկացությունը հայկական իրականություն մուտք գործեց մասնավորեցման գործընթացի հետ միաժամանակ: Կորպորատիվ կառավարման հայկական մոդելը կարելի է դիտարկել որպես մասնավորեցման գործընթացի արդյունք, որի գերնպատակներից էր կարճ ժամանակահատվածում մասնավոր հատվածի ձևավորումը պետական սեփականության բաժնետիրացման միջոցով: Ի սկզբանե, համաձայն մասնավորեցման գաղափարախոսության՝ Հայաստանում պետք է ձևավորվեր կորպորատիվ կառավարման առօրյա դերական կամ շուկայական մոդելը, որի մասին էին վկայում ինչպես հռչակագրված նպատակները, այնպես էլ գործընթացները (մասնավորեցվող ձեռնարկությունների առաջնային առաջարկը նրանց աշխատավորական կոլեկտիվի անդամներին, վաուչերային մասնավորեցումը և այլն): Մասնավորեցման արդյունքում ձևավորվեց բաժնետիրական ընկերությունների և բաժնետերերի բավականին մեծ քանակ: Մակայն խնդիրը ոչ թե քանակական, այլ որակական ցուցանիշներն են: Նախ, ձևավորված սոցիալ-տնտեսական իրավիճակում, ինչպես նաև մասնավորեցման կառուցակարգերով պայմանավորված՝ լայն զանգվածների մասնակցությունը գործընթացին ֆորմալ բնույթի էր, քանի որ մի քանի բաժնետոմսերի տիրապետումը

հնարավորություն չէր ընձեռում մասնակցելու ընկերությունների կառավարմանը, ստանալու եկամուտներ կամ այլ օգուտներ: Միաժամանակ փոքր բաժնետերերի ձևավորված բանակը կորպորատիվ վերահսկման ինքնուրույն ու կազմակերպված ուժ չէր և ներկայումս էլ չէ: Իրացվելի կապիտալի շուկայի բացակայության պայմաններում ոչ թե փոքր բաժնետերերը սկսեցին վերահսկել ընկերությունների մենեջերների գործունեությունը, այլ իրենք դարձան վերահսկման օբյեկտ, ինչը, ըստ էության, նվազեցնում էր բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանության հնարավորությունը և նպաստում բաժնետիրական սեփականության կենտրոնացմանը: Հետմասնավորեցման ժամանակահատվածում գերիշխող միտումներից դարձավ կապիտալի կենտրոնացումը մաժորիտար բաժնետերերի մոտ: Հայկական մասնավորեցման փիլիսոփայությունը դարձավ այն, որ բնակչությունը ոչինչ չկորցրեց, քանի որ նախկինում էլ ոչինչ չունեիր:

Այսպիսով, 90-ական թվականների կեսերին մասնավորեցման արդյունքում և հետմասնավորեցման ժամանակահատվածում ձևավորեց «հայաստանյան կապիտալիստների» նեղ շրջանակը, որը դարձավ խորհրդային սովորույթի ուժով շուկայական «գործարար ոճի» ձևավորման ջատագովը: Նման գործարար ոճի անկյունաքարը դարձավ համընդհանուր անվստահությունը, ինչն ուներ իր հիմնապատճառը: Անցման ժամանակահատվածում մասնավոր հատվածի հիմնական գործընկերոջ դերում հանդես եկող պետությունն աչքի չէր ընկնում իր քայլերի հետևողականությամբ ու ռացիոնալությամբ, ինչպես նաև հոչակագրած սկզբունքների պահպանմամբ: Մա «նորընծա» գործարարների մեջ ամրապնդում էր անվստահությունը իրենց հիմնական գործընկերոջ նկատմամբ, և պետության ինստիտուցիոնալ անկարողության պայմաններում նրանք ձեռնամուխ եղան «խաղի սեփական կանոնների» հաստատմանը և իրենց շահառուների հետ հարաբերություններում սկսեցին առաջնորդվել դրանցով: Իսկ «խաղի կանոնները» հիմնականում ուղղված էին ամեն գնով՝ օրինական և ոչ օրինական (ավելի հաճախ ոչ օրինական) ճանապարհներով, նորաստեղծ մասնավոր սեփականության պաշտպանությանը: Ընդհանուր առմամբ, շուկայական հարաբերությունների հիմք հանդիսացող մասնավոր սեփականությունը և դրա նկատմամբ իրավունքները, որոնք ծառայում են հասարակության առաջընթացին, տնտեսական ազատությանն ու ժողովրդավարությանը, վատ պաշտպանվածության պարագայում Հայաստանում դարձան անվստահության մեկնարկային կետ հարաբերությունների բոլոր հարթություններում:

Սեփականությունը կորցնելու սպասումները հիմք դարձան բաժնետոմսերի փաթեթների խոշորացման և առանձին անձանց կամ անձանց խմբերի ձեռքում դրանց համակենտրոնացման գործընթացի, ինչպես նաև բոլոր կապուղիները զավթելու որոշում կայացնելու համար: Կորպորատիվ կառավարման դասական սկզբունքը՝ սեփականության և կառավարման գործառույթների տարանջատումը, որի շնորհիվ կորպորատիվ կառավարման համակարգում ձևավորվում են կառուցողական հակակշիռներ, հայկական կորպորատիվ կառավարման մոդելում իր տեղը չգտավ, քանի որ «ուժեղ» սեփականատերերը չէին ցանկանում թուլացնել իրենց դիրքերը՝ հակակշռելով «ուժեղ մենեջերներին»: Փաթեթի խոշորացման և սեփական դիրքերը

պահպանելու ձգտումը նվազագույնի հասցրեց կառավարման պատվիրակման գործառույթը, իսկ «ձեռքբերումները» պահպանելու ձգտումը թույլ դատախիրավական համակարգի պայմաններում հանգեցրեց գործարարների՝ «ինստիտուցիոնալ» փակուղիների (կոռուպցիա, սովերային տնտեսություն) ամրապնդմանն աջակցելուն, ինչպես նաև քաղաքականության և բիզնեսի սերտաձմանը:

Փորձագիտական մտեցումներ

...Մասնավոր ընկերությունների սեփականատերերի շրջանում առկա է այն կարծրատիպը, թե իրենց ընդունած որոշումները վերջին ատյանի ճշմարտություն են...:
...Խոշոր սեփականատերերը վարձու կառավարիչների նկատմամբ դրսևորում են ընդգծված անվստահություն և կասկածամտություն...:
...Այլ սեփականատերերի մասնակցության «հանդուրժումը» վստահության խնդիր է...:
...Գործարարները սովոր են որոշումներ կայացնել միանձնյա և չեն ցանկանում տեսնել հակակշիռներ, նույնիսկ կոլեգիալ...:
...Թոփ մենեջմենթը շուկայում դեռ բավականաչափ պահանջված չէ: Դրա ընտրությունը ավելի շատ պայմանավորված է «հավատարմություն սեփականատիրոջը», «ազնիվ մարդ» և նման այլ չափանիշներով: Դա հանգեցնում է թոփ մենեջերների և սեփականատերերի ավելի «սերտ» հարաբերություններին, քան թե կարող է նպաստել կորպորատիվ կառավարման զարգացմանը...:

Միաժամանակ գործարարների՝ իրենց սեփականության պաշտպանության ջանքերը ստիպում են նրանց կենտրոնանալ կարճաժամկետ նպատակների վրա, որոնց հիմքում ընկած են կարճաժամկետ և երկարաժամկետ շահերի անհամապատասխանությունը, ինչպես նաև արդյունավետ տնտեսական մոդելի և գոյություն ունեցող վարքագծային մոդելի տարբերությունները: Անորոշության և անվստահության մթնոլորտում վարքագծային երկարաժամկետ մոդելը գնահատվում է որպես առավել ռիսկային, իսկ կարճաժամկետում տեսանելի են դառնում առաջադրված նպատակների արդյունքները, ինչպես նաև դրանց իրագործման եղանակներում առանձնակի բարոյական տարբերակում չի դրվում օրինական և հակաօրինական գործողությունների միջև: Սա իր հերթին ընկերությունների թափանցիկության, հաշվետվողականության, պատասխանատվության լրացուցիչ հիմնախնդիրներ է առաջացնում: Գործընկերների նկատմամբ անվստահությունը, կարճաժամկետ նպատակների վրա կենտրոնացումը, իշխանության բոլոր լծակների զավթումը, շահառուների շահերի անտեսումը մտավախություն են առաջացնում առ այն, որ գործարարների մեծ մասը մտահոգված է ոչ թե իր բիզնեսի զարգացմամբ, այլ առհասարակ՝ անձնական հարստացմամբ:

Փորձագիտական մտեցումներ

...Կորպորատիվ կառավարումն առավելապես դիտարկվում է որպես վտանգ և ոչ թե հնարավորություն...:
...Կորպորատիվ կառավարումը դիտարկվում է որպես PR գործիք: Վերջին տարիներին նկատվող այս միտումը հետապնդում է հանրային պատկերացումներում առաջադեմ երևալու և վաճառքներն ավելացնելու նպատակ...:

Այսինքն՝ սեփականության պաշտպանության մրցավազքը գործարարների մեջ չի արթնացնում պատասխանատու սեփականատիրոջ զգացում: Մեփականատիրոջ, որը հոգ կտաներ ոչ միայն իր բիզնեսի, այլև հասարակության կայունության համար, քանի որ կայուն զարգացող հասարակությունը բիզնեսի հաջող գործունեության և անվտանգության գրավական է: Չցանկանալով ըմբռնել կորպորատիվ կառավարման լավագույն փորձի հնարավորությունները՝ գործարարների գերակշիռ մասը դրանք որակում է որպես ծախսատար, անիմաստ նախաձեռնություններ, ինչն ավելի է մեծացնում «անվստահության կծիկը»:

Այս ամենի հետ մեկտեղ սխալ կլիներ չնշել վերջին տարիներին արձանագրված դրական տեղաշարժերը, որոնց թվում են Հայաստանի կորպորատիվ կառավարման կանոնագրքի ընդունումը, Ֆինանսական հաշվետվության միջազգային ստանդարտներին անցումը, խոշոր ընկերությունների համար ֆինանսական թափանցիկության կանոնների խստացումը, կորպորատիվ կառավարման միջազգային սկզբունքների ամրագրումը ֆինանսաբանկային կազմակերպությունների գործունեությունը կարգավորող օրենսդրության մեջ և այլն:

Փորձագիտական մտեցումներ

...Ֆինանսական հաշվետվության միջազգային ստանդարտների (IFRS) պարտադիր կիրառումը Հայաստանի ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից ավելի հասկանալի և թափանցիկ են դարձնում դրանց գործունեության ֆինանսական արդյունքները...:

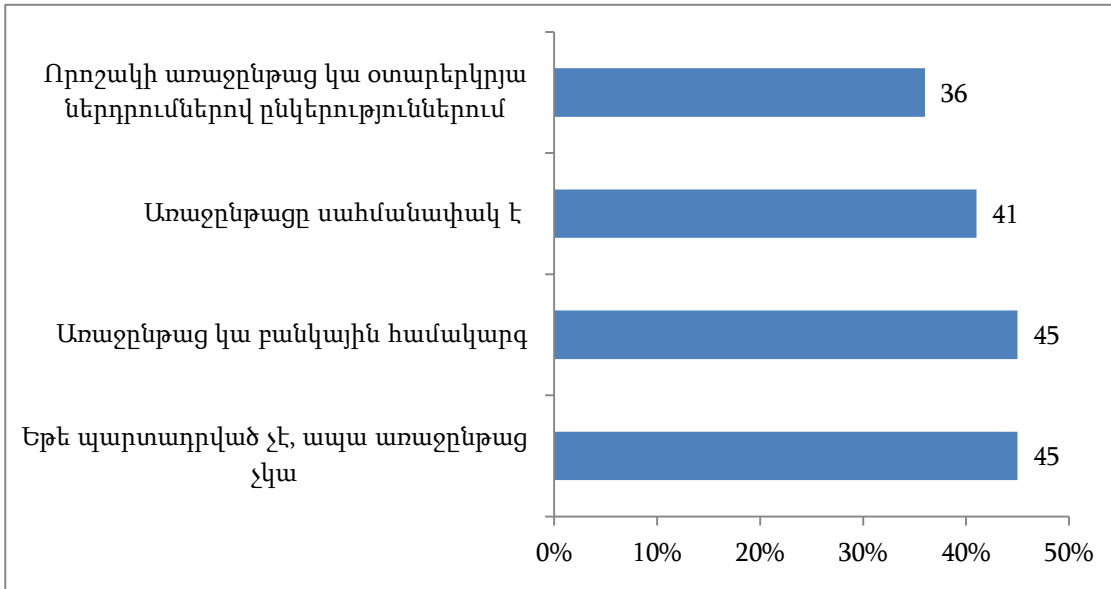
... Հայաստանի խոշոր ընկերություններում պարտադիր աուդիտի պահանջի սահմանումը շուկայի մասնակիցներին ապահովում է ընկերությունների գործունեության արդյունքների մասին հավաստի տեղեկատվությամբ, դրանք դառնում են կանխատեսելի և համեմատաբար ավելի գրավիչ ներդրողների համար...:

Թե՛ հնարավոր խնդիրների առկայության, և թե՛ դրական տեղաշարժերի պարագայում ցանկալի է գնահատել հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման առաջընթացը: Հետևաբար, համապատասխան հարցադրումը ներկայացվել է փորձագետներին:

Ինչպես հետևում է գծնապատկեր 2-ից, փորձագետները կորպորատիվ կառավարման ոլորտում ընկերությունների առաջընթացը պայմանավորում են հիմնականում օրենսդրական և իրավակիրառման դաշտերի խստացմամբ, այսինքն՝ ընկերությունները հակված չեն կամովին բարելավելու իրենց կորպորատիվ կառավարման պրակտիկան, և պատահական չէ, որ փորձագետները նշում են բանկային հատվածում առաջընթացը, քանի որ կորպորատիվ կառավարման միջազգային սկզբունքները (Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության կորպորատիվ կառավարման սկզբունքները) արտացոլված են հիմնականում բանկերի գործունեությունը կարգավորող օրենսդրության մեջ: Բացի այդ, բանկերը գտնվում են Կենտրոնական բանկի խիստ վերահսկման դաշտում: Ինչ վերաբերում է օտարերկրյա ներդրումներով ընկերություններին, ապա դրանցում կորպորատիվ կառավարման լավագույն պրակտիկայի ներդրումը պայմանավորված է

հիմնականում օտարերկրյա բաժնետերերի կամքով, կառավարման իրենց համար ընդունելի և ծանոթ տեխնոլոգիաները տեղայնացնելու նրանց ձգտումներով:

Գծապատկեր 2. Հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման առաջընթացի գնահատումը

Փորձագիտական մտեցումներ

...Կորպորատիվ կառավարման լավագույն պրակտիկայի ներդրման ուղղությամբ լուրջ առաջընթաց չի նկատվում: Ընկերությունների կառավարման մարմինները հիմնականում չեն զգում կորպորատիվ բյուրոկրատիայի ներդրման անհրաժեշտությունը և կորպորատիվ կառավարմանը նայում են միայն օրենսդրական համապատասխանության տեսանկյունից: Առկա բացառությունների առկայության հիմնական պատճառը օտարերկրյա ներդրումներն են, որոնց հետ էլ ներմուծվում է կորպորատիվ կառավարման նվազագույն կուլտուրան...:

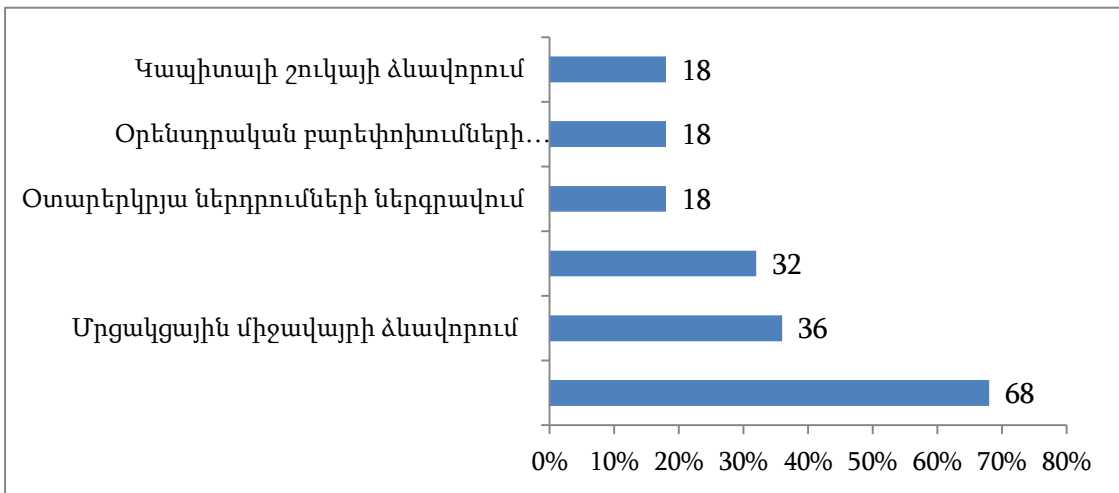
...Առաջընթաց կա ֆինանսական համակարգում, քանի որ այն նորմատիվորեն «պարտադրված է»: Այլ հատվածներում առաջընթաց կա միայն օտարերկրյա մասնակցությամբ կազմակերպություններում: Նաև կառավարությունն է քայլեր ձեռնարկում՝ պետական ֆինանսների կառավարման բարեփոխումների շրջանակում...: Մասնավոր այլ ընկերությունները ... շարունակում են հիմնականում մնալ «ծերացած» ու «ախտահարված»...:

...Կորպորատիվ կառավարումը դեռևս չի դիտվում որպես հնարավորություն: Դրան անդրադառնում են ձևական-իրավական կանոնները պահպանելու շարժառիթով...:

Այսինքն՝ հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման «առաջընթացը» բնույթով իմիտացիոն է, քանի որ առանց պարտադրանքի չի գիտակցվում կորպորատիվ կառավարման կենսունակությունը Հայաստանի ինստիտուցիոնալ միջավայրում: Մովորաբար այս կամ այն ինստիտուտի ընդունումը և դրա կայուն գործունեությունը պայմանավորվում են ներմուծվող ու գոյություն ունեցող վարքագծային կանոնների տրանսֆորմացիոն ծախսերով: Ինչպես արդեն նշվել է,

ձևավորվել է կարծրատիպ, թե կորպորատիվ կառավարման ներմուծումը Հայաստանի ինստիտուցիոնալ միջավայր խիստ ծախսատար է և լրացուցիչ բեռ է իր կայացման փուլում գտնվող մասնավոր հատվածի համար: Մակայն շուկայավարման 20 տարիների ընթացքում երբևէ հետևողական մոտեցում չի կիրառվել խնդրո առարկա ինստիտուտի ներդրման ուղղությամբ, ինչի արդյունքում հնարավոր կլիներ գնահատել ակնկալվող ծախսերը և դրանք համեմատել արդյունքների հետ: Միաժամանակ, ինչպես հետևում է գծապատկեր 1-ից, կորպորատիվ կառավարման որդեգրումը պայմանավորված չէ միայն մասնավոր հատվածով, այստեղ բավական լուրջ դերակատարում ունեն պետությունը և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտները: Այդ մասին են վկայում նաև փորձագետների նշած՝ հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման ուղիները, որոնք ևս ենթարկվել են խմբավորման՝ ըստ պատասխանների ընդհանուր բովանդակության և տրամաբանության (տե՛ս գծապատկեր 3):

Գծապատկեր 3. Հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման ուղիները

Թիվ 3 գծապատկերից հետևում է, որ հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման բարելավման ուղիների նախանշման փորձագիտական պատասխաններում առավել հաճախ հանդիպողը իրազեկման և հաջողված փորձի խրախուսման միջոցառումներն են՝ կորպորատիվ կառավարման տնտեսական նպատակահարմարության և շարժառիթների շեշտադրմամբ: Հարկ է նշել, որ նախկինում ևս իրազեկման, լուսաբանման միջոցառումները կարևորվում էին, սակայն միայն ընկերությունների կտրվածքով: Հարցման արդյունքները վկայում են, որ իրազեկման կարիք առկա է նաև պետական մարմինների, ՋԼՄ-ների ներկայացուցիչների, ինչպես նաև ողջ հասարակության կտրվածքով: Հետևաբար, փորձագետները որպես նշանակալի միջոցառում առանձնացնում են հաջողված փորձի հրապարակայնության ապահովումը և իրական առաջընթաց արձանագրած ընկերությունների հանրային խրախուսումը:

Ինչպես արդեն նշվել է, անվստահության մթնոլորտի ձևավորման գործում նշանակալի դերակատարում ունեցավ պետությունը՝ անհուսալի գործընկերոջ համբավ ձեռք բերելով: Հետևաբար, բավական հետաքրքրական են փորձագետների այն մոտեցումները, համաձայն որոնց՝ մրցակցային միջավայր ձևավորելու, «ինստիտուցիոնալ փակուղիների» դեմ պայքարելու կարևոր դեղատոմս է պետական մարմինների կողմից կորպորատիվ կառավարման սկզբունքների որդեգրումը, որոնցից հատկապես կարելի է առանձնացնել հաշվետվողականությունը, թափանցիկությունը, պատասխանատվությունը ոչ միայն ներկա, այլև ապագա սերունդների նկատմամբ: Հետևաբար, նրանց գործունեության գնահատման եղանակը պետք է դառնա «սպառողական մոտեցումը», համաձայն որի՝ շահառուների շահերի պաշտպանությունը և սպասումների արդարացումը պետական մարմինների՝ որպես ծառայություններ մատուցող կառույցների գերխնդիրն է: Բացի այդ, պետությունը որպես սեփականատեր «ինդուլգենցիա» է ստացել ի դեմս Կորպորատիվ կառավարման կանոնագրքի, որը պարտադիր է պետական մասնակցություն ունեցող ընկերությունների համար: Պետական ընկերությունների արդյունավետ կառավարումը կարող է նպաստել ընդհանուր տնտեսական արդյունավետության և երկրի մրցունակության բարձրացմանը: Որակյալ ԿԿ-ն պետական ընկերություններում տնտեսապես արդյունավետ մասնավորեցման կարևոր նախապայման է՝ հնարավոր գնորդների համար բարձրացնելով ձեռնարկության գրավչությունը: Պետությունը որպես սեփականատեր կարող է շահել, եթե օգտվում է մասնավոր հատվածի կողմից կիրառվող գործիքակազմից:

Թեպետ Հայաստանի կորպորատիվ կառավարման կարևորագույն առանձնահատկությունը մենեջեր-սեփականատեր գործառույթների համատեղումն է, կորպորատիվ կառավարման զարգացումը պահանջում է կորպորատիվ մենեջերների արդյունավետ դասի ձևավորում, որն ունակ կլինի բարձրացնել ոչ միայն ընկերությունների գործունեության արդյունավետությունը, այլև ազդել երկրի բիզնես միջավայրի և տնտեսության արդյունավետության վրա: Խնդիրը կարևորվում է ինչպես սեփականատերերի, այնպես էլ մենեջերների սերնդափոխության տեսանկյունից: Նոր սերնդի մենեջերներից ակնկալվում է պրոֆեսիոնալիզմ, պատասխանատվություն, ճիշտ կողմնորոշվելու և ժամանակին համաքայլ շարժվելու ունակություն, արդարացված ռիսկերի դիմելու կարողություն, թիմային աշխատանքի զարգացում, դրված նպատակների արդյունավետ իրականացում: Նման պահանջներն ինքնանպատակ չեն, քանի որ դրանց իրագործման արդյունքում հնարավոր է ապահովել բիզնեսի արդյունավետությունը, ձեռք բերել մրցակցային առավելություններ: Այս դժվարին առաքելության իրագործման համար անհրաժեշտ է տիրապետել բիզնեսի կառավարման ժամանակակից տեխնոլոգիաների, հայեցակարգերի և դրանք կիրառելու հմտությունների: Այստեղ բավական լուրջ դերակատարում ունեն բիզնես կրթությունն ապահովողները, ինչպես նաև հասարակական կառույցները՝ կորպորատիվ մենեջերների պրոֆեսիոնալ հատկանիշները զարգացնելու, նրանց գործունեության պրոֆեսիոնալ ստանդարտները մշակելու, սերտիֆիկացնելու, ինչպես նաև կորպորատիվ մենեջեր-

ների վարվեցողության կանոնները ներդնելու և դրանց պահպանումը վերահսկելու գործառույթների միջոցով:

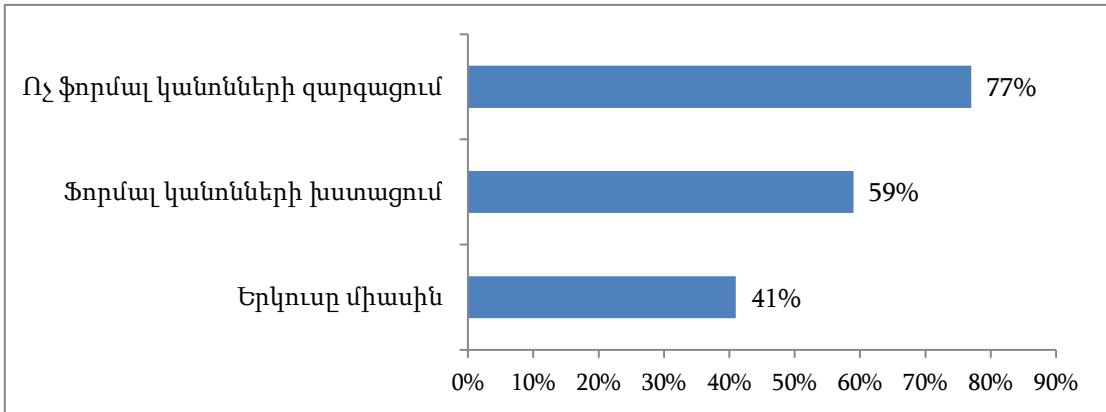
Փորձագիտական մոտեցումներ

Հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման ուղիները.

- ...Տնտեսությունում մրցակցային միջավայրի ձևավորում և օլիգարխիկ տնտեսության զարգացման զսպում օրենսդրական համապատասխան դաշտով,
- Մեփականության իրավունքի «անձեռնմխելիության» իրավական նորմի բացահայտ պաշտպանություն ու դրա հետևողական կիրառում,
- ընկերությունների կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի «ախտորոշիչ» ուսումնասիրությունների և կառավարման համակարգերի գնահատումների իրականացում, լավագույն փորձի ներդրման ծրագրերի մշակում,
- կորպորատիվ կառավարման օրինակելի համակարգերի ներդրում տնտեսության իրական հատվածը ներկայացնող ընկերություններում,
- ընկերությունների ներկայացուցիչների համար կորպորատիվ կառավարման վերաբերյալ բավարար իրազեկվածություն և ապահովող թեմատիկ թրեյնինգների, վերապատրաստումների իրականացում, խորհրդատվության մատուցում մատչելի պայմաններով, կորպորատիվ կառավարման վերաբերյալ ձեռնարկների հրատարակում՝ անհրաժեշտ պարզաբանումներով և ընթացակարգերի նկարագրմամբ,
- կորպորատիվ կառավարման լավագույն հայրենական փորձի մատչելի ներկայացում ՋԼՄ-ներով և դրանց հանրային խրախուսում,
- հասարակության ֆինանսական և ընդհանրապես՝ քաղաքացիական գրագիտության բարձրացում,
- կորպորատիվ կառավարման ֆորմալ կանոնների հետևողական կիրառման ապահովում, այդ թվում՝ իրավական ենթակառուցվածքի ձևավորում՝ որպես բաժնետերերի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության գրավական,
- պետության կորպորատիվ կառավարման բարելավում, ինչպես նաև պետական մասնակցությամբ ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման լավագույն պրակտիկայի հետևողական կիրառում,
- օտարերկրյա ինստիտուցիոնալ ներդրողների ներգրավում, ինչպես նաև տեղական ինստիտուցիոնալ ներդրողների ձևավորում ու զարգացում,
- տեսական գիտելիքներով հարուստ և գործնական հմտություններ ունեցող կառավարիչների դասի ձևավորում,
- մասնավոր ոլորտի կազմակերպությունների սեփականատերերի պարբերական շփումների կազմակերպում զարգացած շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրներում գործող նմանատիպ կազմակերպությունների սեփականատերերի և կառավարիչների հետ...:

Հաշվի առնելով, որ կորպորատիվ կառավարման ոլորտում արձանագրված դրական բոլոր տեղաշարժերը նորմատիվային բնույթի են, կարևոր են փորձագետների մոտեցումները կորպորատիվ կառավարման բարելավման միջոցառումների իրագործման եղանակների վերաբերյալ (տե՛ս գծապատկեր 4):

Գծապատկեր 4. Հայկական ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման եղանակները

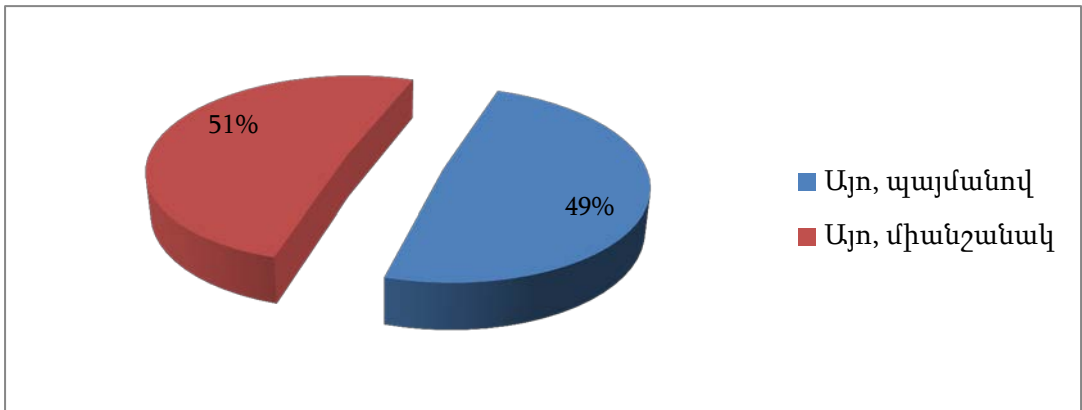

Թիվ 4 գծապատկերը վկայում է, որ փորձագետների գերակշիռ մասի մոտեցումն ազատական է, քանի որ նրանք որպես կորպորատիվ պրակտիկայի բարելավման եղանակ են դիտարկում ոչ ֆորմալ կանոնների զարգացումը, այսինքն՝ կարևորում են գործարար հատվածի ինքնակարգավորման և ինքնազարգացման ներուժը: Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ հարցվածների զգալի մասը (41%) գտնվում է սահմանային գոտում: Նրանք կարևորել են ֆորմալ և ոչ ֆորմալ կանոնների համատեղումը: Ինչպես վկայում է միջազգային փորձը, կանոնների այս երկու տեսակները լրացնում են միմյանց և ունեն էական նշանակություն կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի զարգացման գործում, իսկ համաձայն լավագույն փորձի՝ ոչ ֆորմալ կանոնների զարգացումը ճանապարհ է հարթում ֆորմալների համար: Պարզապես անհրաժեշտ է ձեռնպահ մնալ իմիտացիաներից, նմանակումներից, որոնք կարող են հատուկ լինել երկուսին էլ, ինչպես, օրինակ, ներկայումս անում են պետական ընկերությունները՝ ձևականորեն հրապարակելով կորպորատիվ կառավարման հայտարարագրերը:

Ներկայումս Հայաստանում իրագործման փուլում են սոցիալական կապիտալին անմիջականորեն առնչվող կենսաթոշակային բարեփոխումները: Դրանց իրագործման արդյունավետությունը մեծ մասամբ պայմանավորվում է բարեփոխումների հասցեատերերի վստահության գործոնով, քանի որ բարեփոխումների արդյունքում Հայաստանի տնտեսական դաշտում պետք է ձևավորվեն սոցիալական միջոցներ կառավարող կոլեկտիվ ներդրումային ինստիտուտներ, ինչպես նաև պետք է հիմնավորվի երկարաժամկետ ներդրումների մշակույթը: Հետևաբար, վերջին հարցադրման միջոցով փորձ է արվել բացահայտել փորձագետների մոտեցումները կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի վրա կենսաթոշակային բարեփոխումների ազդեցության մասին՝ հաշվի առնելով այն, որ ինստիտուցիոնալ ներդրողներն իրենց ներդրումային որոշումները կայացնելիս առաջնորդվում են նաև ընկերությունների հեղինակությամբ, գործարար համբավով, դրանց կորպորատիվ կառավարման որակով, ընկերության սոցիալական և բնապահպանական արդյունավետության ցուցանիշներով, ֆինանսական և ոչ ֆինանսական ռիսկերը կառավարելու ունակությամբ:

Փորձագետների պատասխաններում (տե՛ս գծապատկեր 5) լավատեսություն է ներշնչում այն փաստը, որ նրանք տեսնում են կենսաթոշակային բարեփոխումների դրական ազդեցությունը կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման վրա, սակայն փորձագետների կարծիքները գրեթե կիսվում են. մի մասը (51%) ազդեցությունը գնահատում է միանշանակ դրական, իսկ մյուս մասը (49%) այն համարում է դրական միայն որոշակի պայմանների առկայության դեպքում: Որպես նման պայմաններ առավելապես առանձնացվում են մակրոտնտեսական կայունությունը, ֆինանսական գրագիտության մակարդակի բարձրացումը, «ինստիտուցիոնալ փակուղիների» հաղթահարումը, ազատ մրցակցային շուկայի ձևավորումը և այլ գործոններ, որոնք, ինչպես արդեն նշվել է, ինքնին կարևոր են կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման և զարգացման համար:

Գծապատկեր 5. Կենսաթոշակային բարեփոխումների ազդեցությունը կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման վրա

Փորձագիտական մտեցումներ

Կենսաթոշակային բարեփոխումները կարող են ազդել կորպորատիվ մշակույթի բարելավման վրա՝ պայմանով, որ ներդրումներ կատարելիս կառավարիչները թողարկողի կորպորատիվ կառավարման մակարդակը դիտարկեն որպես պարտադիր գործոն: Օրինակ՝ տեղական բանկերը վարկ տրամադրելիս կորպորատիվ կառավարումը չեն դիտարկում որպես ուշադրության արժանի գործոն:

Հայաստանում ինստիտուցիոնալ ներդրողների ձևավորումը կարող է նպաստել կորպորատիվ լավագույն պրակտիկայի ներդրմանը (կորպորատիվ ներքին հսկողության բարձրացում), սակայն դա գործոններից (պատճառներից) մեկն է: Կարծում եմ՝ համալիր միջոցառումների իրականացմամբ (օրինակ, անհրաժեշտ իրավական ենթակառուցվածքի, կորպորատիվ արտաքին և ներքին հսկողության մեխանիզմների ձևավորմամբ, գրագիտության բարձրացմամբ և այլն) հնարավոր կլինի լիարժեք ապահովել կորպորատիվ կառավարման լավագույն պրակտիկայի ներդրումը Հայաստանում:

Այո, եթե կենսաթոշակային բարեփոխումները նպաստեն երկրում կորպորատիվ արժեթղթերի շուկայի էական աշխուժացմանը, ապա կորպորատիվ կառավարման մշակույթի զարգացումը կդառնա անխուսափելի:

Այո, միանշանակ, ինստիտուցիոնալ ներդրողները որպես «գիտակ» ներդրողներ կկարողանան հետամուտ լինել իրենց շահերի պաշտպանությանը և ոչ միայն իրավական առումով:

Այսպիսով, կորպորատիվ կառավարումը զգալի ներուժ է պարունակում սոցիալական կապիտալի ձևավորման և ամրապնդման գործում, սակայն Հայաստանում առկա հիմնախնդիրները հնարավորություն չեն տալիս ըմբռնելու զարգացման այդ լրացուցիչ գործոնի ընձեռած առավելությունները: Կրկնելով Մայքլ Օքսլիի՝ նախաբանում բերված խոսքերն այն մասին, որ կորպորատիվ կառավարումը նման է սպորտի, և հաճախ դրանով զբաղվելը հաճելի չէ, սակայն արդյունքը առողջ սիրտն է ու կյանքի որակը, կարելի է փաստել, որ կորպորատիվ կառավարումը նպաստում է ոչ միայն ընկերությունների սեփական առողջացմանը, այլև հասարակության կյանքի բարելավմանը: Հետևաբար, ընկերություններին խորհուրդ է տրվում մտածել այս ուղղությամբ ավելի հանգամանալից:

Օգտագործված գրականություն

Фукуяма Ф. Доверие: Социальные добродетели и путь к процветанию. Пер. С англ. - М.: Изд. АСТ, 2004.

Кови С., Меррилл Р. Скорость доверия: то, что меняет всё. - М.: Альпина Паблишерз, 2011.

Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий. Общественные науки и современность. 2001. # 3.

Курбатова М., Апарина Н. Социальный капитал предпринимателя: формы его проявления и особенности в современной российской экономике. Экономический вестник Ростовского государственного университета. 2008. Том 6. # 4.

Stiglitz J. Formal and Informal Institutions. Social Capital A Multifaceted Perspective. Washington, 2000.

Центр международного частного предпринимательства. Корпоративное управление в условиях развивающихся рынков. Методические материалы по организации реформ. 2007.

Աշխատակիցները կորպորատիվ կառավարման համակարգում

Նարինե Մելիքյան, Անժելիկա Ստեփանյան, «ԿՄՊ հայկական ասոցիացիա» ՀԿ

Համառոտ ամփոփում

Հաշվի առնելով սոցիալական կապիտալի տնտեսական նշանակությունը՝ հողվածի շրջանակներում հիմնական շեշտադրումը կատարվում է կորպորատիվ կառավարման համակարգում աշխատակիցների մասնակցության հիմնախնդրի՝ որպես սոցիալական գործընկերության տարրի և սոցիալական կապիտալի ձևավորման բաղկացուցիչ վրա:

Սակայն, աշխատակիցները որպես բաժնետերեր կորպորատիվ վերահսկման ինքնուրույն ու կազմակերպված ուժ չեն: Դրա հետևանքով նրանք օտարված են ընկերությունների կորպորատիվ կառավարման համակարգից:

Աշխատանքում ուսումնասիրվել է աշխատակիցների դերը կորպորատիվ կառավարման արդյունավետ համակարգի ձևավորման գործում, դիտարկվել է, թե աշխատակիցների «վերադարձը» կորպորատիվ կառավարման համակարգ ինչ արդյունքներ կարող է ապահովել ընկերությունների, աշխատակիցների և հասարակության համար ընդհանրապես: Դրված նպատակին հասնելու համար վերլուծվել են կորպորատիվ կառավարման համակարգում աշխատակիցների մասնակցության եղանակները, դրանց իրավական, էթիկական և տնտեսական կողմերը, ինչպես նաև բաժնետիրացման հնարավորությունները և գործիքները Հայաստանում:

Աշխատակիցները կորպորատիվ կառավարման համակարգում

Գործարար աշխարհին այսօր թևակոխում է հարաբերությունների զարգացման նոր փուլ, որի գլխավոր առանձնահատկություններն են փոխալսման ավարտվածությունը, փոխազդեցությունը, հաղորդակցումը: Ընկերությունների հաջողության վրա ազդում են շահառուների հետ փոխհարաբերությունները, նրանց հետ կառուցողական երկխոսություն վարելը, փոխշահավետ որոշումներ կայացնելը և դրանք կյանքի կոչելը: Հետևաբար, բիզնեսի շարժման ուղենիշն է դառնում սեփական նպատակներն իրականացնելը՝ առավելագույնս նպաստելով իր շահառուների առկա և հնարավոր խնդիրները լուծելուն և նրանց հետ հարաբերությունները հավասարակշռելուն: Այս գործընթացը սկսվում է շահառուներին հուզող հարցերի շրջանակի ըմբռնմամբ և այդ հարցերի օրինաչափության ճանաչմամբ, որին արդեն հաջորդում է շահառուների հետ փոխհարաբերություններում հետադարձ գործողությունների առաջնահերթությունների սահմանումը: Շահառուները ընկերությունների գործունեության բնական սահմանափակիչն են: Շահառուների խմբերի որոշումը օգնում է ընկերություններին սահմանել հասարակության վրա ազդեցության իրատեսական սահմանները: Սա բավական բարդ է, սակայն դրա փոխհատուցումը շահառուների վստահությունը նվաճելն է, ինչն արժեքավոր ռեսուրս է մրցակցային առավելությունների ապահովման գործում: Ընկերությունների շահառուների մեջ իրենց ուրույն տեղն ունեն աշխատակիցները:

Պատահական չէ, որ բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվության հայեցակարգի ձևավորման համար հիմք են հանդիսացել աշխատակիցների հետ փոխհարաբերությունները, քանի որ հասարակական համակարգի և շուկայական տնտեսության արդյունավետ զարգացման կայունությունը առաջին հերթին պայմանավորվում են գործարարների և վարձու աշխատողների փոխհարաբերությունների բնույթով: Այդ իսկ պատճառով սոցիալական գործընկերությունն ավելի հաճախ մղվում է առաջին պլան, երբ դիտարկվում են հասարակական ինստիտուտների զարգացման ռազմավարական ուղղությունները:

Սոցիալական գործընկերությունը սոցիալ-աշխատանքային կոնֆլիկտները քաղաքակիրթ ձևով լուծելու մեթոդ է, որը միտված է երաշխավորելու շուկայական տնտեսության խաղաղ զարգացումն այնպիսի պայմաններում, որոնցում անհետանում, վերանում են աշխատողների և գործարարների շահերի հակասություններն ու հակադրությունները, այլ աշխատողների և գործատուների միջև գոյություն ունի հասարակական պայմանագիր և համաձայնագիր՝ կողմերի իրավունքների և շահերի իրագործման վերաբերյալ³⁵: Այն կոչված է ապահովելու աշխատողների և գործատուների շահերի համաձայնեցումը և պաշտպանությունը կոլեկտիվ աշխատանքային հարաբերություններում³⁶: Կարելի է ասել, որ «կոնֆլիկտային մրցակցությունից» անցում է կատարվում դեպի «կոնֆլիկտային համագործակցություն»:

Սոցիալ-աշխատանքային ոլորտում վարձու աշխատողների և գործատուների միջև գործընկերային հարաբերությունների առավել կարևոր հարցերը վերաբերում են աշխատանքի վարձատրությանը, զբաղվածության երաշխավորմանը, աշխատանքային պայմաններին, մասնագիտական ունակությունների զարգացմանը, սոցիալական երաշխիքներին:

Սոցիալական գործընկերային հարաբերությունների ձևավորման հիմնական դրդապատճառը բիզնեսի դերակատարման փոփոխությունն է: Ներկայումս ընկերություններն ավելին են, քան պարզապես տնտեսական ամբողջություն լինելը: Ընկերությունները նաև արտաքին աշխարհի անբաժանելի մասնիկն են, ինչը կարող է որոշիչ ազդեցություն ունենալ ընկերությունների գործունեության վրա: Հետևաբար, վերջիններիս համար նպատակահարմար է զուտ տնտեսական նպատակները հավասարակշռել հասարակության սոցիալական և տնտեսական նպատակներով՝ նպաստելով դրա կայուն զարգացմանը: Բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվությունը պետք է դիտարկվի ոչ թե որպես «հավելում» հիմնական ձեռնարկատիրական գործունեությանը, այլ որպես կառավարման ոճ՝ սերտորեն ներգծված ընկերության ռազմավարությանը: Այս համատեքստում դիտարկվում է ներքին պատասխանատվությունը աշխատակիցների նկատմամբ, որը նշանակալի ազդեցություն է ունենում աշխատանքային ներուժի զարգացման վրա: Աշխատանքային ռեսուրսն այն միակ ռեսուրսն է, որն օժտված է զարգացման հնարավորությամբ: Ներկայումս արտաքին սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում ներքին ռեսուրսների օգտագործումը մրցակցային առա-

³⁵ Дарендорф Р. Конфликт и сотрудничество // Политология вчера и сегодня. Вып. 2. М., 1990, стр. 143

³⁶ Пашков А.С. Социальное партнерство в сфере трудовых отношений// Правоведение. 1997, стр. 6

վելություն է, ինչին կարելի է հասնել ընկերության աշխատանքային ներուժի զարգացման միջոցով:

Աշխատակիցների ներգրավվածությունը կորպորատիվ կառավարման համակարգում թույլ է տալիս բարելավել ընկերության կորպորատիվ մշակույթը, արմատավորել ընկերության նկատմամբ լոյալության և նվիրվածության զգացումները: Ընկերությունների կորպորատիվ կառավարման համակարգում վերջիններիս ներգրավման արդյունավետ կառուցակարգերն են բաժնետիրացման գործընթացում աշխատակիցների մասնակցությունը, շահույթների բաշխումը, աշխատակիցների ներկայացվածությունը տնօրենների խորհրդում³⁷, որոնց միջոցով աշխատակիցները հնարավորություն են ստանում մասնակցելու որոշումների կայացման գործընթացին, ստանալու լիարժեք տեղեկատվություն տիրող իրավիճակի մասին: Դրանով իսկ զգալիորեն բարձրանում են ընդունվող որոշումների արդյունավետությունը և իրագործելիությունը, նվազում կառավարչական սխալների հավանականությունը, աճում է աշխատանքի արտադրողականությունը, նվազում կադրային հոսունությունը, ինչպես նաև դյուրինանում է բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների ներգրավումը:

Նախորդ դարի 90-ական թվականներին Հայաստանն այլ համայնավարական երկրների հետ միասին իրականացրեց անսախադեպ անցում պլանային տնտեսությունից շուկայականի: Անցումն ապահովող գործընթացների մեջ ուրույն դերակատարում ունեցավ մասնավորեցումը, որի ֆորմալ ընթացակարգերի շրջանակներում նախկին պետական ձեռնարկությունների գույքը փոխանցվեց աշխատանքային կոլեկտիվի անդամներին՝ ձևավորելով փոքր բաժնետերերի դասը: Սակայն աշխատակիցները որպես սեփականատերեր չէին տնօրինում ներդրումային ռեսուրսներ, որոնք ոչ միայն անհրաժեշտ էին նորաստեղծ բաժնետիրական ընկերությունների գործունեության զարգացման, այլև ընթացիկ վիճակի պահպանման համար: Բացի այդ, աշխատակիցները որպես բաժնետերեր կորպորատիվ վերահսկման ինքնուրույն ու կազմակերպված ուժ չէին: Արդյունքում նրանք շատ հեշտությամբ օտարվեցին ընկերությունների կորպորատիվ կառավարման համակարգից:

Իրենց «երիտասարդ» տարիքում հայկական ընկերությունները, բախվելով «կայանալու» հիմնախնդրին՝ որպես գերնպատակ ընդունում են շահույթների ավելացումը, լավագույն դեպքում սահմանափակվում ներքին սոցիալական խնդիրների լուծմամբ: Որպես հիմնական սոցիալական նպատակներ հանդես են գալիս աշխատակիցների անձնային աճն ու նյութական բարեկեցությունը, ինչպես նաև բարենպաստ մթնոլորտն ու երիտասարդների ներգրավումը: Այս տեսանկյունից կարևորվում է ընկերությունների կողմից իրենց աշխատակիցների սոցիալական պայմանների մասին տեղեկացվածությունը, ինչպես նաև սոցիալական խնդիրների ճանաչումը: Որպես աշխատակիցների սոցիալական պայմանները բարելավող և խնդիրները լուծող միջոցառում տարածված է ընկերությունների կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցությունը: Սակայն այս ծրագրերը կանոնավոր չեն, քանի որ

³⁷ Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության կորպորատիվ կառավարման սկզբունքներ:

Ֆինանսական աջակցություն տրամադրելը ոչ թե ընկերությունների նախա-
ձեռնությունն է, և առկա են տրամադրման հատուկ ընթացակարգ, չափանիշներ, այլ
պարզապես իրականացվում է աշխատակիցներից եկող ազդակների հիման վրա: Դա
հաճախ կարող է լինել կողմնակալ և չդառնալ աշխատակիցների սոցիալական
պայմանների բարելավման և խնդիրների լուծման գործուն կառուցակարգ: Այլ
ծրագրերի շարքում կարելի է նշել կրթական ծրագրերի իրականացումը, ընկե-
րությունների ծառայություններից/արտադրանքից արտոնյալ պայմաններով օգտվելու
իրավունքը, բժշկական ապահովագրումը, հանգստի կազմակերպումը: Աշխատա-
կիցների խրախուսման եղանակների մեջ գերակշռում են նյութական խթանները, որոնց
նշանակությունը, սակայն, աշխատանքից բավարարվածության գործում կամ
ժամանակի ընթացքում նվազում է, կամ էլ ի սկզբանե էական չէ: Հետևաբար, որպես
շահադրդող գործոններ աշխատակիցներին առավելապես հետաքրքրում և հուզում են
գործատու ընկերության հեղինակությունը, աշխատանքային պայմանները, թիմի
համախմբվածությունը, ինքնաիրացման, ինքնագարգացման, մասնագիտական աճի իր
հնարավորությունները, սեփական ներդրումը բիզնեսի զարգացման գործընթացում,
ընկերությունում կայացվող որոշումներում իր մասնակցությունը և այլն³⁸:

Հայաստանի կորպորատիվ կառավարման համակարգում աշխատակիցների դե-
րակատարումն իմաստավորման կարիք ունի: Այդ վերաիմաստավորման մեջ կարևոր
դեր ունի աշխատակիցներին բաժնետիրացման գործընթացին մասնակից դարձնելը:

Բաժնետիրացումը նպաստում է, որ աշխատողը իրեն զգա կազմակերպության
անդամ, որի գործողությունները հաշվի են առնվում ու կարող են նույնիսկ վճռական
լինել ընկերության ռազմավարության ընտրության բնագավառում: Այստեղ կարևոր է
այն հանգամանքը, որ աշխատողը կազմակերպության շահերը դիտում է որպես իր
սեփականը: Ստանալով ձեռնարկության բաժնետոմս՝ նա իրեն զգում է ընկերության
սեփականատերեր: Դրանով նա շահադրդվում է հասնելու ոչ միայն անհատական
բարձր արդյունքների, այլև կազմակերպության վերջնական ֆինանսական
արդյունքների աճի:

Ընկերության աշխատակիցների մասնակցությունը բաժնետիրական կապիտալում
կարող է իրականացվել բաժնետոմսեր ձեռք բերելու (Employee Share Ownership Plan -
ESOP) կամ օպցիոնային պլանների (Stock option plan) միջոցով: Առաջին դեպքում
աշխատակիցն ընկերությունից արտոնյալ պայմաններով ուղղակիորեն ձեռք է բերում
ընկերության բաժնետոմսեր՝ ստանալով բաժնետիրոջ կարգավիճակ: Այստեղ առկա են
որոշակի ռիսկեր՝ կապված ծրագրային ծախսերի, բաժնետիրական կապիտալի
տարրալուծման, վերահսկման հնարավոր կորստի, շահութաբաժինների նվազման
հետ: Բայց, մյուս կողմից, բարձրանում է ընկերության ներդրումային գրավչությունը և
արժեքը, ամրապնդվում է գործարար բարի համբավը:

Օպցիոնային պլանը (պայմանագիրը), որն աշխատակցին իրավունք է տալիս
որոշակի ժամանակահատվածում որոշակի գնով ձեռք բերելու ընկերության հասարակ

³⁸ ՀՌԿԿ, «Կորպորատիվ մշակույթը որպես տնտեսական ժողովրդավարության հիմք»
հետազոտության հաշվետվություն, 2009թ., 43-64

(սովորական) բաժնետոմսեր, նպաստում է ռազմավարական նպատակների իրագործմանը և աշխատակիցներին հնարավորություն տալիս համեմատաբար ցածր գնով ձեռք բերելու ընկերության հասարակ (սովորական) բաժնետոմսեր: Թեև դա կարող է երկարաձգել լրացուցիչ կապիտալ ներգրավելու հնարավորությունը, սակայն խթանում է, որ աշխատակիցները բարձրացնեն ընկերության արժեքը:

Հայաստանում մեկնարկած կենսաթոշակային բարեփոխումների շրջանակում աշխատակիցներին խրախուսելու մեկ այլ եղանակ կարող է դառնալ լրացուցիչ/կորպորատիվ կենսաթոշակային համակարգի ներդրումը, ըստ որի՝ գործատուն աշխատակցի համար կատարում է կենսաթոշակային կուտակային վճարներ, որոնք ենթարկվելով պրոֆեսիոնալ կառավարման՝ աշխատակցի թոշակային տարիքում տրամադրվում են նրան կենսաթոշակի տեսքով: Բիզնեսի կողմից կիրառվող կենսաթոշակային ծրագրերի պրակտիկան վկայում է, որ դրանք արդյունավետ կառուցակարգ են աշխատանքային ծախսերի նվազեցման և աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման համար, քանի որ կենսաթոշակային ծրագրերի շնորհիվ կրճատվում է կադրերի հոսունությունը, աճում աշխատողների լոյալությունը, ավելանում աշխատանքային ստաժի տևողությունը մեկ կազմակերպությունում, կարգավորվում թոշակի անցնող անձանց վարքագիծը³⁹: Աշխատանքային և կենսաթոշակի անցնելու ժամանակահատվածների միջև աշխատողների եկամուտների ճեղքվածքը նվազում է, հետևաբար, կենսաթոշակային տարիքում նրանք ապահովվում են արժանավայել կենսապայմաններով: Այս ամենը աշխատողների և գործատուների միջև հարաբերությունները դարձնում է ավելի կանխատեսելի ու երկարաժամկետ, ձևավորվում է առողջ կորպորատիվ մշակույթ, ապահովվում է կուլեկտիվում սոցիալական կայունությունը, գործատուի և աշխատակցի միջև ամրապնդվում է սոցիալական գործընկերությունը:

Այսպիսով, գործատուն պետք է ամբողջությամբ պատասխանատու լինի այն միջավայրի համար, որտեղ ծավալում է իր գործունեությունը, այլապես կգրկվի զարգացման իրական հեռանկարներից: Նրա մեջ պիտի ձևավորվի այնպիսի հոգեբանություն, որ առանց աշխատողի հետ մեկ ընդհանուր արտադրական գործընթացում միավորվելու, չի կարող իրականացնել իր գլխավոր նպատակը՝ ապահովել ցանկալի զարգացում, ստանալ ակնկալվող շահույթ և աշխատողին ապահովել արժանավայել կյանքի հնարավորությամբ:

Այլ կերպ ասած՝ այստեղ խոսքը հասարակության մտածողության, գաղափարախոսության, հոգեբանության և վերաբերմունքի արմատական փոփոխությունների մասին է, համաձայն որի՝ յուրաքանչյուր մարդու՝ որպես այդ հարաբերությունների սուբյեկտի պասիվ կարգավիճակը պետք է փոխվի՝ նրան ընձեռելով այդ գործընթացներին ակտիվ և հավասար մասնակցության հնարավորություն: Այս գործընթացների հիմնական սկզբունքը պետք է լինի ոչ թե կողմերի շահերի և իրավունքների մեխանիկական միահյուսումը, այլ դրանց արդյունավետ և արդարացի

³⁹ Allen, Gustman L., Thomas L. Steinmeier. Kalamazoo, Mich., 1995. Pension Incentives and Job Mobility. W.E. Upjohn Institute for Employment Research. 173p.

համակցումը: Այս ամենի կարևորության գիտակցումը և գործնական քայլերը սոցիալական կապիտալ առաջացնող կարևորագույն նախապայման են: Իսկ վերջինս նպաստում է այնպիսի ինստիտուտների, վարքագծային նորմերի ձևավորմանը, որոնք հաջող տնտեսական գործունեության գրավական են:

Արհմիությունները Հայաստանում. Սոցիալական կապիտալի գործոն

Աշոտ Ալեքսանյան, ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետ

Համառոտ ամփոփում

Հասարակության համակարգի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և հոգևոր-մշակութային փոխակերպումների գործընթացում առանցքային նշանակություն ունեն արհմիությունները, որոնց ակտիվ մասնակցությամբ են պայմանավորված աշխատանքային հարաբերությունների յուրյուրի քաղաքացիավարական կարգավորումներն ու համաչափ զարգացումը: Արհմիություններն իրենց գործունեության, անդամության, մասնակցության, ներկայացուցչության և համախմբման միջոցով երաշխավորում են կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության, սոցիալական երկխոսության ու գործընկերության ընթացակարգերը: Արհմիությունները ձևավորում են սոցիալական այնպիսի միջավայր, որտեղ հասարակության անդամների, սոցիալական խմբերի ու միավորումների արդյունավետ փոխգործունեության ընթացակարգերը նպաստում են սոցիալական ռեսուրսների պահպանմանը, վերարտադրությանն ու զարգացմանը:

Հայաստանի արհմիությունների կոնֆեդերացիան (ՀԱՄԿ) որպես աշխատանքային հարաբերությունների սուբյեկտ փորձում է ապահովել կոլեկտիվ պայմանագրերի ու համաձայնագրերի արդյունավետ կատարումը, որը դեռևս բավարար չէ քաղաքացիամետ սոցիալական քաղաքականություն մշակելու ու իրականացնելու համար: Միավորվելով արհմիություններում՝ գործառույթները հնարավորություն են ունենում համաձայնեցնելու անհատական և կոլեկտիվ գործողությունները, որոնք էլ իրենց հերթին նպաստում են սոցիալական ինտեգրմանն ու ինքնակազմակերպմանը: Սոցիալական կապիտալի քաղաքացիավարական չափումը Հայաստանում ենթադրում է քաղաքացիակենտրոն սոցիալական ցանցերի համակարգային ամբողջություն, որը նպաստում է ժողովրդավարական վարչաձևի կայացմանը: Հետխորհրդային հասարակություններում առկա են սոցիալական կապիտալի ինստիտուցիոնալացման ճգնաժամեր, որոնք դրսևորվում են անարդյունավետ քաղաքացիավարական գործընկերության, սոցիալական քաղաքացիության, կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության, սոցիալական պաշտպանվածության, ներառվածության և երաշխիքների մեջ:

Ակտիվ քաղաքացիական հասարակությունը, քաղաքացիական ինքնությունը հասարակական միավորումներում, շարժումներում և խմբերում անհրաժեշտ նախապայման են ինստիտուցիոնալ դեֆիցիտը հաղթահարելու համար, որը, համախմբելով սոցիալական ցանցերը, կարողանում է ձևավորել փոխվստահության, սոցիալական միջխմբային ու ներխմբային համագործակցության մշակույթ և միջավայր: Հաշվի առնելով համակարգայնաստեղծ գործառույթները՝ Հայաստանում արհմիությունները սոցիալական կառուցակցման գործընթացում են:

«Թեև էվոյուցիան պարտավոր չէ նպաստել համակարգի հարմարվողականությանն իր արտաքին աշխարհին, այն ենթադրում է համակարգի այնպիսի հարմարվողականություն, ինչպիսին է դրա ընթացքի յուրատեսակ նվազագույն պայմանը»:
Ն. Լուման

Հետխորհրդային հասարակական հարաբերությունների զարգացման ժամանակակից պայմաններում առանցքային նշանակություն ունեն քաղաքացիավարական հասարակության, սոցիալական պետության, սոցիալական քաղաքականության, հանրային վերահսկողության, մարդու սոցիալական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության ընթացակարգերի համակողմանի վերլուծությունները: Արդի արհեստակցական միությունները ոչ միայն համախմբում են աշխատանքի բնույթով ու ընդհանուր շահերով միմյանց հետ կապված գործառույթներին, այլև համապատասխան մակարդակներում ապահովում են նրանց համարժեք մասնակցությունը սոցիալական քաղաքականության մշակմանն ու իրականացմանը, որոշումների ընդունմանն ու սոցիալ-աշխատանքային հիմնախնդիրների կարգավորմանը, ներկայացուցչությանը, սոցիալական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությանը:

Համեմատական վերլուծության ենթարկելով արհեստակցական միությունների ու կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության, քաղաքացիական և սոցիալական գործընկերության ու երկխոսության ընթացակարգերը՝ մասնագիտական գրականության մեջ օգտագործվում են մի շարք հասկացություններ, որոնցից են՝ «աշխատանքի մարդասիրականացում», «մարդկային կապիտալի ներդրում», «սոցիալական գործընկերության օպտիմալ մակարդակ» և «սոցիալական պաշտպանության օպտիմալ մակարդակ»⁴⁰:

Այս համատեքստում կարելի է ներմուծել «սոցիալական գործընկերության որակ», «սոցիալական երկխոսության որակ» և «սոցիալական պատասխանատվության որակ» հասկացությունները, որոնք կարող են հստակեցնել սոցիալական գործընկերության, երկխոսության և կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության վերաբերյալ

⁴⁰ Ավելի մանրամասն տե՛ս *Casey B., Gold M.* Social partnership and economic performance: the case of Europe. Edward Elgar Publishing Ltd., 2000, pp.1-22; *Barbier J.-C.* The European Employment Strategy: A Channel for Activating Social Protection?, in: *J. Zeitlin, P. Pochet, L. Magnusson* (eds.): The Open Method of Coordination in Action: The European Employment and Social Inclusion Strategies. Brussels, 2005, pp.417-446; *De la Porte C., Pochet P.* The European Employment Strategy: existing research and remaining questions // *Journal of European Social Policy*, 2004, 14 (1), pp.71-78; *Goetschy J.* The Employment Strategy and European Integration, in: *D. Foden, L. Magnusson* (eds.): Five Years' Experience of the Luxembourg Employment Strategy. ETUI: Brussels, 2003, pp.69-109; *De la Porte C., Pochet P.* Participation in the Open Method of Coordination: The Cases of Employment and Social Inclusion, in: *J. Zeitlin, P. Pochet, L. Magnusson* (eds.): The Open Method of Coordination in Action: The European Employment and Social Inclusion Strategies. Brussels, 2005, pp.353-390; *Gold M., Cressey P., Léonard E.* Whatever Happened to Social Dialogue? From Partnership to Managerialism in the EU Employment Agenda // *European Journal of Industrial Relations*, 2007, 13(1), pp.7-25; *Jacobsson K.* Soft Regulation and the Subtle Transformation of States: The Case of EU Employment Policy // *Journal of European Social Policy*, 2004, 14(4), pp.355-370; *Lavdas K.* Interest Groups in Disjointed Corporatism: Social Dialogue in Greece and European "Competitive Corporatism" // *West European Politics*, 2005, 28(2), pp.297-316; *Regini M.* Between Deregulation and Social Pacts: The Responses of European Economies to Globalization // *Politics and Society*, 2000, 28(1), pp.5-33; *Watt A.* Reform of the European Employment Strategy after Five Years // *European Journal of Industrial Relations*, 2004, 10(2), pp.117-137.

առկա սահմանումները: Չնայած այն հանգամանքին, որ այդ հասկացությունները վերախմաստավորվեցին նեոհիստորիոստիկոնալիզմի և կորպորատիվիզմի շրջանակներում, այնուամենայնիվ առկա են բազմաբնույթ մոտեցումներ:

Սոցիալական գործընկերությունը ներառում է տնտեսական և սոցիալական քաղաքականություն մշակող առանցքային սուբյեկտների միջև համագործակցությունը: Այստեղ կարևորվում են արհմիությունների, բիզնեսի, գործառուների, գործատուների, պետության և սոցիալական այլ խմբերի միջև հնարավոր փոխհարաբերություններն ու փոխգործակցությունը: Նմանատիպ փոխգործակցությունը նախապատրաստվում և ձևավորվում է առկա հիմնահարցերի համատեղ քննարկումների ու լուծումներ գտնելու արդյունքում: Այստեղ քննարկվող հիմնահարցերը վերաբերում են նաև գործազուրկների ու կենսաթոշակառուների սոցիալական պաշտպանվածությանը, գործազրկության նպաստների ու կենսաթոշակների վճարման պայմաններին, որոնք, ըստ էության, դուրս են շուկայական տնտեսության ընթացակարգերից:

Հետխորհրդային սոցիալական գործընկերության սուբյեկտների փոխգործակցության գործընթացում կարևորվում են ոչ միայն գործընկերության և երկխոսության, այլև կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության մեթոդների, մակարդակների, ձևերի և կարգավիճակների հետ կապված խնդիրները, որոնք նպատակաուղղված են խորհրդակցություններից ու բանակցություններից դեպի համատեղ որոշումների ընդունում և համաշահադրում: Այդ գործընթացը կարող է լինել եռակողմ և բազմակողմ, որը ենթադրում է սոցիալական խմբերի ընդլայնված քննարկումներ, ինչպես նաև՝ երկարաժամկետ, կարճաժամկետ և միջնաժամկետ, համապետական, ներպետական, ազգային, միջազգային, գլոբալ, տեղական, տարածաշրջանային և այլն:

Գլոբալացման արդի պայմաններում սոցիալական քաղաքականության ազգային համակարգերը հայտնվում են նոր մարտահրավերների առջև: Համաշխարհային սոցիալական քաղաքականության առանցքային սուբյեկտները փոխակերպում են ինտեգրման⁴¹, համագործակցության, բախման ընթացակարգերն ու ինստիտուտները՝ դրանով ձևավորելով նոր իրավիճակներ: Վերջիններս էլ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ազդում են ազգային տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և հոգևոր-մշակութային համակարգերի կայունության վրա:

Քաղաքացիավարական անկայունությունը հանգեցնում է սոցիալական աջակցության, կարեկցանքի և համերաշխության մակարդակի, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների հանրային մասնակցության անկմանը: Հետխորհրդային երկրների հանրային քաղաքականության մեջ նկատվում է սոցիալական

⁴¹ Այդ մասին տե՛ս *Armstrong K.* Rediscovering Civil Society: The European Union and the White Paper on Governance // *European Law Journal*, 2002, Vol. 8(1), pp.102-132; *Holzhaecker R.* Democratic Legitimacy and the European Union // *Journal of European Integration*, 2007, Vol. 29(3), pp.257-269; *Liebert U.* The contentious role of civil society in reconstituting democracy in the European Union // *Policy & Society*, 2009, Vol 28(1), pp.71-86; *Ruzza C., Bozzini E.* Organised Civil Society and European Governance: Routes of Contestation // *European Political Science*, 2008, Jg. 7, Heft 3, S. 296-303; *Saurugger S.* Europeanization as a Methodological Challenge: The Case of Interest Groups // *Journal of Comparative Policy Analysis*, 2005, Vol. 7(4), pp.291-312; *Trenz H.-J.* European civil society: Between participation, representation and discourse // *Policy & Society*, 2009, Vol. 28(1), pp.35-46.

քաղաքականության վարչարարության խստացում, որոնք սահմանափակումների միջոցով փորձում են կարգավորել առկա իրավիճակը: Մակայն հաճախ նման միջամտությունները հանգեցնում են քաղաքացիակենտրոն (քաղաքացիամետ) սոցիալական աջակցության ռացիոնալության նվազմանն ու հակաքաղաքացիավարական որոշումների ընդունմանը:

Ջուզահեռաբար ընթացող սոցիալ-քաղաքական տարաբնույթ գործընթացները⁴² ձևավորում են այնպիսի իրավիճակներ, որոնց պայմաններում հաճախ մեծանում է սոցիալապես խոցելի խմբերի դուրս մնալու ռիսկը: Աղքատության հաղթահարման և սոցիալական ապահովության հանրային քաղաքականության մշակման ու իրականացման գործընթացում հրատապ է դառնում քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների մասնակցությունը:

Հակասական է նաև այն հանգամանքը, որ հետխորհրդային երկրների փոխակերպումներն ու բարեփոխումներն ընթանում են համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում: Հանրային ծառայությունների ոլորտում շուկայական ընթացակարգերի ներդրումը հանգեցնում է ոչ թե այդ ծառայությունների սոցիալական չափման ամրապնդմանն ու *քաղաքացիավարական գործընկերության որակի* բարձրացմանը, այլ անկմանը, որովհետև կայացած չեն սոցիալական աջակցության արդյունավետ վերահսկման ընթացակարգերը:

Քաղաքացիավարական սոցիալականացում. համագործակցությունն ընդդեմ ինստիտուցիոնալացման

Սոցիոկրատական հեռանկարում հայ հասարակության զարգացումը գտնվում է ներքին և արտաքին համակարգային շերտավորման փուլում: Հրատապ նշանակություն ունեն ժողովրդավարացման սոցիալական չափումը, պետության սոցիալական գործառույթների ընդլայնումը, սոցիալական ինստիտուտների կայացումը, քաղաքացիների սոցիալական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը: Դժբախտաբար, հայկական սոցիոկրատիան և սոցիալական հարաբերությունների (փոխհարաբերությունների) համակարգը ժողովրդավարացման առաջին փուլից հետո էլ շարունակում են անարդյունավետորեն ազդել սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման վրա: Սոցիալականի քաղաքական հիմնավորվածությունը չի ներառում բավարար մոտիվացիա և սոցիալական խմբերի շահերը: Միաժամանակ առկա են սոցիալական ինքնության և սոցիալ-արժեքային չափումների անորոշություններ:

Արհմիությունների և քաղաքացիական ինստիտուտների միջոցով սոցիալական վերահսկողությունն իրականացվում է տարերայնորեն և մեծամասամբ համապատաս-

⁴² St' u *Домбровски М., Гортат Р.* Политические детерминанты экономических реформ в бывших коммунистических странах // ЭКОВЕСТ, 2002, 2, 4, с. 558-594; *Хьюбер Б.* Концепция социальной интеграции: программа политических исследований // *Международный журнал социальных наук*, 2004, № 47, с. 83-90.

իան պետական հաստատությունների նախաձեռնությամբ, որտեղ արհմիությունների գործունեությունը սահմանափակվում է «ձևական ներկայացուցչությամբ»:

Շուկայական տնտեսության ընթացակարգերի կայացումը փոխակերպեց արհեստակցական միությունների իրավական և սոցիալ-տնտեսական ինստիտուցիոնալ հնարավորություններն ազդելու աշխատանքի շուկայի կայացման վրա: Հրատապ դարձան սոցիալ-տնտեսական նոր կարգի, աշխատանքային հարաբերությունների, զբաղվածության, գործազրկության և սոցիալական միջավայրի կարգավորման ընթացակարգերը:

Աղյուսակ 1. ՀՀ արհեստակցական միությունների սոցիալ-կառուցվածքային փոխակերպումները

<i>Տարի</i>	<i>Անդամների թիվը (հազ. մարդ)</i>	<i>Արհմիութենական կազմակերպությունների քանակը</i>	<i>Ճյուղային հանրապետական կոմիտեների/միությունների քանակը</i>
1921	16000	-	-
1949	161200	2576	-
1951	207118	3191	-
1974	1020000	8315	20
1980	1380000	24263 (արհմիութենական խմբեր), 6617 (արտադրամասային կոմիտեներ), 9563 (ֆաբրիկա-գործարանային), 242 (շրջանային և քաղաքային)	21
2002	544182	6641	24
2010	251187	709	24

Հետխորհրդային արհմիություններն ինստիտուցիոնալ և գործառական առումով պատրաստ չէին փոխակերպվող շուկայական տնտեսության իրավիճակներին, որոնք սոցիալական քաղաքականության սուբյեկտներից պահանջում էին առանձնահատուկ մոտեցումներ: Այս առումով արհմիությունների գործունեությունը փաստացի կազմալուծված էր, և դրանք առ այսօր շարունակում են գործել իներցիայով: Դրավկայություն են սոցիալական «փակ» և անկայուն ֆինանսատնտեսական համակարգը, գործառուների և գործատուների շահերի ու դիրքորոշումների միջև հավասարակշռության բացակայությունը, աշխատանքային կոլեկտիվների շահերի անտեսումը, զանգվածային կրճատումները և այլն: Մինչդեռ Արհմիությունների միջազգային համադաշնությունը և Եվրոպական արհմիությունների համադաշնությունը կոչ են անում սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացում

հնարավորին չափ օգտագործել արհմիությունների ռեսուրսները, որը ազգ-պետությունների կառավարություններին հնարավորություն կտա ձևավորելու հասարակության կայուն զարգացման կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ արդյունավետ ռազմավարություն՝ հատկապես հաշվի առնելով հետխորհրդային հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում պետական իշխանության մարմինների ավանդաբար առանցքային տեղն ու դերը:

Աղյուսակ 2. Սոցիալական կառավարման հաջողության գործոնները⁴³

Հեղինակներ	Գործընկերության հաջողության գործոնները. սոցիալական կառավարում
Gray (1989) Austin (2003)	Կարգավորման ուղղությունների հաստատում. կոլեկտիվ կարգավորվածությունն ու տարբերություններով կառուցողական գործելը, նպատակների հստակությունն ու ներդաշնակությունը
Head (2008)	Հարաբերության գործոններ. վստահության բարձրացում՝ հաճախ հաղորդակցվելով ֆորմալ և ոչ ֆորմալ ուղիներով, կրթության և գործողությունների ուսուցման կողմնորոշման, սահմանային կարգավորման դերերով, առաջնորդության հնարավորություններով, ինչպիսին է հարմարվողականությունը
Roberts et al., (2006) Austin (2000) Seitanidi and Crane (2009) De Man and Burns (2006)	Հաշվետվության և արդարության գործոններ. յուրաքանչյուր շահառուի հարաբերությամբ սոցիալական պատասխանատվության և ռիսկերի գնահատման գործոններ, սիմետրիկ հաշվետու գործելակերպ, սիմետրիկ արժեքների ձևավորում և բաշխում, նորմատիվային ուղեցույց
Singleton (2000)	Պարտավորություն. ռեսուրսների և ավագ անձնակազմի հանձնառու պատրաստակամություն
Williams (2002) Singleton (2000)	Որոշումների ընդունում. ոչ աստիճանակարգային բրոքերային գործունեություն, ռեսուրսների բաշխվածության շուրջ հավաքական որոշումների միջոցով

Աղյուսակ 3. Կազմակերպության ուսուցման հաջողության գործոնները⁴⁴

Հեղինակներ	Գործընկերության հաջողության գործոնները. կազմակերպության ուսուցում
Williams(2002) Hamann and Acut (2003)	Հմտություններ և կարողություններ. ցանցային, բանակցում-թյունների, ամբողջական մտածողություն, համատեղ հիմնախնդիրների լուծման և ձեռնարկատիրական քաղաքականության մշակում, փոխլրացնող լիազորություններ, հակամարտությունների լուծում

⁴³ Տե՛ս *Benn S.* Social Partnerships for Governance and Learning towards Sustainability // ARIES Working Paper 01/2010, p.21.

⁴⁴ Տե՛ս նույն տեղը:

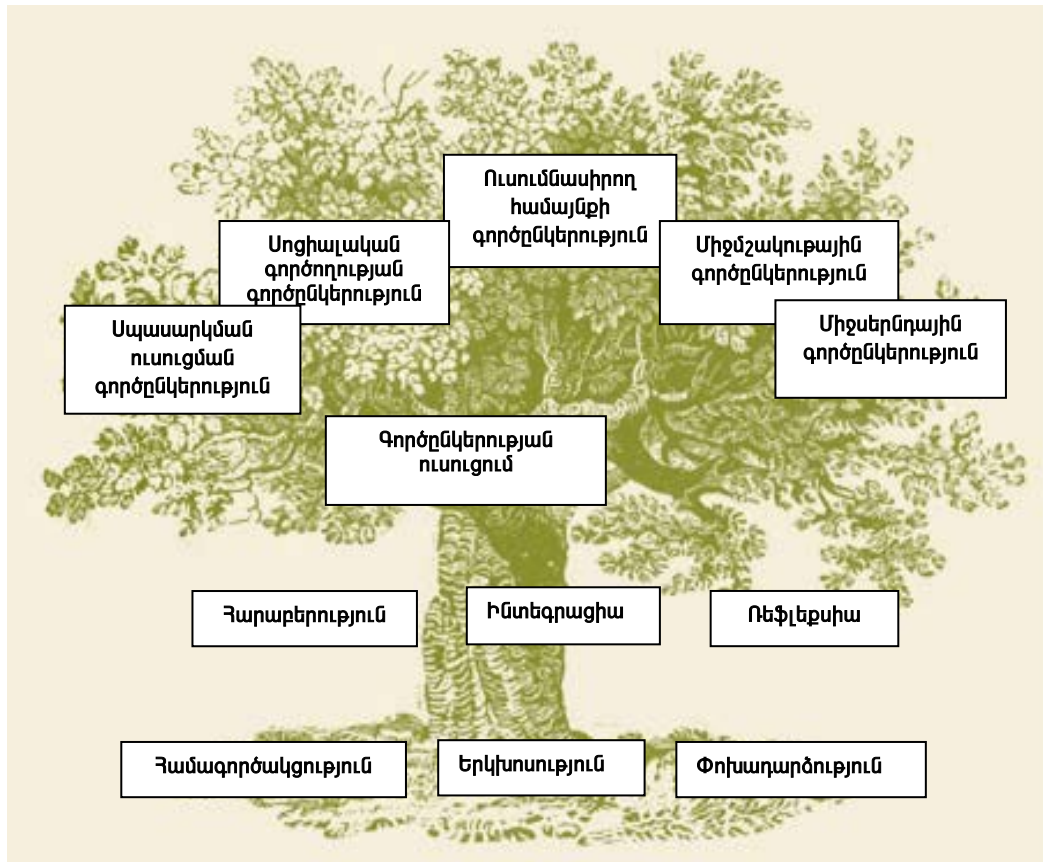
Head (2008)	Հարաբերության գործոններ. կրթության և գործողությունների ուսուցման կողմնորոշման վստահության բարձրացում՝ սահմանային կարգավորման դերերով, առաջնորդության հնարավորություններ, ինչպիսին է հարմարվողականությունը
Hardy et al. (2003) Martin et al. (2007) Seitanidi and Crane (2009)	Համագործակցության դիզայն. տեղաբաշխվածություն, փոխգործակցության բազմակի մակարդակն ու դերը, հարաբերությունների ինստիտուցիոնալացումը, սահմանային նպատակի ընտրություն

Չնայած այն հանգամանքին, որ հետխորհրդային արհմիությունները ենթարկվեցին մի շարք կառուցվածքային-գործառական փոխակերպումների, որոնք անմիջականորեն կամ միջնորդավորված ազդեցին դրանց քաղաքացիական ներուժի, մարդկային և ֆինանսական ռեսուրսների կրճատման վրա, այնուամենայնիվ հանգեցրին վերջիններիս ինքնավարության, ներկայացուցչականության, ապակենտրոնացման ընթացակարգերի ընդլայնմանը: Բազմաթիվ վերլուծաբաններ հատկապես կարևորում են սոցիալական գործընկերության համակարգի ներդրումը, որն արհմիություններին իրական հնարավորություններ է տալիս տարբեր ոլորտներում ու մակարդակներում ձևավորելու սոցիալական երկխոսության շարժունակ (դինամիկ) ենթակառուցվածքներ: Հաշվի առնելով համապատասխան ոլորտի կամ հատվածի առանձնահատկությունները՝ առկա աշխատանքային հիմնախնդիրները պետք է կարգավորել սոցիալական քաղաքականության համապատասխան սուբյեկտների մասնակցությամբ: Նմանատիպ ձևաչափի պահպանման ու զարգացման դեպքում հնարավոր է ապահովել հրատապ որոշումների նախապատրաստման, ընդունման, իրականացման և վերահսկման գործընթացները: Հետխորհրդային արհմիությունների գործունեության պրակտիկան վկայում է, որ աշխատանքային հարաբերություններում բախումնաձևին իրավիճակների առաջացման հիմնական պատճառն ավելի հաճախ ընդունված համաձայնագրերը չիրականացնելն է, քան թե հանրային քննարկումների արդյունքում առաջացած հակասությունները:

Մինչդեռ սոցիալական գործընկերությունը ենթադրում է համագործակցություն (*cooperation*), հարաբերություն (*relationship*), երկխոսություն (*dialogue*), ինտեգրացիա (*integration*), փոխգործակցություն (*reciprocity*), ռեֆլեքսիա (*reflection*), պատասխանատվություն (*responsibility*):

Եթե համեմատենք հետխորհրդային երկրների սոցիալական պաշտպանվածության ընթացակարգերը զարգացած երկրների հետ, ապա կարող ենք արձանագրել, որ տվյալ իրավիճակի պատճառները հետևյալ գործոններն են՝ 1) «Արհեստակցական միությունների մասին» ՀՀ օրենքի «ազատականությունը», 2) սոցիալական մշակույթի և գիտակցության ցածր մակարդակը, 3) արհեստակցական շարժման ու «գործընկեր-հակառակորդ» ընթացակարգերի գործառման ավանդույթների բացակայությունը:

Գործընկերության ուսուցման ծառ⁴⁵

Սոցիալական կապիտալ և քաղաքացիական կոմպետենտություն

Սոցիալական կապիտալը հասարակության ատրիբուտն է⁴⁶, հանրային գործունեության ու սոցիալականացման առանցքային տարր, որն ապահովում է հարաբերությունների ու սոցիալական ցանցերի այնպիսի որակ, որոնք անհատներին հնարավորություն են տալիս համագործակցելու և կատարելու կոլեկտիվ քայլեր: Սոցիալական կապիտալը կարող է դիտարկվել *միկրո, մեզո և մակրո* մակարդակներում⁴⁷, որոնցում առանձնահատուկ նշանակություն ունեն *կառուցվածքային սոցիալական*

⁴⁵ Տե՛ս The SchoolIn Rose Valley, Accessed May 10, 2011,

<http://www.theschoolinrosevalley.org/images/ServiceLearningTree.pdf>

⁴⁶ Տե՛ս Putnam R. with Leonardi R. and Nanetti R. Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993.

⁴⁷ Տե՛ս Adler P., Kwon S. Social capital: The good, the bad, and the ugly, in: Lesser E. L. (ed.): Knowledge and social capital: Foundations and applications. Boston: Butterworth-Heinemann, 2000, pp.89-115; Adler P., Kwon S. Social capital: Prospects for a new concept // Academy of Management Review, 2002, 27(1), pp.17-40; Bourdieu P. The forms of capital, in: Richardson J. (ed.): Handbook of theory and research for the sociology of education. Greenwood Press, Westport, CT, 1986; Grootaert C. Social capital, household welfare, and poverty in Indonesia, Local Level Institutions, Working Paper No.6, Washington, DC, The World Bank 1999; Patulny R. Social capital norms, networks and practices - A critical evaluation, SPRC Discussion Paper No.134, Sydney: SPRC, 2004.

կապիտալը (*structural social capital*) և կոգնիտիվ սոցիալական կապիտալը (*cognitive social capital*)⁴⁸:

Հետխորհրդային արհմիությունների արդյունավետությունը կարող է երաշխավորված լինել սոցիալական կապիտալի կայացմամբ: Վերջինիս հրատապությունը պայմանավորված է սոցիալական կապիտալի չափման հետևյալ սկզբունքներով՝ *հանրության ներգրավվածություն* (*community engagement*), *համայնքի արդյունավետություն* (*community efficacy*), *կամավորականություն* (*volunteering*), *քաղաքական մասնակցություն* (*political participation*), *ոչ ֆորմալ սոցիալական աջակցության ցանցեր* (*informal social support networks*), *ոչ ֆորմալ սոցիալականություն* (*informal sociability*), *վստահության և փոխադարձության նորմեր* (*norms of trust and reciprocity*), *վստահություն ինստիտուտներին* (*trust in institutions*)⁴⁹:

Այսպիսով, ամփոփելով արհմիությունների քաղաքացիավարական ինստիտուցիոնալացման վերաբերյալ վերոհիշյալ դիտարկումները, դրանց դերը սոցիալական գործընկերության և պատասխանատվության կայացման գործընթացում, կարելի է նշել հետևյալ առանձնահատկությունները.

- քաղաքական ինստիտուտները շարունակում են առանցքային դեր կատարել Սոցիալական Հայաստանի, ՀՀ սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման, սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական համակարգի ժողովրդավարացման գործընթացներում՝ փորձելով ձևավորել «հակակշիռների ու զսպումների» ընթացակարգեր, որին կարող է նպաստել կառուցողական արհմիությունների, սոցիալական հասարակական կազմակերպությունների և սոցիալական հաղորդակցման տեխնոլոգիաների կայացումը,
- հանրային ծառայության համակարգի հրապարակայնության և հաշվետվողականության նպատակաուղղված բարեփոխումները դեռևս չեն հանգեցնում դրանց երաշխավորման սոցիալական ընթացակարգերի կայացմանն ու զարգացմանը,
- տեղեկատվական հասարակության, տեղեկատվական-հաղորդակցական տեխնոլոգիաների, տեղեկատվական քաղաքականության և հասարակայնության հետ կապերի ընթացակարգերը դեռևս չեն հանգեցնում հանրային փոխվստահության մշակույթի կայացմանն ու այդ պրակտիկայի արմատավորմանը,

⁴⁸ Տե՛ս *Uphoff N.* Understanding social capital: Learning from the analysis and experiences of participation, in: *Dasgupta P., Serageldin I.* (eds.): Social capital: A multifaceted perspective, Washington DC, The World Bank, 2000; *Krishna A., Shrader E.* Social capital assessment tool, Social Capital Initiative Working Paper No.22, The World Bank, Washington DC, 1999 (www.worldbank.org/poverty/scapital/wkrppr/wrkppr.htm); *Bayat A.* Defining social capital: A brief overview of the key aspects and debates. DBBS programme, University of the Western Cape, 2005, p.10-11.

⁴⁹ Տե՛ս *Putnam R. D.* Bowling Alone: America's Declining Social Capital // *The Journal of Democracy*, 1995, 6:1, pp.65-78; *Putnam R. D.* Bowling Alone: The collapse and revival of American community. New York, London: Simon & Schuster, 2000.

- Էլեկտրոնային կառավարման կառուցակարգերի ներդրումը ենթադրում է գիտելիքահենք հասարակության կառուցվածքային-գործառական ենթահամակարգերի զարգացում, որը պետք է հանգեցնի սոցիալական վարչարարության արդի տեխնոլոգիաների հետևողական ներդրմանը, քաղաքացիական հասարակության և հանրային գործիմացության (յուրացման) մակարդակի բարձրացմանը,

- չնայած մարդու իրավունքների պաշտպանի և իրավապաշտպանության ընթացակարգերի ամրապնդմանը, այնուամենայնիվ մարդու սոցիալական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության գործընթացում անգնահատելի են արհմիությունների դերն ու նշանակությունը: Արհմիություններն են ապահովում այլընտրանքային ընթացակարգերը, անկախ խորհրդատվությունն ու մարդու սոցիալական իրավունքների պաշտպանության կառուցակարգերի կատարելագործումը,

- սոցիալական փոխակերպումները քաղաքացիավարական սուբյեկտներից պահանջում են կոմպետենտություն և շարժունակ հարմարվողականություն, որպեսզի վերջիններս ի վիճակի լինեն գործառելու անկայուն միջավայրում և ինքնակազմակերպելու հասարակական կյանքի տարբեր մակարդակների սոցիալական գործընթացները,

- հրատապ է դառնում արհմիությունների կողմից նախաձեռնողական սոցիալական քաղաքականության նոր հայեցակարգի մշակումը, որն իր մարդակենտրոնության և քաղաքացիամետության շնորհիվ կկարողանա ապահովել պետության, բիզնեսի, քաղաքացիական հասարակության, միջազգային և տարածաշրջանային կազմակերպությունների ակտիվ մասնակցությունը: Սոցիալական խմբերի ու քաղաքացիների կառուցողական ներգրավվածությունը սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացներում հնարավորություն կտան առավելագույնս ներդաշնակեցնելու հանրային և մասնավոր շահերը:

CONFERENCE PARTICIPANTS' LIST

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ

Name	Organization	Անուն, ազգանուն	Կազմակերպություն
Aleksanyan Ashot	Yerevan State University	Ալեքսանյան Աշոտ	Երևանի պետական համալսարան
Aleksanyan Arusyak	Yerevan State University	Ալեքսանյան Արուսյակ	Երևանի պետական համալսարան
Aghababyan Stepan	Yerevan State University	Աղաբաբյան Ստեփան	Երևանի պետական համալսարան
Asatryan Lilit	Armenian Young Women Assosiation	Ասատրյան Լիլիթ	Հայաստանի երիտասարդ կանանց ասոցիացիա
Baghdasaryan Bella	Group of Foreign Affairs	Բաղդասարյան Բելլա	Արտաքին գործերի խումբ
Barseghyan Syuzanna	Armenian National Academy of Sciences	Բարսեղյան Սյուզաննա	Հայաստանի Գիտությունների ազգային ակադեմիա
Bulghadaryan Sargis	Civilnet	Բուլղադարյան Սարգիս	Սիվիլնեթ
Galstyan Marina	Youth Studies Institute	Գալստյան Մարինա	Երիտասարդական ուսումնասիրությունների ինստիտուտ
Galstyan Vahan	CRRC-Armenia	Գալստյան Վահան	ՀՌԿԿ-Հայաստան
Gasparyan Armen	CRRC- Armenia, JF	Գասպարյան Արմեն	ՀՌԿԿ-Հայաստան, ԵԴ
Guloyan Seda	Armenian Young Women Assosiation	Գուլոյան Սեդա	Հայաստանի երիտասարդ կանանց ասոցիացիա
Gradlyan Anna	Group of Foreign Affairs	Գրադլյան Աննա	Արտաքին գործերի խումբ
Drnoian Anna	CRRC- Armenia, JF	Դոնոյան Աննա	ՀՌԿԿ-Հայաստան, ԵԴ
Yeganyan Ruben	Independent expert	Եգանյան Ռուբեն	Անկախ խորհրդատու
Zakaryan Lusine	CRRC- Armenia	Ջաքարյան Լուսինե	ՀՌԿԿ-Հայաստան
Iskandaryan Nina	Caucasus Institute	Իսկանդարյան Նինա	Կովկասի ինստիտուտ
Kazhoyan Hrachia	Armenian National Academy of Sciences	Կաժոյան Հրաչյա	Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիա
Karapetyan Ani	CRRC- Armenia, Juniot Fellow, JF	Կարապետյան Անի	ՀՌԿԿ-Հայաստան, երիտասարդ դրամաշնորհառու, ԵԴ
Hakobyan Anahit	CRRC- Armenia, JF	Հակոբյան Անահիտ	ՀՌԿԿ-Հայաստան, ԵԴ
Hovsepyan Karapet	American University of Armenia	Հովսեփյան Կարապետ	Հայաստանի ամերիկյան համալսարան
Ghazaryan Armen	Yerevan State University	Ղազարյան Արմեն	Երևանի պետական համալսարան
Mazmanyany Armen	Harvard University	Մազմանյան Արմեն	Հարվարդի համալսարան
Malkhasyan Anna	Yerevan State University	Մալխասյան Աննա	Երևանի պետական համալսարան
Manasyan Heghine	CRRC- Armenia	Մանասյան Հեղինե	ՀՌԿԿ-Հայաստան

Manucharyan Marine	Ministry of Youth and Sport	Մանուչարյան Մարինե	ՀՀ Սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարություն
Margaryan Emma	Yerevan State University	Մարգարյան Եմմա	Երևանի պետական համալսարան
Margaryan Sona	Civilitas	Մարգարյան Սոնա	Միվիլիթաս
Markosyan Ruben	Yerevan State University	Մարկոսյան Ռուբեն	Երևանի պետական համալսարան
Melikyan Narine	Corporate Governance Center	Մելիքյան Նարինե	Կորպորատիվ կառավարման կենտրոն
Mkrtchyan Artur	Yerevan State University	Մկրտչյան Արթուր	Երևանի պետական համալսարան
Mkrtchyan Iskuhi	CRRC-Armenia	Մկրտչյան Իսկուհի	ՀՌԿԿ-Հայաստան
Movsisyan Vahe	Central Bank of Armenia	Մովսիսյան Վահե	ՀՀ Կենտրոնական բանկ
Shahbekyan Astghik	National Institute of Labor and Social Research	Շահբեկյան Աստղիկ	Աշխատանքի և սոցիալական հետազոտությունների ազգային ինստիտուտ
Shahnazaryan Gohar	Yerevan State University	Շահնազարյան Գոհար	Երևանի պետական համալսարան
Petrosyan Armine	CRRC-Armenia	Պետրոսյան Արմինե	ՀՌԿԿ-Հայաստան
Poghosyan Mane	Government staff of RA	Պողոսյան Մանե	ՀՀ կառավարություն
Jenderedjian Anna	Hohenheim University	Ջենդերեջիան Աննա	Հոհենհայմ համալսարան
Sarkisyan Anna	CRRC-Armenia	Սարկիսյան Աննա	ՀՌԿԿ-Հայաստան
Simonyan Marine	Yerevan State University	Սիմոնյան Մարինե	Երևանի պետական համալսարան
Sukiasyan Tigran	CRRC- Armenia, JF	Սուքիասյան Տիգրան	ՀՌԿԿ-Հայաստան, ԵԴ
Stepanyan Anzhelika	Corporate Social Responsibility Armenian Association	Ստեփանյան Անժելիկա	Կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության հայկական ասոցիացիա
Vasilyeva Natalia	S-Petersburg State University	Վասիլյեվա Նատալիա	Սանկտ Պետերբուրգի պետական համալսարան
Turmanidze Koba	CRRC-Georgia	Տուրմանիձե Կոբա	ՀՌԿԿ-Վրաստան
Piliposyan Margarita	Fund for Armenian Relief	Փիլիպոսյան Մարգարիտա	Հայ օգնության ֆոնդ
Fidanyan Marianna	CRRC- Armenia, JF	Ֆիդանյան Մարիաննա	ՀՌԿԿ-Հայաստան, ԵԴ
Freizer Sabine	CRRC board	Ֆրեյզեր Սաբին	ՀՌԿԿ խորհուրդ

CONFERENCE PROGRAM

Conference on Social Capital: Definitions, Applications, Cultural Contexts

5-6 June 2013

Tsakhkadzor, Armenia

Hotel Russia (7 G. Magistros Street)

June 6, 2013	
8.00	Departure from Yerevan (52 Abovyan street)
9.00-9.30	Registration/Coffee
9.30-10.00	Opening remarks: Heghine Manasyan, CRRC-Armenia Welcome remarks: Ruben Markosyan, Yerevan State University
10.00-12.00	Chair and Key Speaker : Sabine Freizer, International Crisis Group's Europe Program Former Director <u>The Panel</u> will discuss and debate definitional issues and typology of social capital concept, possible relationships between social capital, efficiency of democratic institutions and therefore stability of state cohesion; connectedness and solidarity, social networking, trust in institutions and social norms. Emma Margaryan – The concept, definition and types of Social Capital Anna Gradlyan, Bella Baghdasaryan - The employment, subsequent evolution and typology of a new umbrella term ‘social capital’ Marine Simonyan – The perception of the Social Capital in Russian interdisciplinary academic spheres Sabine Freizer – Binding and bridging social capital: which can effect (contribute to) conflict resolution? Discussants: Hrachia Kazhoyan, Samvel Manukyan, Heghine Manasyan
12.30-13.30	Lunch

<p>13.30-15.30</p> <p>Empirical Panel</p>	<p>Chair and key speaker: Koba Turmanidze, CRRC-Georgia, director</p> <p><u>The Panel</u> will devote its attention to methodological and practical aspects of measurement of social capital, newly emerging research opportunities. Possible relationships between social capital and the Internet will await consideration. Participants will discuss the so-called “negative social capital”, its possible and much debated connection to reproduction of inequality.</p> <p>Narine Melikyan – Corporate governance as a factor to trust</p> <p>Anzhelika Stepanyan - Employees in the corporate governance system</p> <p>Vahe Movsisyan - The relationship between education and the dimensions of social capital in Armenia</p> <p>Koba Turmanidze - Measuring Social Capital in the South Caucasus</p> <p>CRRC-Armenia Junior Fellows- The Level of Social Capital in Armenia. Estimation Attempt on Caucasus Barometer 2012 data.</p> <p>Discussants: Andrew Loizeaux, Samvel Manukyan, Heghine Manasyan</p>
<p>15.30-16.00</p>	<p>Coffee break</p>
<p>16.00-18.00</p> <p>Cultural Panel</p>	<p>Chair: Arthur Mkrtichyan, Dean, Faculty of Sociology, Yerevan State University</p> <p><u>The Panel</u> will hold talks of cultural implications of social capital, particularly its manifestations in the contemporary Armenian society.</p> <p>Natalya Vasilyeva (St. Petersburg) - Human, Social and Intellectual Capitals: relationship between the concepts</p> <p>Arthur Mkrtichyan- The problem of social trust in modern Armenian society</p> <p>Anna Jenderedjian - Do NGOs support the accumulation of social capital among rural poor and specifically women? Cases of Armenia and Georgia</p> <p>Ashot Aleksanyan - Trade Unions as a Social Capital factor</p> <p>Discussants: Hrachia Kazhoyan, Samvel Manukyan</p>
<p>18.00-18.15</p>	<p>Closing remarks</p>
<p>18.30</p>	<p>Departure to Yerevan</p>

**Սոցիալական կապիտալ.
սահմանումներ, կիրառում, մշակութային համատեքստ**

6-ը հունիսի, 2013թ.

Ծաղկաձոր, Հայաստան

Ռոսիա հյուրանոց (Գ. Մազիստրոսի փողոց, 7)

Հունիսի 6, 2013	
8.00	Մեկնում Երևանից (Աբովյան 52 փ.)
9.00-9.30	Գրանցում/սուրճ
9.30-10.00	Բացման խոսք. <i>Հեղինե Մանասյան, ՀՌԿԿ Հայաստան</i> <i>Ռոջույնի խոսք, Ռուբեն Մարկոսյան, Երևանի պետական</i> <i>համալսարան</i>
10.00-12.00	<p>Նախագահող և հիմնական բանախոս՝ <i>Մարին Ֆրեյզեր,</i> <i>Միջազգային ճգնաժամային խմբի եվրոպական ծրագրերի</i> <i>նախկին տնօրեն</i></p> <p>Տեսական հարթակ</p> <p><u>Այս հարթակում կքննարկվեն սոցիալական կապիտալի սահմանումների ու տեսակների հետ կապված հարցեր, սոցիալական կապիտալի և ժողովրդավարական հաստատությունների արդյունավետության և հետևաբար՝ պետության կայունության միջև հնարավոր հարաբերակցությունը, կապվածությունը և համերաշխությունը, սոցիալական ցանցերի օգտագործումը, հաստատությունների նկատմամբ վստահությունը և սոցիալական նորմերը:</u></p> <p>Էմմա Մարգարյան. <i>Սոցիալական կապիտալ. հասկացությունը, հիմնական բնութագրիչները և տեսակները</i></p>

	<p>Աննա Գրադյան, Բելլա Բաղդասարյան. <i>Սոցիալական կապիտալ եզրույթի կիրառությունը, զարգացումը և տիպաբանությունը</i></p> <p>Մարինե Սիմոնյան. <i>Սոցիալական կապիտալի ընկալումը Ռուսաստանի հարակից գիտությունների ակադեմիական շրջանակներում</i></p> <p>Մարին Ֆրայգեր. <i>“Ներփակ” և “կամրջող” կամ բաց (bonding vs bridging) սոցիալական կապիտալ. որ ՞ կարող է նպաստել հակամարտությունների լուծմանը</i></p> <p>Ընդդիմախոսներ՝ <i>Հրաչյա Կաժոյան, Սամվել Մանուկյան, Հեղինե Մանասյան</i></p>
12.30-13.30	Ճաշի ընդմիջում
<p>13.30-15.30</p> <p>Էմպիրիկ հարթակ</p>	<p>Նախագահող և հիմնական բանախոս՝ Կոբա Տուրմանիձե, ՀՌԿԿ Վրաստան, տնօրեն</p> <p><u>Այս հարթակում ուշադրություն կդարձվի սոցիալական կապիտալի չափման մեթոդաբանական և գործնական կողմերի, նոր ի հայտ եկող հետազոտական հնարավորությունների վրա: Ակնկալվում է, որ քննության կառնվի սոցիալական կապիտալի և համացանցի միջև հնարավոր առնչության հարցը: Ենթադրվում է, որ քննարկման առարկա կդառնա հատկապես, այսպես կոչված «բացասական սոցիալական կապիտալը», անհավասարության վերարտադրության հետ վերջինիս ունեցած՝ հնարավոր և բազմիցս բանավեճի առարկա դարձած կապը:</u></p> <p>Նարինե Մելիքյան. Կորպորատիվ կառավարումը որպես վստահության գործոն</p> <p>Անժելիկա Ստեփանյան. Աշխատակիցները կորպորատիվ կառավարման համակարգում</p> <p>Վահե Մովսիսյան . Կրթության տարիների և սոցիալական կապիտալի միջև կապը Հայաստանում</p>

	<p>Կոբա Տուրմանիձե. Սոցիալական կապիտալի չափումը Հարավային Կովկասում ՀՌԿԿ-Հայաստանի կրտսեր դրամաշնորհառուներ. Սոցիալական կապիտալի մակարդակը Հայաստանում. Կովկասյան բարոմետրի տվյալներով գնահատման փորձ Ընդդիմախոսներ՝ Էնդրյու Լուազո, Սամվել Մանուկյան, Հեղինե Մանասյան</p>
15.30-16.00	Մուրճի ընմիջում
16.00-18.00	<p>Մշակութային հարթակ</p> <p>Նախագահող՝ Արթուր Մկրտիչյան, Երևանի պետական համալսարան, սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի դեկան <u>Այս հարթակում քննարկումներ կծավալվեն սոցիալական կապիտալի մշակութային անդրադարձների, մասնավորապես՝ ժամանակակից հայ հասարակությունում դրա դրսևորումների մասին:</u></p> <p>Նատալյա Վասիլևա (Մանկտ Պետերբուրգ). Մարդկային, սոցիալական և ինտելեկտուալ կապիտալները, հայեցակարգերի փոխհարաբերությունները Արթուր Մկրտիչյան. Սոցիալական վստահության խնդիրը արդի հայ հասարակությունում Աննա Ջենդերեջյան. Արդյոք ՀԿ-ը աջակցում են սոցիալական կապիտալի կուտակմանը գյուղական համայնքներում, հատկապես կանանց շրջանում: Հայաստանի և Վրաստանի օրինակը Աշոտ Ալեքսանյան. Արհմիությունները Հայաստանում սոցիալական կապիտալի գործոն Ընդդիմախոսներ՝ Հրաչյա Կաժոյան, Սամվել Մանուկյան</p>
18.00-18.15	Փակման խոսք
18.30	Մեկնում Երևան

Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն-Հայաստան

Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան 0025, Ալեք Մանուկյան 1, ԵՊՀ գրադարանի մ/շենք, սեն. 602
Հեռ./Ֆաքս՝ +374 10 574868, 574898 | Էլ. փոստ՝ crrc@crrc.am | Կայք՝ www.crrc.am

Caucasus Research Resource Center-Armenia

Address: 1 Alex Manoogian str., YSU Library building, room 602, Yerevan 0025, Armenia
Tel/Fax: +374 10 574868, 574898 | E-mail: crrc@crrc.am | URL: www.crrc.am